

Miskolci Keresztény Szemle

ÖKUMENIKUS KULTURÁLIS FOLYÓIRAT

70. (XVIII/4.) szám

2022

SZERZŐK

Aranyosi Zsuzsanna
Bartók Tibor SJ
B. Tóth Klára
Dancs Rózsa
Grega Sára
Illés György
Hangóné BIRTHA Melinda
Hideg Ágnes
Hortai Rita
Jánosy István

Linczenbold Levente
Mácsai Ágnes
Mikita Gábor
Molnár Erzsébet
Pecsuk Ottó
Ringer István
Sajgó Szabolcs SJ
Tardy László
Thiel Katalin
Várhelyi Krisztina

Tartalomjegyzék

• IRODALOM •

JÁNOSY ISTVÁN (1919–2006): Kodályhoz (3)

B. TÓTH KLÁRA VERSEI: Angyalszó – Óbora napfény – Hallod-e, vírus (4–5)

• ÉVFORDULÓK, ÜNNEPEK, ESEMÉNYEK •

HORTAI RITA–VÁRHELYI KRISZTINA: Az ARS SACRA országos keresztény fesztiválhoz csatlakozó programok az Éltető Lélek Alapítvány közreműködésével (6)

TARDY LÁSZLÓ: Kodály, „a krisztusi ember” (14)

THIEL KATALIN: Igazságkeresés, spiritualitás, teljesség-tudat Hamvas Béla művészetfelfogásában (19)

DANCS RÓZSA: Dobos Marianne születésnapjára (27)

• EGYHÁZAK, TEOLÓGIÁK, HITVALLÁSOK •

HANGÓNÉ BIRTHA MELINDA: Hát tikinek mondotok engem? ((32)

PECSUK OTTÓ: A Viharsarok teológusa (35)

BARTÓK TIBOR SJ: A liturgikus ünneplés emberi feltételei és kihívásai (38)

• EGYHÁZAK ÉS TÖRTÉNELEM •

GREGA SÁRA: II. Rákóczi Ferenc, az ember (46)

HIDEG ÁGNES: Hősi emlékművek Szirmán (56)

• EGYHÁZAK ÉS TÁRSADALOM •

SAJGÓ SZABOLCS SJ: A keresztényüldözés kapcsán pár gondolat (58)
„Keresztények, erőszak és a Közel-Kelet” (ZsJ) (61)

LINCZENBOLD LEVENTE: A házasságrendezés fontossága (62)

VÁRHELYI KRISZTINA: Jegyzet (63)

• EGYHÁZAK ÉS KULTÚRA •

ARANYOSI ZSUZSANNA: Sodrás (65)

TASI RÉKA: Hogyan olvassuk ma Dayka Gábort? (71)

ILLÉS GYÖRGY: Vadászat műkincsek után (76)

MÁCSAI ÁGNES: A „jó itt lenni” érzés erősítése (79)

MIKITA GÁBOR: Déryné emlékezete (85)

• KÖNYVISMERTETÉS •

DR. MOLNÁR ERZSÉBET: Recenzió Berta Eleonóra könyveiről (88)

• IN MEMORIAM •

ROSDY PÁL: Elhunyt az Aranybulla kutatója (92)

• SZERKESZTŐSÉGI ÜZENETEK •

JÁNOSY ISTVÁN (1919–2006)

Kodályhoz

Nagy példakép, örök elérhetetlen:
szolgálat, kutyahűség, pentaton!
Hadd merengjek – hisz ott áll szívemben –
szoborszerű, szabályos arcodon.

Ilyen lehetett az agg Vejnemőjnen:
amihez keze ért, minden megéledt;
erdei állatok álltak körötte körben,
s várták parancsát – maga volt az Élet!

Pentatont énekelnék gyermekin:
kristály összhangját erőnek, örömnék:
de mert Karamazovok az őseim:
dalomba fríg zokogások törnek.

Dédanyám lelke ez, aki a kútban
holt kislányát látta és belerévedt.
Az erdőn bolyongóé, kit úttalan útban
leptek farkasok,
s a tárnicsok közt tavasszal
koponyája fölfénylett.

Ha pentatonod már nem csitít vigasszal,
s biciniádhoz lelkem zaklatott, téveteg:
de azt még add nekem, hogy oly szívós akarattal,
mint Te: szeressem, szolgáljam népedet!

B. TÓTH KLÁRA VERSEI

Angyalszó

*El Greco: Angyali üdvözlés
című festményéről*

Imára kulcsol a szoba.
Zöld függönyén a létezésnek
átizzanak réz-ízű fények
hangtalan. Nem zeng harsona.
Tűzsávon közelít az ég.
Némán hull angyalszó a kézre,

apró magból lesz Krisztus vére,
de Mária nem tudja még.
Liliomféhér a szűz,
baldog anya lesz nemsokára,
felizzik, vár a kisbabára
választott méhében a tűz...

Óbora napfény

(disztichon)

*Mottó: „Nunc vino pellite curas!
Borral üzzétek el most a gondot!” Horatius*

Szőlődombok közt zakatol vonatunk fel a hegyre,
égre tekint ez a táj, döfködi szálfá karó.
Ósi ligúr szellem, s erkölcs keveredve a mával,
templomi orgona hív, elhagyatott temetők.
Sziklás tengere partján ámul, néz a turista,
távcsöve lencséjén mozdul a gazda s a kéz:
teste kinyúló bicska, a légben tartva egyensúlyt,
keskeny földterazon éppen előrehajol,
permetcsővel eléri az alsó szinten a tőkét
– hajdani mozdulat és mostani permetező –,

óbora napfény íze a szádban, tűz a kebelben,
gondúz a nedű, tudd, vele mennyi a gond:
míg kortyintod a hegy vérét és bő adományát,
képzeld, mívese mint hajlik a tőke fölé...
Hányszor mássza a sziklán kígyózó kicsi földjét,
szőleje szintjeit és lelket is adva belé,
hányszor is áll szemben zivatarral, nap melegével,
míg lenn zúgva a mély inti az arra menőt:
meddig a mámor, meddig mézzel, borral az élet?
Termi e föld s ez a kor benned a krisztusi vért?

Hallod-e, vírus

Mottó: „Morbus epidemicus”

Hallod-e, vírus, mit kullogsz még mindig utánam?
Nem volt ennyi elég? Hadd kérdezem én, hol a vége?
Fél esztendeje mit posztolsz még itt körülöttem?
Vitted a szívem, félreharangoz... Kell a tudóm is?
Hallgasd csak, hogy fulladok egyre, s fojtva zihálok,
eszméletvesztéseim éjjel, őszi levélként
reszket a testem, nem megy az írás, nem megy a rajz sem,
ráment, nézd, a hajam, majd' minden szál odalett már...
Mondd, mire kell neked éppen az én dús hajkoronám is?
Ó, pedig értelek én, ez a lecke, s benne tanulság,
nem rutin ám ez a lét, minden percért köszönet jár!

Senki sem ússza meg, itt leskel a halál körülöttünk,
van, ki maradhat még valameddig, enged a végzet,
másnak mennie kell ifjan, a családja siratja,
Vagy ha idősen kell, hogy szembekerüljön a véggel,
élete művét nem folytatja utód, se tanítvány,
sok bölcs gondolatát elnyelheti laptop, a pendrive...
Mégis a hit hozzon mindnyájunknak kitekintést
ebből a bajból, életerőt s a reményteli látást
(József a kútból, Jónás cetből küldte imáját),
minden mélyben ott van az Isten, s megszabadíthat!

HORTAI RITA – VÁRHELYI KRISZTINA

Az ARS SACRA országos keresztény fesztiválhoz csatlakozó programok az Éltető Lélek Alapítvány közreműködésével

Az ARS SACRA Alapítvány programjainak lebonyolítására minden év szeptember harmadik hetében, idén szeptember 17–25 között került sor. Miskolcra az Éltető Lélek Alapítvány tavaly sikeresen csatlakozott az országos felhíváshoz. Ez lehetővé tette, hogy a helyi programok országos nyilvánosságot kapjanak. Az idén az alapítvány tevékenysége által szervezett programok illeszkedtek az országos fesztivál rendszerébe, és olyan helyi kulturális események kaptak teret, amelyek méltán érdemesek arra, hogy országosan is megismerjék ezeket az értékeket. Az alapítvány 9 programmal pályázott a határon is átnyúló országos keresztény fesztiválra. Így a fesztivál minden napjára sikerült nívós és egyedi programot szervezni.

FAGYÖNGY: Irodalmi Műsor Sebestyén Márta Közreműködésével és megemlékezéssel című programnak a Tudomány és technika Háza adott otthont. A műsor alapját a Berta Eleonóra *Fagyöngy* című verskötetének és írói munkásságának bemutatása adta. A rendezvényt a CÖF Miskolci Klubjával és a Magyar a Magyarért Alapítvánnyal közösen szervezte az Éltető Lélek Alapítvány. A változatos kulturális műsort nagy érdeklődés kísérte. Több mint 200 résztvevő volt jelen. Az encsi Szent László Katolikus Általános Iskola *Bubulyka* néptánc csoportja lendületes vidám műsorával kezdődött a program, majd a versek előadásával is szerepeltek a műsor második részben. Felkészítő tanáraik Dr. Krupárné Rakaczki Anna és Maier Reimond.

Emelkedett pillanat volt, amikor dr. Kriza Ákos kulturális küldetéséről emlékezett meg a Borsodi Magyar Közösségek Szövetsége Mente Egyesület elnöke Rápoti Fekete Mónika távollétében Salat Lehel miskolci színművész tolmácsolásában. Az egyesület szervezte a „*Dunán innen, Tiszán túl*” Kárpát-medencei Ifjúsági, Népművészeti Tehetségkutató versenyt dr. Kriza Ákos tiszteletére, melynek fő támogatója és védnöke volt. A Fagyöngy műsor egyik ötletgazdája Rápoti Fekete Mónika által kapcsolódott össze a két rendezvény.

A műsor Berta Eleonóra *Lélekrajz* című novellájának bemutatásával folytatódott, melyet Salat Lehel színművész tolmácsol, majd a *Fagyöngy* című verskötetből a *Mondd szereted-e hazád* című verset mondta el. A kötet további verseit a Miskolci Kelemen Didák Fiúkollegium és a Bubulyka együttes versmondói adták elő. Az irodalmi est egyik meglepetése Vihula Mihajlo nevéhez fűződik, aki Berta Eleonóra *Napraforgó*

című versét zenésítette meg és nagy sikerrel adta elő. Az irodalmi est záró eseménye – Sebestyén Márta világhírű népdalénekes emlékezetes műsora – igen nagy tetszést aratott, az éneklésbe a hallgatóság is bekapcsolódott.

Keglovics János véleménye szerint „Ez a rendezvény a magyarságunk, az értékeink eszenciájáról szól, ami a több száz nézőt elgondoltatásra készítetett. Az őseink múltja a néptáncokkal és népdalokkal ott lebegett a közönség sorai között, és még ha fájón is, de felemelő érzés volt dr. Kriza Ákos kulturális munkásságáról is megemlékezni és az emléket a prózával és népzenevel nemesíteni. A rendezvény végén a házigazda és a szervezők szívélyes vendéglátása történt, amely egyben egy közösség-kovácsoló szeretet megélése volt a vendégeknek.”

VIHULA MIHAJLO – UTRY ATTILA KÁIN BÉLYEGE című opera miskolci ősbemutatója az Ars Sacra programok egyik kiemelkedő előadása volt. Hazánk operaeletének fontos eseménye Vihula Mihajlo zeneszerző „*Káin bélyege*” című új operájának koncertszerű premierje Miskolcon. Utry Attila librettójára íródott alkotás néhány ma is fontos kérdésre keresi a választ. Mózes első könyve meséli el az első emberpár két fia, Káin és Ábel történetét. A közismert bibliai téma újszerű megközelítése, hogy Káin nem testvére iránti féltékenységből, vagy irigységből öli meg Ábelt, hanem sikertelensége a családban a gazdálkodásban, az áldozat bemutatásában, a megfelelési kényszerek miatti elkeseredettségében. Az elkeseredett emberek szörnyű dolgokra képesek. Így megérthető, hogy miért kap még egy esélyt az életében. A jó és rossz harca a mai korban nagyon is értelmezhető. A sikertelenség, a megfelelési kényszer, az igazságtalanság miatti tehetetlenség ellentéteket szül. A kiváló szereposztás és a drámai, ugyanakkor felemelő művészi előadás lenyűgözte a hallgatóságot. Elismerést érdemel Vajda Éva, Zamatócky Florianna. Demeter Sándor, Kolozsi Balázs, Marozsán Zoltán, Zán András. Megrendítő, nagy hatású előadást hallottunk.

Az opera alkotói Vihula Mihajlo (zeneszerző, gitárművész, pedagógus) Miskolc egyik közkedvelt zenész egyénisége, számos kitüntetés birtokosa, a librettó írója dr. Utry Attila Jenő (író, népművelő, főiskolai docens) és az előadó művészek kiemelkedő színvonalú előadása, sikeressé és emlékezetessé tették a miskolci ősbemutatót.

Az opera bemutató előtt izgalmas pódiumbeszélgetés volt Czikora Ágnes vezetésével, ahol az alkotói folyamatot mutatták be szerzők. Ezt követően bevezetőjében Veres Pál polgármester méltatta az alkotást és alkotókat, kiemelte, hogy a *Káin bélyege* című opera Miskolc város kulturális életének újabb színfoltja, és az Ars Sacra fesztivál keretében az opera bemutató országos nyilvánosságot kapott. A programot az Éltető Lélek Alapítvány, a Civil Összefogás Fórum Miskolci Klubja, Magyar a Magyarért Alapítvány együttesen szervezte.

Berta Eleonóra hozzászólásában méltatta az operabemutatót „*Felemelő élmény volt egy miskolci kortárs zeneszerző Vihula Mihajlo Káin bélyege című operáját hallgatni. A koncert-szerű miskolci premier előadást egy beszélgetés előzte meg, hol beláthattunk a „kullisszák” mögé, hogy hogyan is születik meg a zeneművek királya, egy opera. A ma is aktualitással bíró opera-téma az emberiség egyik első bűnével kezdődött. Utry Attila librettója, a szociális érzékenységu zeneszerzőnek ihletet adott. Két évig dolgozott a feszültségekkel*

teli, a bűnt és bűnbödést bemutató drámai művön. A mai kor emberének is élvezhető olykor fülbemászó dallamokat is tartalmazó nem klasszikusan megjelenített és előadott operát, narrátor kötött össze a hús énekszámban. A női és férfi szereplők kiemelkedő énekesi teljesítményt nyújtottak! Szerencsésnek érzem magam, hogy ennek az operának a miskolci ősbemutatóján részt vehettem.”

A TISZTELETREMÉLTÓ - KELEMEN DIDÁK SZOLGÁLATA című filmbemutatóra két helyszínen, Budapesten a Párbeszéd Házában és a Miskolci Kelemen Didák Fiúkollégiumban került sor.

Megtiszteltetés, hogy a filmbemutatóra a Párbeszéd Házában kerülhetett sor így Kelemen Didák eljutott a Magyar fővárosba. A Tiszteletreméltó c. filmet az Éltető Lélek Alapítvány koncepciója alapján a Minorita Renddel együttműködve a BLUEPIXEL Kommunikációs és Produkciós Iroda készítette, rendezője Czikora Ágnes.

Az alkotás Kelemen Didák minorita misszionárius szolgálatát kíséri végig. A film bejárja életének helyszíneit, s olyan interjúkkal építi kultuszát, melyekből kiderül, mit hagyott örökölni az utókornak. Megemlékezik nemes cselekedeteiről, vázolja a kultuszépítés folyamatát, segítve boldoggá avatását. Az alkotás közreműködője Kincses Károly Miskolci Nemzeti Színház művésze, aki megjeleníti P. Kelemen Didák minorita szerzetes alakját. Kelemen Didák 1683–1744 között élt, számos templom, iskola rendház alapítója, hittérítő és író. Miskolc számára különösen jelentős személye, hiszen 1729-től haláláig itt szolgált, és a város egyik ékességének a Minorita templom, rendház és a mai Földes Ferences gimnázium építője és alapítója. Megtiszteltetés, hogy filmvetítést követő közönségtalálkozót Szekeres Csaba rendező, forgatókönyvíró, operatőr, igazi profi szakember vezette, amit a hallgatóság érdeklődéssel figyelt és a beszélgetésbe bekapcsolódott. A közönségtalálkozó résztvevői Czikora Ágnes – a filmrendezője, dr. Várhelyi Krisztina – a koncepció alkotója, elmondták a film célját és a készítés körülményeit, Dobos Marianne Kelemen Didák kutató pedig a kor történelmi háttérét és érdekes történelmi összefüggéseket tárt fel. A film tetszést aratott Budapesti Párbeszéd Háza közönsége a Kollégium diákjai és a körében is.

Dr. Szegő Szilvia Mária így írt a filmről: „*P. Kelemen Didák* példát nyújtott arról, hogy amikor az embereket a történelem vihara összevissza sodorja, amikor sokan elveszítik a dogmatikai hitbéli és a közösségi tájékozódásukat és bizalmukat, akkor óriási jelentősége van a misszionárius tevékenységnek. Ez megnyilvánult abban, hogy az embereknek erejük lett ahhoz, hogy felemelkedjenek a mindennapi bajaik fölé, a szenvedéseik sorában megtépzott hitük megerősödött, és újra bíztak abban az egyetlen erőben, a hitben, amelyet nem tud elpusztítani a világ sötét oldala. A magyarság csodája ez, amely ilyen áldozati tevékenységeket vállalók sorával megőrizte mind a mai napig a nagyon nehéz időkben is a hitet az Istenhez történő felemelkedésben.”

LEGYÉL A BÉKE KÖVETE! címmel nemzetközi versmondó versenyt hirdetett az Éltető Lélek Alapítvány, melyet több hónapos előkészítés előzött meg. A folyamat egyik állomása volt a Miskolci Kelemen Didák Fiúkollégium diákjainak házi verse-

nye, amelynek az volt a célja, hogy a Miskolcon megrendezésre kerülő versmondói verseny elődöntőjébe a kollégista fiatalok bekerülhessenek, és felkészülésüket a zsűri előtt bemutassák. A háziverseny a színvonalas felkészülést szolgálta. Tapasztalata az volt, hogy a versenyzőknek még további tennivalóik vannak, de a nívós versválasztás és előadás színvonala alapján bejutottak az elődöntőbe.

„Legyél a BÉKE követé!” versmondó verseny döntője és a gála műsor kívül esett az Ars Sacra időszakán. Mivel az Alapítvány az év egyik legjelentősebb, sikeres nemzetközi rendezvénye főleg dr. Hortai Rita lelkes és áldozatos munkája eredményeként, érdemes részletesebben beszámolni a műsorról, mert egy további kulturális lehetőség rejlik a programban. A versmondó verseny képzéssel kiegészítve, zenei és egyéb kulturális társprogramokkal gazdagítva Miskolc és az ország egyik kiemelt kulturális eseményévé, keresztény fesztivállá nőheti ki magát.

Igy beszél a programról dr. Hortai Rita szervező (Versbarát kör)

Ülök a gép előtt és zsonganak fejemben a gondolatok, az élmények, a benyomások. 2022.10.29. Valószínűleg ezt a napot sohasem fogom elfelejteni. Szombat reggel nyolc óra. Már nyitva a MAB Székház, izgalommal látunk a helyszín előkészítéséhez. A regisztrációhoz minden adott, elrendezzük az értékelő lapokat a zsűri részére, a forró kávé már a termoszban. Az ajándékokat a helyszín közelében, a molinó takarásában készítjük el. A technikus gondosan kipróbálja az erősítést, majd a kamera mögé helyezkedik, közben érkeznek az első vendégek. Mind a húsz, döntőbe jutott versenyző elhelyezkedik a nekik kijelölt sorokban, mögöttük a kísézőik, előttünk a díszvendégek, a zsűri és a gálában fellépők, fel sem fogjuk, hogy a szervezés legnehezebb részén túl vagyunk.

Rövid köszöntőm után, Farkas Erzsébet a Szent István Rádió szerkesztő-műsorvezetője veszi át a szót és vezet tovább ezen eseményen. A program szerint haladunk. Az első részben a „Legyél a béke követé!” versmondó verseny legjobbjai, rövid bemutatásuk után, előadják a szabadon választott békéről szóló versüket. Az izgalom több esetben a legjobbat hozza ki a versenyzőkből, csupán néhányuknál érződik, hogy vannak még tartalékaik....

A zsűri összeül, de a versmondók és közönség ez idő alatt sem unatkozik, sőt! A várakozás feszültségét a múlt évi versmondóverseny díjazottjainak – Szeles Chloe Felvidékről és Derzsi Bence Székelyföldről – szavala és éneke oldja, s varázsol el mindannyiunkat, majd Petrás Mária Prima Primitissima és Magyar Örökség díjas népdalénekes és keramikus könnyekig megható varázslatos csángó dalai csendesítik le lelkünket.

Nagy élmény dr. Fábry Kornél atya, az 52.Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus főtitkárnak előadása, a 2021-es világeseményről, annál is inkább, hiszen versmondó versenyünk is ehhez kapcsolódik. A „Róluk lesz szó!” „Kerekasztal” beszélgetés résztvevői Kornél atyán kívül – aki a HIT, a béke és a fiatalság kapcsolatáról beszél – Kubik Anna Kossuth- és Jászai Mari-díjas színművésznő, Dragonits Márta, az Ars Sacra Alapítvány elnöke és Pertás Mária. Valamennyien hathatós közreműködésükkel járultak hozzá a tavalyi kongresszus sikeréhez.

Fábry Kornél atya érinti a mai aktuális események megértését és feldolgozásának lehetőségét is, Kubik Anna hiteles versmondás, verstanulás fontosságát, a lelki béke,

hit továbbadását emeli ki. Dragonits Márta a szakralitás jelentőségét hangsúlyozza a művészetekben, s ennek fiatalokra gyakorolt pozitív hatását, Petrás Mária választ ad arra, hogy lehet-e igaz művészet HIT nélkül és melyik művészeti tevékenységében éli meg jobban a belső békét. „Ne féljete!” - mondja Kornél atya, szinte összegezve a beszélgetést.

Négy különböző ember, az élet más-más területeiről és mégis egyféle képen gondolkodnak. Vajon, mi ennek az oka? Merül fel bennem ösztönösen a kérdés. Úgy érzem a derű, az életigenlés, az emberek iránti bizalom és szeretet, s talán a legfontosabb, a mindezeket összekötő mély Istenhit. Nagyszerű, példamutató emberek! A beszélgetés végén felcsendül az 1938-as eucharisztikus himnusz! „Győzelemről énekeljen napkelet és napnyugat...” és kezdődik a várva-várt ünnepélyes eredményhirdetés!

A zsűritagok – Kubik Anna zsűrielnök, Mikita Dorka színinövendék, Lajos András színművész és Balázs István előadóművész – megosztják az az előadásokkal kapcsolatos gondolataikat, s a versenyzők érezhetik, hogy az építő, kritikai megjegyzések mögött biztatás, bizalom és szeretet áll.

Első helyezettek:

Sáry Veronika Fényi Gyula Jezsuita Gimnázium, Kollégium és Óvoda, Miskolc

Török Balázs Fráter György Katolikus Gimnázium és Kollégium, Miskolc

Második helyezést ért el:

Polgár Dániel Lévay József Református Gimnázium és Diákotthon, Miskolc

Tóth Csaba Szent Péter Görögkatolikus Általános Iskola, Múcsony

Harmadik helyen végeztek:

Varga Borsika Fényi Gyula Jezsuita Gimnázium, Kollégium és Óvoda

Simon Előd Lévay József Református Gimnázium, Miskolc

Különdíjasok:

Fazekas Hanna Fényi Gyula Jezsuita Gimnázium, Kollégium és Óvoda, Miskolc

Horváth Jázmin Heléna Fáy András Görögkatolikus Szakgimnázium és Technikum, Miskolc

dr. Nagy Katalin (Páli Szent Vince Szeretetszolgálat) külön díja:

Dobi Luca Sára Szent Imre Római Katolikus Általános Iskola, Miskolc

Tóth Csaba Szent Péter Görögkatolikus Általános Iskola, Múcsony

Az Alapítvány által átadott díjak, jutalmak és köszönő ajándékok kiosztásával véget ér az 2021-es, NER eszmeiségéhez kapcsolódó, második versmondó verseny. A boldogság tapintható, mindnyájan sokat kaptunk, feltöltödtünk ezekben az órákban. A közös szeretetvendégségnél még van alkalmunk ennek hangot adni, személyes beszélgetéseket folytatni a versenyzőkkel, zsűritagokkal és vendégeinkkel.

Hála és köszönet ezért a felejthetetlen alkalomért! Hála a neves vendégeinknek, akik mellénk álltak, akik nevükkel, hitükkel, életszemléletükkel, lelkiületükkel megerősítettek minket, szervezőket abban, hogy fontos ügyért harcolunk. Biztatást kaptunk arra, hogy az értékeket, az értékrendet, az isteni törvények tiszteletét, a jézusi útmutatást, a szépre, jóra törekvést tovább kell adnunk mindenkinek, akiket korlátozott eszközeinkkel elérhetünk, de leginkább a fiataljainknak!

Köszönet illeti meg, tehát őket, a 10-18 éves versmondókat, akik sokat megértettek ebből, s ugyanígy felkészítőiket is, akik szakmailag, lelkileg is támogatták őket erre a vállalkozásukra.

Hála és köszönet a zsűritagok példa értékű, lelkiismeretes, szeretetteljes közreműködéséért és a távolságoktól sem megriadó kis vendégművészeink színvonalas előadásáért is!

Köszönet az Ars Sacra Alapítvány felhívásának, a Nemzeti Tehetség Program segítségével, az Éltető Lélek Alapítványnak, a CÖF-nek, a miskolci Mindszenti Kolping Családnak a Szent István Katolikus Rádiónak, a Martinkertvárosi Plébániának és a Bethlen Gábor Alapnak.

Megtisztelő volt, hogy Miskolc polgármestere Veres Pál és Juhász Ferenc atya pasztorális helynök, ahogyan az idejük engedte, ellátogattak hozzánk és értő, biztató, kedves szavakkal méltatták az elgondolást, az eseményt és annak hozadékát. Hálásak vagyunk érte!

Ülök a gép előtt és úgy érzem, nem tudom befejezni. A hálának nincs vége. Felröppen egy-egy mozzanat, a segítők, a társaim, barátaim, az önzetlenség, a megbízhatóság, a szorgalom, a fáradhatatlanság. De jó lenne ezeket a fogalmakat újra feléleszteni, de jó lenne a példákat tovább adni!

„Legyél a Béke követel!” csak versmondó verseny? Egyet biztosan érzek. Aki eljött erre a pár órára, nem egy szimpla megmértetésen vett részt, hanem valahol a Szentlélek működését is megtapasztalhatta, s kicsit úgy érezzük, mindannyian a Béke követői lettünk!

GYÓZZONATEBÉKÉD! Az irodalmi műsoraháború borzalmaitól vezet avagyott béke és biztonság felé, a Hit, Remény és Szeretet útján keresztül. „Versbarát körünk” alapvető emberi értékek (Erkölc, Igazság, Béke, Szeretet, Erőszak-nélküliség) továbbadására törekszik, isteni útmutatás alapján, hagyományos keresztény értékrend szerint. Összeállításainkban próbáljuk felmutatni, a megőrzésre és továbbadásra érdemes erények jelentőségét (Isten-hit, Hazaszeretet, Családszeretet, Hagyománytisztelet.) Az előadás kapcsolódik az örök érvényű isteni parancshoz – „...éljete békében egymással! – és napjaink aktuális történéseihez. Versbarátok köre előadására két helyszínen került sor, az Európában is ritkaságnak számító, mésztufa kőzetbe vajt, Miskolc-tapolcai Jézus Szíve Sziklakápolnában a Martin Kertváros Jézus Szíve templomban.

Ebben a műsorban, egy, napjainkat leginkább meghatározó témát dolgoztuk fel: a háború, az erőszak, a kegyetlenség, durvaság, agresszivitás elutasításától, a béke, a kiszámíthatóság, a biztonság, nyugalom, harmónia utáni vágyig, verseken és éneken keresztül. Dr. Hortai Ritát a Versbarátok Körének vezetőjét dicséri, az előadás tartalmi összeállítása magas színvonalú bemutatása.

MÁGER ÁGNES nyitott műtermében tartott tárlatvezetése a második alkalommal került megrendezésre, az idén is nagyon hangulatos volt a program. Festményeire könnyed festőiség és a koloritás jellemző. Képei hangulatokat, varázslatos, álom szötte érzéseket keltenek. A képek bemutatása mellett beszélt keletkezésükről, az alkotáshoz kapcsolódó gondolatairól, sokoldalú munkásságáról, életének főbb állomásairól. A

művész a festményeken kívül díszlet- és jelmeztervezéssel is foglalkozott: a Miskolci Nemzeti Színház számos produkciójában a Miskolci Operafesztiválon működött közre, és a Csodamalom Bábszínháznak is dolgozott. A festészet mellett szobrászattal, könyvillusztrációkkal foglalkozik. Kiemelkedők egyházművészeti és plasztikai alkotásai is. Gömörszőlősen több mint 30 éve művésztelepet vezet. Máger Ágnes Szombathelyről került Miskolcra férjével, dr. Végvári Lajossal együtt és valódi lokálpatrióta lett a család. Miskolc kulturális életének kiemelkedő alakja. A Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémia Miskolci Területi Csoportjának tagja, számos civil szervezet tagja. Miskolc város díszpolgára kitüntetésben részesült és számos kitüntetés birtokosa. A műterem látogatáson a festészen túl, életfilozófiájáról, hitéről, magyarságáról, terveiről is beszélt. A tárlatvezetést követően vendégül látta a megjelenteket.

(Főbb alkotásai: Miskolc – Jezsuita templom, Római Katolikus kápolna – szekrényes szárnyas oltár, Eglisau (Svájc) – szárnyas oltár, Vatikán – Veronika oltár, Szendrő – Római Katolikus templom – teljes festés, szekké képek, Ináncs – Római Katolikus templom – teljes festés, szekké képek, London Aquarell Múzeum, Bytom – Lengyelország, Salem – Németország, München – Németország, Galéria Balogh, Magyar Nemzeti Galéria, Szombathelyi Képtár, Herman Ottó Múzeum, Miskolc, Miskolci Galéria, Miskolci Önkormányzat – Városháza, Sümeg Múzeum és Köztéri Szoborpark, Polgár, Köztéri szoborpark, Miskolci Egyetem Jogi Kar, Megyei Kórház, Miskolc).

SZENDRŐI ASSISI SZENT FERENC TEMPLOM FRESKÓINAK BEMUTATÁSA

A jelenleg itt szolgáló Szűcs Zsolt plébános atya rövid bevezetőjében bemutatta a szép és értékes műemlék templomot. Az ARS SACRA programok országos nyilvánossága lehetővé teszi Szendrő város és műemlékeinek megismerését, országszerte. Máger Ágnes miskolci festőművész egyházművészeti alkotásai közül kiemelkedik a szendrői Assisi Szent Ferenc templomban látható freskói. 1996–1997 évben készítette a templom freskóit, mivel az eredeti ferences kolostor és az 1741-ben átépített barokk templom freskói nem maradtak fenn. A tárlatvezetés során beavat azokba a szakrális élményekbe, amelyek az alkotás folyamatát befolyásolták. Máger Ágnes így nyilatkozott művészetéről: „Munkám: a festés. Feladatok sora, melyeket ‚pontosan, szépen’ elvégezni szakmai tudás, képesség, hit és felelősség dolga. A buktatókat kibírni, a szép emberi törekvéseket táplálni akarom.” Ez a hitvallás hatja át a szendrői freskók alkotási folyamatát is.

A tárlatvezetés keretében bemutatta az alkotói körülményeket és folyamatot. A szentély fölött a Szentháromság látható, négy sarkában a négy evangélista jelképeivel: Máté az angyalal, Márk a szárnyas oroszlánnal, Lukács a bikával és János a sassal. A szentélyt kívülről záró diadalívben két térdet hajtó angyal között az Oltáriszentségben köztünk élő Krisztus látható. A templomhajót a szentélytől a főbejárat felé haladva a következő freskók díszítik: az Angyali üdvözlés, a Krisztus stigmáit viselő Assisi Szent Ferenc prédikációja a madaraknak, lábainál a gubbiói farkas. A kórus fölött a Megváltó feltámadása látható. A hajót két-két oldaláról kis freskók ékesítik: Szűz

Mária látogatása Erzsébetnél, az Úr Jézus születése három királyok hódolata, a Szent Család menekülése Egyiptom földjére, a Megváltó az Olajfák hegyén, a Golgota Jézus levétele a Keresztről, és testének sírba helyezése.

A freskók készítésének idején dr. Lengyel Gyula 1995–2000 között plébánosként szolgált Szendrőn. Az alkotások folyamatában az Ő szellemisége is tükröződik. Jelenleg Erdőteleken szolgál plébános atya, aki több kötet szerzője. Legújabb kötetének a *Lélek-morzsák* című kötetének bemutatójára is sor került a templom és freskók bemutatását követően.

ARS SACRA ALAPÍTVÁNY

II. János Pál pápa, *Ecclesia in Europa* című enciklikájában megújulásra hívta Európa nagyvárosait, hogy új lendülettel, a jelenkor kihívásainak megfelelően mutassuk be hitünk gazdagságát a világnak. Szentatyánk indítására Bécs, Párizs, Lisszabon és Brüsszel főpásztorainak közös elhatározásával, valamint az Emmanuel Közösség támogatásával megfogalmazódott a városmissziók terve. A Főváros hamar csatlakozott a kezdeményezéshez, Erdő Péter bíboros úr 2007-re hirdette meg a városmisszió évét, Budapesten. Dragonits Márta, Kolek Ildikó, Toroczky Ilona alapítók – úgy gondolták, hogy bekapcsolódva a nagyszabású missziós feladatba, a művészetek segítségével szólítják meg Budapest város különböző vallású, világnézetű lakóit, és megrendezzük az Ars Sacra Fesztivált és a Nyitott Templomok Napját. Felbuzdulva a lelkes visszajelzéseken, 2008-ban létrehozták az Ars Sacra Alapítványt, amelynek célja a különböző művészeti ágakon belül felszínre hozni és népszerűsíteni a szakralitást. Így 2007 óta minden év szeptember harmadik hetén, a Kulturális Örökség napjaival egy időben megrendezzük az Ars Sacra Fesztivált kísérőrendezvényeivel, a Nyitott Templomok Napjával és 2016 óta az Ars Sacra Filmfesztivállal. Magas művészi színvonalú kulturális programsorozataikkal minden szépre és jóra fogékony ember számára biztosítja annak lehetőségét, hogy értékvesztett világunkban a művészeteken átszűrődő remény, a bennük rejlő szépség segítségével tekintetét, szívét, lelkét felemelve közelebb kerüljön a valódi értékekhez, az Igazsághoz. A Budapestről indult kezdeményezés országossá lett, majd határokon átvélve egyre nagyobb körben hirdetik és erősítik a valódi értékeket: a szép, a jó és az igaz béke iránti igényt. Tavaly az az Ars Sacra Alapítvány szervezte 52. Eucharisztikus Kongresszus kulturális programjait.

Kodály, „a krisztusi ember”

Nádasi Alfonz bencés szerzetes, akivel Kodály évtizedeken át beszélgetett ókori latin és görög szerzők műveiről, a szentírásról, a liturgikus szövegek és dallamok jelentéséről, szerepéről, ezt írja könyvében: „Kodály tiszta lelkű keresztény, krisztusi ember.” Véleményét könyve azon fejezetében fogalmazza meg, ahol Kodály kérdéseit, megjegyzéseit gyűjtötte össze a katolikus istentisztelet vasárnapi szövegeivel kapcsolatban.

Világosan kirajzolódik a legegyszerűbb mondatokból is, hogy az a Kodály szólal meg, aki nem hasonlít sem az országot nevelni akaró szakemberhez, sem az Akadémia elnökéhez, sem a legmagasabb szinten tanító főiskolai tanárhoz, de leginkább azokhoz hasonlít, akiket legjobban szeretett, a gyerekekhez.

Hadd idézzem Kodály 1949-ben kelt sorait: 1920 körül kezdtem ráeszmélni, hogy nem vagyok a magamé, mindenki annyit ér, amennyit a köznek használni tud. (Goethe: valami hasznosabbat, Móricz: egy könyvvel többet.) Ugyanakkor beláttam, hiába akarunk itt akármit, új közönséget, új népet kell itt felnevelni, ha élni akarunk... Itthon akartam új világot teremteni. Letettem a tollat, a gyerekek közé ültem, palatáblára rajzolgatva nekik, olyat, amit megértettek.

„Ha nem lesztek olyanok, mint a gyermekek, nem mentek be a mennyek országába” – figyelmeztette egy alkalommal Jézus tanítványait. Az lesz olyan, mint a gyermekek, aki közéjük ül, rajzolgat nekik, aki megnyitja számukra azt a kincsházát, amelyből merítve, gazdagodva megszülethet az új közösség, az új nép, az új ember.

A gyermekek közé ülni közel 40 éves fejjel legalább akkora áldozatot kívánt, mint amit Jézus kért a gazdag ifjútól, aki követni akarta őt: „Ha tökéletes akarsz lenni, menj, add el, amid van és árát oszd szét a szegények között. Aztán jöjj, és kövess engem.” A tudásban, szellemiekben már komoly gazdagságot magáénak mondható Kodály a lemondást választja:

Idestova egy emberöltő óta foglalkozom az iskolai énekkel. Teszem ezt saját káromra: zeneszerző munkám rovására. Micsoda „világhírt” szalasztottam el, hogy nem fejeztem be a szimfóniát Toscanini életében! De nem bántam: sürgősebbnek láttam, amit a helyett műveltem. Fontosabbnak a magyar ifjúság jövőjét, mint a magam jelenét. – emlékezik vissza 1961-ben.

„Amit egynek a legkisebbek közül tettetek, azt nekem tettétek.” – mondja Jézus az őt hallgatóknak, másutt pedig ezt olvassuk az Evangéliumban: „Azért jöttem, hogy örömök legyen, mégpedig bőségben legyen.” Kodály idevágó szavai:

Nem látjuk el gyermekeinket elég öröm-vitaminnal, hogy legyen miből táplálkozniuk, mire felnőnek. Engem is jóformán az tartott itthon. Valahányszor a határ felé tekintettem, fölmerült előttem egy csomó testileg-lelkileg rongyos magyar, nem eresztettek. Ha testi rongyosságukon nem segíthettem is, meg kellett próbálnom a lelkit enyhíteni. Ebben még sok a tennivaló, amennyire rajtam áll, ezentúl is kiveszem a részem belőle.

Kivette belőle részét egész életén át. Azt kell csodálnunk, hogy ilyen szellemilek-ki-erkölcsi alapállással mégis oly sok remekművel gazdagította nemcsak nemcsak a magyar, de az egyetemes zenekultúrát is. Honnan volt ereje az életre szóló program melletti kitartáshoz annyi kudarc, értetlenség és akadály mellett?

Gyermekkorom csupa öröm és napsugár volt. Ebből élek máig. Aki akkor megtelt napfénnel, könnyen bírja később a háborús napokat... – emlékezik vissza a galántai évekre. De csak az láthatta meg a testileg-lelkileg rongyos magyart, aki nemcsak fizikai értelemben töltekezett napfénnel, hanem lelkileg is. Egykori hittanárára, Toldy Bélára a Nádasi Alfonzzal folytatott beszélgetésekben többször hálás szívvel emlékezett: „Csodálatos ember volt! Hogy ilyen a hitem, részben neki is köszönhetem.” A gimnazista diák érzékeny hitéről a férfikarra írt Stabat Mater hangjai vallanak (melyet templomi kórusaink manapság Bárdos Lajos vegyeskari átiratában énekelnek), hittanára iránti tiszteletéről, a gimnáziumban hallottak-tanultak továbbéléséről a Toldy Bélának ajánlott *Öt Tantum ergo*. Az öt rövid tétel az egyházi zene nagy korszakait idézi: az egyszólamú első a gregoriánt, az imitációs második Palestrina világát, a háromszólamú harmadik a 17. század derűs dúr hangzását, a negyedik Haydn klasszikus stílusát, míg az ötödik Liszt misztikus világát. Mégis mind Kodály hitének, az Eucharistia iránti tiszteletének mélységes foglalatja. Az 1928-ban komponált egynemű kari változatot egy évvel később *Pange lingua* címmel vegyeskarrá is átdolgozta, újabb esztendő múlva megtoldotta egy fantázia-szerű orgona Prelúdiummal.

A diákkorában szívesen ministráló Kodályt mélyen megérinthette a katolikus liturgia középponti eleme, az Eucharistia tisztelete. A *Pange lingua* himnusz több formában történt megzenésítése mellett átvitt értelemben erre utal egyik oratórikus főművének, a *Psalmus Hungaricus*nak főtemája is. A sorkezdő hangok egymásutánja (E-G-A-G-C'-H-A-G) Aquinói Szent Tamás egy másik verses eucharistia-énekének, a *Lauda Sion* szekvenciának első dallamsorát adja ki. Mintha a nevüket versfőben megörökítő költők módjára dolgozott volna a mások hitétől soha nem elhatárolódó, a komponálás tekintetében már akkor ökumenikusan gondolkodó Kodály is: a protestáns zsoltárszöveg dallamába beépítette a legkatolikusabb hittitkot elbeszélő szekvencia hangjait.

Ugyanígy a belső élmény és az élet kínálta lehetőség bontotta ki a 20. század egyik legszebb misekompozíciójának, a *Missa brevis*nek zenei anyagát. A 30-as években telente Galyatetőn pihenő Kodály többször helyettesítette a rossz idő miatt távol maradó kántort. A csendes misék alkalmával az volt a feladata, hogy a mise cselekményéhez, annak tartalmához illő orgonajátékot szólaltasson meg. Tudta, hogy ez számára nem lehet rutinszerű feladat, hiszen eleget bosszantották a misék alatt hallott rossz orgonajátékok: Orgonisták! Sok bárgyú rögtönzés. Készüljön írásból. [...] A gyakorlott orgonista percre tudja, mennyi ideje van: tessék előre átgondolni, és ne értelmetlen zagyalékkal betölteni! [...]

Orgonistáink közt még igen kevesen ébredtek tudatára, hogy az ő működésük is szolgálat, szoros összefüggésben a papéval. Ebből első következmény volna a felelősségérzet, hogy az orgona minden megszólalása, minden zizzenése összefüggjön, hangulati visszhangban legyen az áldozat minden mozzanatával.

Külön feladat a csendes mise. Különösen, ha ének nincs, félóra értelmetlen ide-oda

csúszkálás helyett bizony jobb volna alkalmas remekműveket összeválogatni. Olyan szegény az orgonairodalom?

Mivel sohasem tartozott a vizet prédikáló, de bort ivó emberek közé, valóban előre készült a várható alkalomra, hiszen a téli havazás bármikor megakadályozhatta a kántort, hogy feljusson a galyatetői kápolnához. A bizonyára írásban készített vázlatokból 1942-ben született meg a Csendes mise orgonára, melynek dallamai annyira a mise menetéhez, sőt szövegéhez igazodtak, hogy – némi bővítéssel – ebből született meg 1944-ben a Missa brevis vegyeskarra és orgonára írt formája, majd 1952-ben annak nagyzenekarral kísért változata.

A templomokban a nép énekére is odafigyelt: Az új énektár (Harmat – Sík: Szent vagy, Uram, 1931) nagy lépéssel vitte előre a dolgot, de ez csak az első lépés. A munka nincs befejezve. Abban az időben, mikor a magyar szellem védekezésre képtelenül szibbadt, az idegen, többnyire selejtes német dallamok özöne árasztotta el a templomot is, csak úgy, mint a világi életet. Minden alkalmat fel kell használni, és lassan, fokozatosan helyettesíteni őket szebb, magyarabb dallamokkal. Az a hatalmas munka, amellyel az Egyház az utóbbi évtizedekben visszaállította a gregorián ének ősi és egyben művészebb formáját, példa lehetne az egyházi népének reformjában is. De ha magyarok akarunk maradni, minden percet, amit az Egyház erre a célra csak enged, templomban és azon kívül, magyar népénekkel töltünk be! Ha faluhelyen háttérbe szorul a nép aktív részvétele a közös templomi énekben, annak könnyen a vallásos érzület vallhatja kárát!

Anyanyelven való aktív részvétel a liturgiában – hirdeti a II. Vatikáni Zsinat liturgikus reformja előtt 30 esztendővel!

A megálmodott jövő szempontjából komoly lehetőséget lát az egyházi iskolákban: A katolikus gimnáziumok világító tornyai lehetnének a megújuló magyar zenekultúrának, ha istentiszteleti használatra elővennék a latin nyelvű egyházi énekek remekeit Palestrinától máig. A protestáns iskolák hasonló csodákat tehetnének a francia zsoltár karmeldolgozásainak, továbbá a német és angol motett-irodalom remekeinek előadásával.

Ez azonban kevés. A maga és zeneszerző társai számára megfogalmazott cél: Eredeti műveket kell írni: szövegben, dallamban, színben a gyermeklélekből, gyermekhangból kiindulókat.

Kodály az első az európai zene történetében, aki tud a gyermekek nyelvén, az ő lelkükkel és hangjukkal imádkozni Teremtőjéhez. Milyen öröm a betlehemezés, pásztorjáték, amikor a Karácsonyi pásztorjánc dallamaira táncol szív és lélek. Az Angyalok és pásztorok fenséges és egyben gyermeki párbeszéde a betlehemi esemény népi fantáziájú, ezer színű kibontása:

*Azt sem tudjuk, gazda, merre menjünk,
Mégis egyre sürget, hogy siessünk ...
De mit vigyünk a Gyermeknek,
kit az égből kijelentnek.*

– majd az újra felcsendülő, egyre diadalmasabban zengő Glória a magyar gyermek ujjongó karácsonyi örömét súrti magába. Az evangéliumi örömhír így még magyar

ajkon nem zengett. A Vízkereszt, a Pünkösddőlő, a Jelenti magát Jézus, a 150. Genfi zsoltár, az Ave Maria hangjai ezer színben bontják ki, mint lett életté, a magyarság húsává-vérévé a kereszténység, Szent István vetése ezer év alatt.

A múltba visszatekintő, azt kutató, a jelen kérdéseire választ kereső hívő Kodály énekesei – gyermekek, ifjak és felnőttek, egyre több – három, négy és hat – szólamban kiáltják együtt:

*Hol vagy István király?
Téged magyar kíván,
Gyászos öltözetben
Teelőttem sírván.*

A 18. századi egyházi énekek – közülük való az Ének Szent István királyhoz is – a panaszkodás, sírás, elkeseredés szavaival fohászkodnak az ég felé és ez a hang Trianon után, a két világháború között újra felerősödött. De Kodály nem áll meg a panasznál, a Jézus és a kufárok Jézusaként izzó haraggal kiált azokra, aki a nemzet templomát „rablók barlangjává” tették. A Psalmus Hungaricus átkát: „keserű halál szálljon fejére”, a Budavári Te Deum zaklatott esengését: „Miserere nostri Domine” egyaránt a jövőben beteljesülő isteni ígéret oldja fel:

*Az igazakat Te mind megtartod,
a kegyeseket megoltalmazod,
a szegényeket fölmagasztalod.*

„In te, Domine, speravi, non confundar in aeternum” – hangzik a Te Deum végén. Előbb a kettős fuga szólamainak rohanásában, majd az egymásra épülő kvarthalmazégeket megnyitó ünnepi ragyogásában zeng: „Te vagy, Uram, én reményem, ne hagyj soha szégyent érnem!”

Elgondolkodtató, hogy ebből az ünnepi ragyogásból, mely oly sok zenemű befejezésekor ragad magával bennünket Bachtól Lisztig, Kodály mindig visszavonul, ahogy Jézus is kiszakítja magát az őt ünneplő tömeg öleléséből. A Psalmus Hungaricus, a Budavári Te Deum, a Missa brevis „dona nobis pacem”-jének pianissimo kicsengése egy már 20 éves korára megérett lélek mindvégig megőrzött szemérmessége, mely a rivaldafényből a lélek kamrájába visszavonuló ember elcsendesedése, az Atyához hazatalált gyermek megnyugvása. Ez az örökkévalóságba beleolvadó hang zeng a két korai Mária-ének, az 1900 körül született Ave Maria és az 1902-ből való Assumpta est Maria és még sok Kodály mű befejező ütemeiben.

Írásom címében Nádasi Alfonz megállapítását idéztem: „Kodály tisztalelkű keresztény, krisztusi ember”. A Krisztus szó „Fölkent”-et jelent: „Az Úr lelke rajtam, ő kent föl engem, hogy örömhírt vigyek a szegényeknek, ő küldött engem, hogy meggyógyítsam a megtört szívűeket...” – hangzanak Jézus szájából Izaiás próféta szavai a názáreti zsinagógában. A választott nép Írásom címében Nádasi Alfonz megállapítását idéztem: „Kodály tisztalelkű keresztény, krisztusi ember”. A Krisztus szó „Fölkent”-et jelent: „Az Úr lelke rajtam, ő kent föl engem, hogy örömhírt vigyek a szegényeknek,

ő küldött engem, hogy meggyógyítsam a megtört szívűeket...” – hangzanak Jézus szájából Izaiás próféta szavai a názáreti zsinagógában. A választott nép történelmében Isten parancsára felkenték a királyokat, prófétákat, mindazokat, akiknek szívükön kellett viselniük a választott nép sorsát.

Mi lehetett a hajtóerő, amely minden akadály ellenére máig egyenes úton hol repítette, hol vonszolta ennek az életnek a szekerét? Egy reménytelen, viszonzatlan, viszonzhatatlan szerelem. A néphez, melynek ezredéves látható története, és talán még jobban nyelvében, dalában élő több ezeréves láthatatlan élete ellenállhatatlanul vonz, vérségi kötelék nélkül is. – írja Kodály a Visszatekintés előszavában. A Háy János záró kórusában pedig kimondja a legjellemzőbbet, amit e népről valaha mondtak: „Áldott nép!” Csak az mondhatja ezt hitelesen, aki megtapasztalta ezt az „áldottságot”, amely nem érdem és dicsőség, hanem feladat és küldetés, gyakran küzdelem és gyötrelem, s a gyümölcsök többnyire csak évszázadok alatt érnek be. Így lett ő a magyarság számára „fölkent”: „lantos... néptanító, kubikos, téglahordó, pallér, orvos, ami csak kellett” és szeretett volna „minden egyéb lenni, amire szükség volt.”

(Az írás korábban a Parlando folyóirat 2022/6. számában jelent meg)

THIEL KATALIN:

Igazságkeresés, spiritualitás, teljesség-tudat Hamvas Béla művészetfelfogásában

Hamvas Béla 1945 után a Magyar Esztétikai Társaság közgyűlésein - az oktatás helyzetével foglalkozó fórumokon és a társadalom égető kérdéseit elemző egyéb platformokon - rendszeresen felszólalt. Szenvedélyes hozzászólásaiban nem kevesebbet állít, minthogy leginkább a művészet által lehetséges megújítani az emberi lét egészét, hogy a béke megteremtésének, és a feldúlt emberi életnek a művészet tud új értelmet adni. Ekkor számára a művészet az, „ami az egész embert, a külsőt is, a belsőt is egyszerre, egy időben és ugyanakkor érinti és magával tudja ragadni.”¹ Szerinte a háború utáni újrakezdésnek egyszerre kell külsőnek és belsőnek lenni, hiszen az embert az őt körülvevő világgal együtt kell megújítani. „Tudatosítsuk magunkban azt, hogy: az emberi létet ma primordiális módon a művészet értelmezi. A művészet van birtokában annak a módszernek, amely az emberi lét másra vissza nem vezethető legelső értelmeit megtalálja és úgy ábrázolja, hogy az az egész emberiség számára megnyilatkozik.”² – vallja.

A művészet iránti elkötelezettsége és határtalan lelkesedése minden felszólalását áthatja, a rend és a boldogság reménye szerint csak a művészet által új értelmet nyert emberi életből fakadhat. A művészet gyújtópont jellegéről beszél, s egy olyan művészi virágzást jósol meg, amely a háború után részben meg is valósult világszerte.

A művészetek hallatlanul fontos szerepe leginkább az 1947-ben kiadott, majd bezűzött *Forradalom a művészetben - Absztrakció és szürrealizmus Magyarországon* – című, Kemény Katalinnal közösen írt művében kap hangsúlyt. Ebben a műben azt tekintik a művészet differencia specifikájának, amely alkotásokban fellelhető az igazságkeresés alapmotívuma.³ A kötet szellemiségével és hangvételével új horizontot nyitott, nagy visszhangot váltott ki a korabeli ideológiai térben. Szabadon, megelégedés nélkül, európai szellemben szóltak a második világháború után önmagára tálalt pezsgő művészi életről, az új alkotó műhelyekről.

Figyelemre méltó a kötet 1947-es ajánlása is, hiszen a szerzők itt arra hívják fel a figyelmet, hogy egy olyan áramlatba kívánnak becsatlakozni, amelyet Fülep Lajos nyitott meg, s amely áramlat a humanitásra, a művészi szuverenitásra, illetve a népi értékek és hagyomány fontosságának hangsúlyozására alapoz. A szerzők jelzik, hogy

¹ HAMVAS Béla, *Beszéd a Magyar Esztétikai Társaság 1946. évi közgyűlésén* = *Hamvas Béla művei* 33. *A világ hazahívása*, Medio, 2020. 94-95.

² Uo. 97.

³ HAMVAS Béla- KEMÉNY Katalin, *Forradalom a művészetben. Absztrakció és szürrealizmus Magyarországon*, Misztótfalusi., 1947, Második kiadás, Pannónia könyvek 1989. 8.

egy olyan alkotó szellemi közösségre irányítja rá a figyelmet ez a könyv, amely közösség tudatos vállalása a negyvenes években Magyarországon még nem volt jellemző. Ezért ajánlják könyvüket Fülep Lajosnak, aki véleményük szerint a kortársak közül egyedül volt tisztában e közösség óriási jelentőségével. Nem véletlen, hogy 1988-as dátummal, Hamvas Béla halála után 20 évvel Kemény Katalin így fogalmaz az 1989-es újrakiadás epilógusában: „Hogy az 1945-ös felszabadulást követő egy-két év ilyen kivételes korszak volt, azt több-kevesebb tudatossággal mindenki érezte, aki benne élt. Bartókot persze azelőtt is hallgattuk, de csak, mint titkos vágyálmot és ígéretet: igen, ez az. Most minden hang a beteljesedés fényében ragyogott fel. És azoknak a festőknek a képeit is ismertük, akik szinte bizonyos ellenzéki daccal alkották a kiállítás, azaz a közlés reménye nélkül egy elképzelt megújuló világ képét. Amit Fülep Lajos már rég kimondott, hogy a magyar festészet meghatározó jegye az igazságkeresés, igazán hallhatóvá 1945 után lett.”⁴

Hamvas Béla a kötet indító írásában állapítja meg, hogy modern festészetünk Ferenczy Károllyal kezdődik, mert „Monet-hoz hasonlóan színértékeken, színsíkokon és világítási értékeken törte a fejét”. A festészetben szerinte Ő volt az első „igazságkereső”. Mint írja: Ferenczy „festészetének intenzív igazságkereső jellege van”. Majd így fogalmaz: „ami festészetünket egész történetében és minden jelentékeny alakjában jellemzi, az, hogy mint Ferenczy, elsősorban szintén „igazságkereső”. Ez az, ami a sajátosan magyar festészetet jellemzi Ferenczy Károlytól a mai napig. (...) Ezért festészetünk nyílegyenes történeti vonala Ferenczytól kezdve: Gulácsi Lajos, Csontváry Tivadar, Vajda Lajos és legújabb absztrakt és szürrealista művészeink.”⁵ Mindennek alátámasztására álljon itt az igazságkeresés tartalmára vonatkozó néhány hamvasi meghatározás az esszéiből:

„Intenzív és kínzó igény a szellemre”.

„A jelenkortudat megteremtésének igénye.”

A festészet teremti a jelenkortudatot, a festészet a „korszerű izgalom” hordozója.

A „tremendum”, a megborzongató, valami démoni jelenléte.

„Amikor a kép megszólítja az embert és dialógusra fogja.”

„Felfokozott megszólító erőik mágikus középpontja.”

Imaginatív ábrázolás: „látni”, nem csupán érzékelni, ébernek lenni.

„A látszaton túl látni.”⁶

Valamennyi meghatározás transzcendentális tereket, transzcendentális tartalmakat hoz mozgásba. Az imagináció böhme-i értelmében utal arra a teljességre, amely nem pusztán az értelem, de az akarat, az érzés és a szellem munkája is egyszerűre.

Itt és most nem azt kívánom elemezni – majd hét évtized távlatából –, hogy vajon igaza van-e Hamvasnak, hogy helytállóak-e állításai és megfelelnek-e a mai esztétikai és művészettörténeti kutatásoknak. Erre a kérdésre születtek mértékadó válaszok,

⁴ Im.: 119-120.

⁵ Im.: 8.

⁶ Vö: Uo.

amelyek Hamvas és Kemény megállapításainak helyességét azóta többnyire alátámasztották.⁷

Vizsgált témánk szempontjából érdekesebb lehet az a kérdés, hogy miképpen függnek össze Hamvas művészettel kapcsolatos – máig aktuálisnak tűnő – vélekedései mindazzal, ami egész életművét, egész tanítását jellemzi. Miképpen illeszkedik az életmű egészéhez a *Forradalom a művészetben* című esszé szellemisége, illetve későbbi, művészettel foglalkozó írásainak mondanivalója? Sejtésem az, amelyet előre szeretnék bocsájtani, hogy az 1947-es írás szellemisége Hamvas valamennyi művészettel, kultúrával foglalkozó írását áthatja, legyen az képzőművészettel, zenével, irodalommal vagy költészettel foglalkozó, s ennek oka éppen a bölcséleti alapállással való összefüggésben rejlik.

Az „igazságkeresés” kifejezés hamvasi tartalmát vizsgálva azonnal szembeötlő, hogy elsősorban keresésről van szó, pontosabban a hangsúly a keresésen van. Hamvas gyakran emlegeti Hegel híres tételét, mi szerint: „Igaz az egész”. Megjegyzendő: Hegel fenomenológiájából talán csak ezt az egy fundamentális jelentőségű gondolatot fogadja el, minden más tekintetben a radikális kierkegaard-i Hegel-kritika alapján viszonyul hozzá. Ez a totalításra utaló metafizikai természetű kijelentés azonban azt is nyilvánvalóvá teszi, hogy a legnehezebb vállalkozás épp az, amit Hamvas törekvése képvisel, s amit Ő így fogalmaz meg:

„...minden megszólalásnál az egészet újra fogalmazni.”⁸

Az igazságkeresés tehát egy közelítés. Szüntelen közelítés a lényeghez, annak tudatában, hogy az egész, a teljesség a hétköznapi ember számára közvetlenül nem megragadható. A művész, illetve a művészettel rokon minden eksztatikus megközelítés számára azonban adott a lehetőség, hogy olyan közvetítéssel éljen, amelynek segítségével láttatni lehet a látszat által leplezett és elfedett/elfeledett valóságot. Hamvas korai, a görögséggel foglalkozó íásaiban – például a *Hexakümbionban* – gyakran emlegeti az *alétheia* fogalmát, mintegy az igazság szinonímájaként, kutatva a fogalom jelentését és tartalmát.

Mielőtt azonban folytatnánk az alétheiával kapcsolatos fejtegetéseket, szükséges itt néhány előzetes megjegyzést tenni.

1. Fontos megemlíteni, hogy a német *Stefan George Kör* hatására Hamvas ekkortájt sokat foglalkozott a görögséggel, illetve Nietzsche görögségképével. A szép-újpogány-görög heroikus magatartást és életeszmenyt kívánta megvalósítani. Ismeretes, hogy Kerényi Károllyal közösen 1935-ben létrehozták a *Sziget-kört*, a klasszikus görög hagyományból merítkező szellemi szövetséget, amelynek Szerb Antal mellett Németh László, Prohászka Lajos és Kövendi Dénes is tagjai voltak. Sajnálatos, hogy az első három kötet kiadása után – *Sziget, 1935-36* – a kör a belső viták hatására felbomlott.

2. Ebben az időben – éppen Hamvas könyvtárosi tevékenységének köszönhetően is – Magyarországon már lehetett olvasni Martin Heidegger műveit, különös tekintettel

⁷ Lásd: MEZEI Ottó, *Hamvas Béla és a képzőművészet, avagy a művészi lét színeváltozásai = Párbeszéd. Hamvas Béla és a képzőművészet*, Szentendrei Képtár, 1997/5.

⁸ HAMVAS Béla, *Silentium. Titkos jegyzőkönyv. Unicornis, Vigilia*, Bp., 1987, 190.

a *Lét és idő*-re, illetve a *Mi a metafizika?* című művekre. Hamvasra olyan nagy hatást gyakorolt a *Mi a metafizika*, hogy később kiadta az *Egyetemi Nyomda Kis Füzetei* sorozatban, ahol talán először lehetett magyar fordításban olvasni. Mint ismeretes, három füzet megjelenése után félbeszakadt a kiadás, majd Hamvas 1948-ban B-listára került. Életében ezután következett az 1964-ig tartó megalázó, nélkülözésekkel teli méltatlan időszak, amikor publikálni sem tudott, műveit az „asztfióknak” írta. Mindezek mellett tudható, hogy Hamvas korai alkotói korszakában nem olvashatta *A műalkotás eredete* című Heidegger művet, mert az 1936-os frankfurti előadásokat csak 1950-ben adták közre.

3. 1936-1945-ig Hamvas tagja volt az *Esztétikai Társaságnak*, kapcsolatot tartott művészekkel, írókkal, a szentendrei festőművészekkel. Rendszeresen zajlottak beszélgetések, viták a művészet és a műalkotás lényegéről, amelyek termékenyítőleg hatottak rá.

1945-ben tagja lett a háború után újjáalakult *Filozófiai és Esztétikai Társaságnak*, majd az Erőmű Beruházási Vállalatnál, az Inotán (1951-54), Tiszapalkonyán (1954-62) és Bokodon (1962-64) töltött évek után – 1964-1967-ig – Molnár Sándor festőművész hatására a *Zuglói Körnek*, amely az új utakat kereső művészek alkotói köre volt. A 30-as, 40-es években élénk és szenvedélyes viták zajlottak a fiatal alkotóművészek és értelmiségiek körében.

Visszatérve a görög tárgyú írásokra és az *alétheia*-fogalom hamvasi értelmezésére, az 1936-os *Hexakümon* című esszéjében a következőképpen határozza meg a fogalmat: az *alétheia* „leplezetlenséget” jelent, „teljes átvilágítotttságot”, „átlátszóságot”, „nyíltságot”, amit valódinak, igaznak, igazságnak fordítanak.⁹

Hamvas megközelítése nagyon hasonlatos Martin Heidegger *Lét és idő*beli meghatározásához, ahol az *alétheia* „rejtetlenséget”, „el-nem-rejtettséget” jelent. A létező, azáltal, hogy „van”, láttatja magát, láttatja saját természetét, görögül „physis-ét”. Heidegger szerint az istenek és az emberek az *alétheia* létmódján vannak. A létező, az „elrejtőzködés el-nem-rejtettségében”, az *alétheia* létmódján van, vagy ami későbbi megfogalmazásban ugyanazt jelenti, „a lét világló tisztasában áll.” Manapság azonban, a modern szóhasználatban az *alétheia* – leegyszerűsítve – igazságként kerül meghatározásra. Az itt emlegetett *physis* olyan görög természet-fogalom, amelyet leszűkítve naturának fordítottak, így a lét fogalma természetfogalomná, naturává egyszerűsödött, s ez lett „a lét, mint *physis* késői és megzavarodott visszhangja.” Ezáltal ez a fogalom is – hasonlóan az *alétheia* igazságként fordított fogalmához –, elvesztette eredeti lényegét, a kozmoszal és a logosszal való szerves összefüggését. Ezt az összefüggést Vajda Mihály részletesen elemzi a *Posztmodern Heidegger* című tanulmányában, ahol kifejti, hogy a *physis*, az *alétheia*, a kozmos és a *logos* fogalmak egymás nélkül nem értelmezhetőek, hogy egyik fogalom a másikban, a másik által van, de ezeket az összefüggéseket a nyugati metafizikai beállítódásunk miatt ma már nehezen tudjuk megragadni.¹⁰ Erre utal Hamvas is, amikor arról ír, hogy a kozmos, a *physis*, és a *logos*

⁹ Vö: HAMVAS Béla, *Hexakümon* = *H. B. művei* 5. Életünk, Szombathely, 1993, 348-351.

¹⁰ Vö: VAJDA Mihály, *A posztmodern Heidegger*, T-Twins, 1993, 72-76.

már Homérosznál, a preszokratikusoknál, de Platónnál és a hellenizmus idejében is mást jelentett, mást jelentett a reneszanszban és mást ma.¹¹

A nyugati gondolkodás fentebb kifejtett 'hibáját' Heidegger létfeledésnek, pontosabban physis-feledésnek nevezi, amelynek Vajda szerint végül az lett a következménye, hogy a modern ember képtelen megérteni a physis szót. Hamvas is keményen fogalmaz, amikor a modernitást bírálja, ő „létrontást” emleget. A nyugati gondolkodás csupa dualitásban értelmezi a világot: objektum-szubjektum, immanens-transzcendens, evilági-túlvilági, időbeli-örök, véges-végtelen, stb. Az a physis-szemlélet, amely teljességgént tekintett a létezésre és a létezőre elveszett, s helyébe olyan gondolkodás lépett, amelynek végül az lett a következménye, hogy az ember a létező urának képzelte magát, ahelyett, hogy a lét pásztora lenne.

Hamvas a heideggeri megközelítést vette alapul és azt sajátos módon invokálta. Sok tekintetben hasonlóan vélekedik Heideggerhez, amikor a görög lét-problematikáról, illetve a görögök kozmosz-szemléletéről ír. A *Hexakümbionban* ezt olvashatjuk: „A görögségtől semmi sem idegenebb, mint a horizontális és vertikális halhatatlanságot elválasztani. E felfogás jellegzetesen dualisztikus.”¹² Majd a görögök „teresítő” gondolkodására utalva így fogalmaz:

„A görög nem látott sem horizontálisan, sem vertikálisan külön, hanem mindig együtt: gömbszerűen és három dimenzióban. Az élet időbeli elmúlhatatlanságában halhatatlan, de benne van a halál. Az elmúlás az élet tulajdonsága. Elmúlás nélkül nincs élet. De az elmúlás nemcsak az élet tulajdonsága, az élet maga is tulajdonsága az elmúlásnak, vagyis az élet tulajdonsága az elmúlhatatlannak és az öröknek. A kettő egy. Az egész valóság állandóan jelen van: élet és lét, halál és halhatatlanság, elmúlás és örök, együtt van, nem külön síkban és külön mélységben, hanem világszerűen.”¹³ Hamvas megállapítása a gömbszerű létről megegyezik az életműve egészében képviselt teljesség-tudattal, valamint a térnek és a létnek egy olyan értelmezésével, amelyben nincs elválasztva a létező az őt körülvevő tértől, illetve a benne rejtőzködő lényegtől. Mindez meghatározza művészetfelfogását is.

Erre utal Hamvas Az *Aphaia-templom* című szép esszéjében: „A föld minden pontja tud valamit mondani a földöntúlról, hiszen minden helynek van génusza, s a természet mindig utal a természetfölöttire. Aki látott már valaha francia tájat, párás, világoszöld rétet és erdőt, amelyben aranyló fátyol ragyog, fel fogja ismerni Corot képein a folyóktól behálózott, szelíden lankás Galliát és génuszát. (...) A természetet sohasem lehet elválasztani a természetfölöttitől.”¹⁴

Hamvas a művészet vonatkozásában is vízválasztónak tartja a hagyománynál alkalmazott mércét, a logoshoz, azaz a létezés mértékéhez, arányához, törvényéhez fűződő viszonyt. Ha reveláció-értékűnek tekinthető egy mű, ha felismerhető benne a logos kultusza, akkor azt a művet értékes, igazságkereső műnek tekinthetjük.

¹¹ Vö: HAMVAS Béla, *Hexakümbion*, 343.

¹² Im, 347.

¹³ Uo.

¹⁴ HAMVAS Béla, *Aphaia-templom* = *Hamvas Béla művei* 7, Medio, 1994, 43.

Az *Antik és modern tájkép* című esszéjében meg is fogalmazza az alapvető kérdést:

„A kérdés tulajdonképpen a következő: kétségtelen, hogy az ideális táj nem kíván igaz lenni. De vajon a valóságos táj, amely reális kíván lenni, tényleg igaz? (...) Hogyan áll a dolog az igazzal?”¹⁵ Hamvas érvelésében megkülönbözteti a *profán tájat* és a *szakrális tájat*. Azt nevezi profán tájnak, amely csak másol, s a pusztá másolásnak szerinte nincs köze az igazsághoz, az ilyen kép csupán mázsolmány, giccs. Az igazi modern festészet azonban véleménye szerint nem másol, hanem az érzéki jelenséget egész mélységében ragadja meg: „A modern tájkép a természet átszellemesítése.” – írja. Amikor „a természetben lévő kozmikus érintést, az érzékeknek ezt a bizonyos misztikus mozzanatát keressük.” Ezekon a képeken nem azt ábrázolják, ami „van”, hanem azt, ami „igaz”. Ez azonban a „jelenségeknek az érzékek számára való misztikus elmélyítése.”¹⁶

Az igazság ugyanis rejtőzködő, és a rejtőzködésből felvillanó, meg-meg mutatkozó. Nem más, mint a szüntelenül jelenlévő metafizikai többlet, a logos igazsága. Amikor a mű az alétheia létmódján van. Hamvas ezt így fogalmazza meg: „a szakrális táj az, amely mögött igazság van, s amelyben igazság van. A profán táj az, ami mögött nincs igazság. Az igazság nem ábrázolható. Nem is látható. Az igazság ideafölötti, valóságfölötti, természetfölötti, érzékfölötti, jelenségfölötti, az igazság az, ami az ideát, a valóságot, a természetet, a jelenséget tartja.”¹⁷ Ezért mondja azt később, hogy a művészet „misztikus metapoieizs”.

Vizsgált témánk szempontjából ugyanitt tesz még egy lényeges megállapítást: „A festőnek az érzéki jelenséget kell ábrázolnia, és tudnia kell, hogy az igazságot sohasem láthatja. A jelenség csak jel. Mindig a jelet kell ábrázolnia, de mindig tudnia kell, hogy jaj a képnek, amely csak jel és semmi egyéb, s amelynek a megközelíthetetlen és megláthatatlan igazsághoz semmi köze sincs. Elérhetetlen, de a képen ott kell lennie: láthatatlan, de láttatni kell. Nem érzékelhető, de ábrázolni kell, és csak ezt az egyet szabad és kell ábrázolni. Ha a képen nincs igazság, akkor profán és be lehet vele fűteni.”¹⁸

Hamvas későbbi írásaiban is ezt az álláspontot képviseli. Az *Unicornisban* olvasható zseniális kis írásában, a *Kínai tusrajzban* talán a legérzékletesebben beszél arról, hogy mit jelent a teljesség és a metafizikai többlet a műalkotásban: „A kínai tusrajznak két eleme van: az egyik a fekete vonal és folt, a másik az üres fehér tér. Amíg a rajzot európai módra úgy néztem, hogy a fekete vonalból és foltból indultam ki és a fehér teret merő környezetnek láttam, abból semmit sem értettem. Azt hittem, hogy valamely tárgy vagy táj, vagy jelenet ábrázolása.”¹⁹

Az írásban Hamvas rávilágít, hogy a helyes látásmód épp fordítva van. A „formateremtő hatalom a fehér”, az „infinitezimális”, amely a maga meghatározhatatlanságával

¹⁵ HAMVAS Béla, *Antik és modern tájkép* = *Hamvas Béla művei* 5, 45-58.

¹⁶ Vö: I m. 53-55.

¹⁷ Uo. 56.

¹⁸ Uo.

¹⁹ HAMVAS Béla, *A kínai tusrajz* = *Silentium. Titkos jegyzőkönyv. Unicornis*. 246.

paradox módon épp teremt. Az „infinitezimális” kifejezés itt a fehérre, mint végtelenül jelentéktelennek tűnő, de ugyanakkor aktív, formáló erőre utal, amely nem háttérként funkcionál, hiszen megragadhatatlan, infinitezimális jellegével épp mágikus erőként van jelen. Ez a mágikus erő teremt. Teremti a teret, aktivitásával megadja a kép tulajdonképpeni tartalmát. Az európai szemlélő ezt az aktivitást, ezt a teremtő-formáló erőt észre sem veszi, a nyugati típusú „metafizikai beállítódás” révén csak a fekete vonalat látja, az érzékileg megtapasztalhatót. A fehér számára „semmi”-ként funkcionál, s ezzel a „semmi”-vel semmit sem tud kezdeni, szemléletmódja a fentebb már emlegetett heideggeri létfeledés, physis-feledés. Hamvas leírja, hogy akkor kezdte érteni a képet, amikor nem a feketéből, hanem a fehérből indult ki, amikor a fehér felől nézte a feketét. S ezután váratlanul beilleszt a szövegbe egy látszólag oda nem illő zárójeles mondatot: „A szubjektum az a hely, ahonnan a valóság látható.” Ezzel a mondatával – amely véleményem szerint kulcs a szöveg mondanivalójának megértéséhez –, rávilágít a mondanivaló lényegére. A kép csak a befogadó által nyeri el értelmét, csak a befogadó az, aki dialógusba lép a képpel, akit megszólít a kép, akinek „látni” kell a lényegét, a kép igazságát. Ha a befogadó rendelkezik azzal a teljességtudattal, amelynek segítségével nem elválasztja a dolgokat, hanem képes megragadni a kép lényegi „igazságát”, a kép által adott misztikus többletet, akkor számára a „láthatatlan”, az „infinitezimális” megragadhatóvá válik.

Hamvas több írásában is hivatkozik a szubjektum infinitezimális jellegére. A *Beszélgetések* című írásában olvashatjuk: „Amit szubjektumnak nevezek, nem egyéb, mint távlat. Hely, ahonnan a legtisztábban látni. A láthatatlan. Ahonnan az egész egyszerre látható.”²⁰ A szubjektum ilyen természetű megközelítésével arra az antropológiai alapállásra utal, amelyet az emberben rejlő, szüntelenül önmagára reflektáló belső kreatív erő jellemez. A *Beszélgetések*-ben így fogalmazza meg mindezt: „Önmagam csak önmagam szüntelen feláldozása árán tarthatom fenn. Az a lényem, aki értem magát állandóan feláldozza, az örök áldozat, a láthatatlanban van. (...) Ő az infinitezimális szubjektum. Ő a szabad és a teljes létező, aki önmaga feláldozásával engem teremt és fenntart. Valódi lényünk a szüntelen áldozat tüzeiben ég.”²¹ Hamvas itt arra a visszavisszatérő fontos gondolatára utal, amely szerint az embernek a reveláció szellemében kell élnie, az üdv jegyében, az örökre, a végtelenre tekintettel kell megformálnia véges életét, de ugyanakkor nyitottnak, transzparensnek, megszólíthatónak kell lennie. Ez az élet paradox jellege, az a paradox helyzet, ami a kínai tusrajzban a fehér és a fekete. Ezért mondja azt, hogy a szubjektum távlat, hely, ahonnan a valóságot a legtisztábban látni, mert a valóság nem az érzékileg megtapasztalható látszat, hanem az „én méreteit messze meghaladó” távlat.

A *Kínai tusrajzban* később így folytatja: „A modern festészetnek a kínai tusrajzzal kétségtelen rokonsága van. Egyetlen hibája, hogy még mindig a feketéből, az érzékileg tapasztalhatóból, az objektumból indul ki és a teret passzívnak és ürességnek

²⁰ HAMVAS Béla, *Beszélgetések = Silentium. Titkos jegyzőkönyv. Unicornis*. 195.

²¹ Uo.

tekinti. (...) Az lesz a nagy modern festő, aki észre fogja venni, hogy nem a valami formálja a semmit, hanem a semmi a valamit. Aki megérti, hogy a fehér és az üresség és a tér és az infinitezimális szubjektum nem a kint, hanem a bent.”²² A *Kínai tusrajz*ban megfogalmazott gondolatok tulajdonképpen az igazságkereső művészet lényegéről szólnak, „a másik embert megszólító élő valóságról”, amelyet legkorábban az absztrakció és a szürrealizmus festőinek bemutatása kapcsán a *Forradalom a művészetben* foglal össze. Itt a modern művészetről alkotott véleményében Hamvas és Kemény hangsúlyozza, hogy „a művész alkotásában tulajdonképpen az emberi létezés alapformái felé tör előre.”²³ A létezés alapformái felé azonban csak autentikusan lehet közelíteni, így Hamvas szerint az igazságkeresés nem csak a műalkotásban, de a művész személyes életében is jelentőséget kap.

A *Tangy vagy a logisztika misztikája* című esszéjében meghatározza, hogy szerinte melyek a művésszel szemben támasztott legfontosabb követelmények:

„Az ember és a mű elválasztása tilos”.

„A szó és tett azonossága a műzsai lét legelső feltétele.”

„A művészi alkotás a halálkétség magasabb foka, vagy ami ugyanaz, az ember világi életénél felsőbbrendű létezésben való közvetlen részesedés.”²⁴

Számára az igazi művész az, aki személyes életében és műveiben is realizál. Műveiben a „természet fölött álló erőket közvetíti”, életében pedig realizálja a normális emberi alapállást. Az igazi művész igazságkereső, akinek életét és műveit áthatja a logosz kultusza, aki művét éli, életét pedig művé formálja.

Élete utolsó alkotói korszakában, a 60-as években, *Az életmű* című Patmosz-esszéjében így fogalmaz: „Az embernek önmagából művet kell alkotnia, hogy az örökben, abban éljen. De a műnek nyitva kell állnia, hogy aki be akar lépni, befogadja. A mű lehet ház, lehet festmény, lehet ország. (...) A mű az emberi élet anyagából készül. (...) Mű az, hogy van valami, ami az életnél több, és az életet ezért oda kell adni. (...) Az életmű minden téglája az életben valamiről való lemondásba kerül. Az életet élvezni, ugyanakkor a művet felépíteni, ilyen nincs.”²⁵

(Az írás eredetileg a következő kötetben jelent meg: *Tudomány és megértés*,

SZERKESZTETTE: LOBOCZKY JÁNOS-TORMA ANITA-VERMES KATALIN,

LÍCEUM KIADÓ, ÉGER, 2022. 125-135.)

²² HAMVAS Béla, *Kínai tusrajz*, 247.

²³ HAMVAS Béla - KEMÉNY Katalin, *Forradalom a művészetben*, 99.

²⁴ Vö: HAMVAS Béla, *Tangy vagy a logisztika misztikája* = HAMVAS Béla 33 esszéje, Bölcsész index, Bp., 1987, 286-288.

²⁵ HAMVAS Béla, *Az életmű* = H. B. művei 4, Életünk könyvek, Szombathely, 1992, 174.

Dobos Marianne születésnapjára

Szeretettel köszöntöm a hallgatókat és hasonló szeretettel köszönöm a felkérést a részvételre. Meghatódva fogadtam el a lehetőséget, sajnos azonban a személyes megjelenésem helyett csak így lehetek jelen kedves barátnőm születésnapján.

Legelső virtuális találkozásom Dobos Marianne nevével a múlt évszázad valamelyik esztendejében – 2010-t megelőzően – még nem sokat mondott. Férje, Kabdebó Lóránt fehér cowboy kalapos fotója véletlenül jelent meg a számítógépem képernyőjén a sok elérhető név és arc között, és mivel annak idején a Professzor Szabó Lőrinc-monográfiája mentett meg attól, hogy végleg lemondjak *A huszhatodik év*-témát feldolgozó szakdolgozatomról, amellyel elakadtam, és a Babes-Bolyai Egyetem magyar tanszékén a

Dobos Marianne

professzorom sem tudott segíteni, azonnal zavarba jöttem: vajon merjek erre a hatalmas tekintélyre ráköszönni? (mert még itt kint, a szabad világban is sokáig – ha még máig nem? – az anyaországon kívüliség tudata-tudomásulvétele gátolta viselkedésemet, főleg a szellemi-kulturális körökben.) Ráköszöntem! Kabdebó Lóránt azonnal fogadta a bemutatkozásomat, jelezve, hogy „Dobos Marianne a feleségem.” Nos, ezek után illett rákeresnem e név viselőjére!

Tudós asszonyként jelent meg írásából, témái azonban csak érdekességek, tudástágítók voltak számomra, mert olyan területeken mozgott, ahol én még nem nagyon tébláboltam, legfeljebb egy-egy nagyon népszerűre taposott ösvénykén.

2010-ben azonban a *Vaddisznók törték a törökbúzákat* című kötetem bemutatóján az első sorban úgy mosolyogtak rám a férjével, mint rég nem látott kedves barátira – mint akit már régóta hazavártak. És bevallom: akkor szellemi-lelki otthonuk ajtaját nyitották meg előttem!

A közel másfél évtized felbecsülhetetlen értékű ajándék számomra. Nemcsak olyan irodalom- és kultúrtörténeti kincstárba vezettek be, amelybe határon kívül rekedtek közül Trianon után csak az arra kimondottan érdemesek léphettek be, de megtanítottak arra is, hogy megközelíteni semmit és senkit nem lehet és nem is szabad szeretet nélkül. A szeretet a lélek didergését szünteti – és erre mindenkor és mindenhol a legnagyobb szükségünk van!

Dobos Marianne szeretete végtelen – ennek bizonyossága férje hagyatékának ápolása is, vagy a régmúlt korok mártírjainak megidézése. Előtte még sok-sok év áll, hogy mindent úgy rendezzen el maga körül a világban, ahogy azt nyolcvan évvel ezelőtt, születése pillanatában a bölcsője fölé írta a Fennvaló: szépen, pontosan, ahogy ama Csillag megy az égen!

Isten óvjon és éltesen, Dobos Marianne, erőben, egészségben! Nem adhatok Neked most virágot, helyette az ígéretet, hogy fogunk mi még együtt kiballagni a Mátyás Templomból egy csodálatos magyar-lengyel zenés program után, és akkor, a csillagos ég alatt felváltva mondogatjuk Szabó Lőrinc sorait:

A hegedűk végeztek, s úgy megyek most haza a hangverseny után, mintha agyamban rakott volna fészket egy egész liget csalogány.

S ahogy fölnézek a tavaszi égre
e szép, magányos éjszakán,
csillagok ligete csattog köröttem
s egy egész égbolt csalogány.
(Szabó Lőrinc: *Hangverseny után*)

Igen, egy magyar-lengyel zenés áhítat hatása után ismét megköszönném azt, hogy Dobos Marianne figyelmembe ajánlotta Tadeusz Zasepa atya megjelenés előtt álló könyvét, amely a rádiós Rózsafűzér Imaóra megteremtőjének, Justyn Figas atyának a boldogságos szűzanya által irányított életét, nemzetének, hitének elkötelezett szolgáját mutatja be. A kézirat megerősítette bennem a meggyőződést, hogy nem a nyelv, nem országhatárok, nem is kontinensek vagy óceánok és nem felekezeti hovatartozás kapcsolja össze a Föld lakóit, hanem valami olyan erő, ami mindannyiunktól független. Életünk „összecsomózott szalag”, amely kibontásának titkát mi nem ismerjük. De tehetünk azért, hogy megértsük az emberi létezésre szóló meghívást: „az emberiségért, a hazáért, a családért, felebarátért felelős szeretettel, cselekvően” – ahogyan Bíró László tábori püspök *Az összecsomózott szalag* című Dobos Marianne-könyv bevezetőjében summázta.

Ez a kötet – és Marianne egész személyi-írói magatartása – emeli a szerzőt a keresztény világ lelki követévé, különösképpen a magyar és lengyel hittestvérekre összpontosítva. Olyan korok és sorsok bemutatásával, amely nemcsak két szomszédos nemzet történelmileg meghatározott barátságát példázza, hanem amely a legalapvetőbb kapcsolattal, a kereszténnyel hittel összefűzött – mondhatni eleve elrendeltetett.

Az emigrációban kiemelten nagy feladat járul Isten felkent szolgálóihoz. A honfoglalási áramlatokat követő, minden nemzetet sújtó különböző katasztrófák, tragédiák elől milliók és milliók kerekedtek fel, hogy életüket, családjaikat továbbmentsék olyan helyekre, ahol addig – a népmese szóhasználatával – a madár sem járt. Azt nem tudom, hogy a legelső lengyel, aki Kanada földjére lépett 1752-ben, Dominic Barcz, a Balti-tengeri kikötőből, Gdanskból elindult szőrmekereskedő tudott-e arról, hogy egy földije, a magyar Budai Parmenius István már megfordult Newfoundland szigetén 1583-ban az angol Sir Hamprey Gilbert expedíciójával, és mint tehetséges, humanista íródeák, ő hagyta az utókorra az egyik legkorábbi és legrészletesebb leírást a mai Kanada néven ismert országról. Ugyanezt elmondhatjuk egész Észak-Amerikáról is, mert az a földrész vált úticéllá az elkövetkező évszázadokban. Egész Európa, népének nevében panaszkolt a „világ szabadság” dalnoka, hogy

„Pusztában bujdosunk, mint hajdan
Népével Mózes bujdosott,
S követte, melyet isten küld
Vezérül, a lángoszlopot...”

(Petőfi Sándor)

és imádkozott csillagtalán éjszakákon át a Megváltóhoz, hogy menekítse ki a poklok sorozatos bugyraiból – mert lennie kell valahol egy talpalatnyi földnek, amely fölött nem dübörögnek a gyilkos erők.

Az Újvilág! Amerika! Csak azt nem tudták, amikor elindultak szép hazájukból, hogy az a Kánaán keserves áldozatok árán változtatható át tejjel és mézzel folyó ígért földjévé, ingyen nem kínálja fel magát.

Ilyenfajta döbbenettel szembesülhetett a Lengyelországból Pennsylvania-ba emigrált Jakub és Marianna Figas is, akiket tizenkét gyermekkel ajándékozott meg az Isten. Akkoriban az óhazában sem szokatlan nagyságú családot a bányában végzett keserves munka tartotta el. Ám a mindennapi betevő falatot számukra sem tejjel-mézzel édesítette az Úr, hanem megpróbáltatásokkal: első szülöttjüket egyéves korában magához szőlította, a második gyermek, a legidősebb a tizenegy életben maradt testvér közül, Michał, pedig négyéves korától hétéves koráig gyermekbénulásban szenvedett. Michał apja akkor a Czesztochowai Szűzanyának ajánlotta, és megfogadta, hogyha meggyógyul, segíteni fogja, hogy pap legyen a fiából. És az lett! Czesztochowai Szűzanya védőszárnyai alatt lett Michałból Justyn atya, az észak-amerikai félteke katolikus lengyel diaszpórájának hitbéli életét meghatározó lelki gondozója, az anyaországgal való élő kapcsolat kialakítója és hűséges megtartója – a Rózsafüzér-Imaóra rádióhálózat működtetésével, amelynek ötvenedik évfordulója alkalmából a szentatya, II. János Pál Justyn atyáról ezt mondta: „ez az apostoli szellemű pap felismerte honfitársai vallási szükségleteit, akik a templomuktól távol, farmokon dolgoztak, kórházakban és menhelyeken betegeskedtek, és azokét is, akik városokban és kisebb településeken éltek, lengyel nyelvű igehirdetésre szomjúhozva, és az ő kedvükért hagyott ott ötven éve egy nagy rádióhálózatot.”

Micsoda szentséges erők munkálkodhattak abban a törekeny alkatú férfin, akit békult gyermekként, a legreménytelenebb állapotában megszólított Jézus, hogy Kelj fel, és járj! – és felállt. De nem sokáig játszhatott gondtalanul kisebb testvéreivel, mert mozgóképességének visszanyerése után három évre édesanyjukat elvesztették – és a kis Michalnak kellett átvenni a családvezetés gondjait, miközben apjának a bányában is segített. Ott kereste meg később a továbbtanulása költségeit is – de tette a dolgát. Amerikában született lengyel kisfiú lengyelül tanult imádkozni, lengyelül olvasott. Papként lengyel kolóniákat keresett fel Észak-Amerikában, mindenhová eljutott, hogy felmérje a gyökértelen, vergődő lengyeleket – és mindeközben odafigyelt az óhazára, ősei szülőföldjére, a népre – és minden alkalmat megragadott, hogy segítsen, ahol szükség van rá.

Justyn atya azt tette, amit minden emigrációban élőknek, magáért, családjáért, hazájáért és Istenéért tennie kell(ene)! Hitet, erőt és bátorítást adva a Rózsafüzér Imaórán, amelynek minden gyöngyszeme egy közösséget jelképezett, amelynek tagjai összebo-

gozott szalagként hallgatták tanításait, hasznos, a mindennapi életben is helyes irányt mutató tanácsait. Olyanokat, hogy a befogadó új haza nyelvét kötelező megtanulni, ha elfogadható egzisztenciát akar valaki teremteni családjának, de ugyanolyan kötelező megőrizni, az utókornak megtanítani az ősi anyanyelvet is, mert a nemzeti identitástudat egyik alapkőve az egyén belső szabadságának. Éberségre, józan ítélőképességre is példát mutatott – felismerte a kufárkodódat, a téveszmék terjesztőit is –, és óva intette hallgatóit, hogy ne hallgassanak a gazemberekre!

Csodálattal olvastam - és utólag is hálával köszönöm - Dobos Marianne ajánlására Justyn atya bemutatását, aki alázattal elfogadta a Szűzanya feléje nyújtott kezét, akiről egyik barátja, Emil Majchrzak atya, a Krisztus Teste templom plébánosa a következőket írta 1942. november 3-i levelében: „Mivel nyolc éve élek egy fedél alatt veled, joggal és hitelesen mondhatom, hogy sosem sajnáltad senkitől a szívélyességet és a bölcs tanácsot; nem törődél magaddal, a legegyszerűbb kényelmes életkörülményeket sem igényelted, minden idődet és az egészségedet is a szenvedő nép javára áldoztad, az egyes családok, a harcoló katonák javát akartad, a biztonságukon ügyködtél. Nem rettentett vissza semmilyen viszontagság és nehézség, hiába támadtak rád Isten és a Haza ellenségei.” Justyn atya II. János Pál szentatyja „Ne féljetek!” intésének korai előhírnökeként tanított és tanít lengyelül, angolul és minden keresztény sorsát kezében tartó Boldogságos Szűzhez könyörgő keresztény hangján.

Dobos Marianne olyan szentéletű embereket ismertetett meg eddig is írásai-ban, és hívja-hívta fel rájuk figyelmünket, akik nemcsak hitéleti szempontból, hanem emberiség szellemében is példaképnek számítanak. Mert hiszi – ismét Bíró László tábori püspök szavait idézem –, “hogy az életszentség egy olyan plusz, ami minden emberi életben a legmagasabbra helyezett mérce, amely az emberlét értékét adja, és meg is emeli.” A lengyelek jelenlétének Kanadában legalább akkora súlya van, mint a magyarokénak. A két nemzet már az első telepesek óta tisztelte, becsülte és segítette egymást. Ezt szolgálták a templomaik is.

Polish church in Hamilton

St. Mary's Polish Parish NovaScotia3

St. Mary's Polish Parish Nova Scotia⁷

St. John's Parish Polish National Catholic Church Toronto

Ezek közül kiemelendő a Holy Trinity PNCC Parish (The Polish National Catholic Church), amelynek székhelye Hamilton Ontario. A kanadai lengyelek nemzeti temploma az amerikai lengyelek közösségi szervezatként a pennsylvaniai Scrantonban jött létre 1897. március 14-én, de mint hitközösséget szolgáló egyesületet Jeruzsálemben alapította Jézus Krisztus. 1904-ben öt államból 20, 000 lengyel csatlakozott a Lengyel Nemzeti Katolikus Templomhoz, és mind a római katolikusok, mind az orthodoxok hivatalosan elismerték.

Kanada legelső lengyel temploma a St. Mary's Church, Our Lady of Czestochowa, Queen of Poland, amelyet 1875-ben létesítettek Wilno-ban, az ontarioi Renfrew County-ban. A szertartások mind angol, mind lengyel nyelven folynak.

Az Atlanti-óceán partján egyetlen lengyel templom van Új-Skócia tartományban.

A Manitoba tartománybeli Winnipegben St. Mary's Parish szolgálja a rászorulókat.

HANGÓNÉ BIRTHA MELINDA

Hát ti kinek mondotok engem?

Erre megkérdezte tőlük: Hát ti kinek mondotok engem? Simon Péter megszólalt és így felelt: Te vagy a Krisztus az élő Isten Fia! Jézus így válaszolt neki: Boldog vagy Simon, Jóna fia, mert nem test és vér fedte fel ezt előtted, hanem az én mennyei Atyám. "Én pedig ezt mondom neked: te Péter vagy, és én ezen a kösziklán építem fel egyházamat, és a pokol kapui sem fognak diadalmaskodni rajta."

(Máté 16,15-18)

Mióta világ a világ az ember életének nagy kérdése sohasem változott: vajon mit hoz a jövő számomra? Nemcsak az egyes ember, hanem a közösség, az egyház számára is mindig izgalmas kérdés a jövő kérdése. Ha csak a mögöttünk lévő néhány hónapra tekintünk vissza, ugye milyen sok kérdés volt bennünk a jövőt illetően. A legaggasztóbb mindig a bizonytalanság volt! Nem láttunk előre, nem tudtuk, mi vár ránk az elkövetkező időben, és nem tudtuk, hová érkezünk majd. Egy ilyen nehéz helyzetben érezzük igazán, milyen nagy ajándék az, mikor végre fellélegezhet az ember és megérkezik oda, ahol már átláthatóvá válnak a dolgok, ahol emberi számítás szerint is biztonságban tudhatja magát. De van e teljes bizonyosság? Van e biztos megérkezés? Van e biztos jövő?

Krisztus születését ünnepeelve és az új esztendő határán állva nekünk is érdemes átgondolni azt a kérdést, ami egykor a Péter jövőjét, és ma a mi jövőnket is meghatározhatja: „Hát ti kinek mondotok engem?”

Ezzel a kérdéssel és megválaszolásával lehet elindulni a jövő felé. Jézus személyét illetően akkor is, ma is számtalan választ fogalmaz meg az ember. Az iskolában, hittan órákon nagyon sokszor felteszem a gyerekek számára a kérdést, hogy ők kinek mondják Jézust? Természetesen életkoronként más-más választ adnak. A kisebbek öszinte bizalommal fordulnak Krisztus felé és szívet melengető hitvallásokat fogalmaznak meg, de ahogy telnek az évek annál kevésbé mernek rácsodálkozni a megmagyarázhatatlanra. Arra a Krisztusra, akiben földre jött a Hatalmas Isten. Kételkedővé válnak, mert a nagykorúvá váló emberre ez jellemző. Bizalmatlanná lesz Istennel és emberrel szemben egyaránt. Ezért ő akar kérdéseket feltenni, és ő akar magyarázatot találni mindenre, mert bizonyosságot akar a bizonytalanság világában. Abban a világban, amelyikben olyan sokszor megcsalták, becsapták, rászedték, félrevezették. Mert ilyen világot épített az ember. De minél több kérdést tesz fel, annál inkább belevész a saját maga által adott válaszokba.

Ravasz László megfogalmazása szerint az embernek végül azt kell felismerni, hogy

minden megcsalta, amiben bízott, miközben nem bízott abban az Egyben, aki soha nem csalta meg. Ebben a helyzetben él az ember mióta elvesztette az Istenbe vetett bizalmát és szembefordult vele. Ezért hangzik Jézus kérdése, amire választ találva teljes bizonyosságot kaphatunk. Bizonyosságot az egész eljövendő életre. Kinek mondotok engem? És a válasz? Jézus azt mondja, boldog, akinek nem test és vér ad kijelentést, hanem a mennyei Atya ad választ és bizonyosságot. Boldog, aki rácsodálkozhat az előtte álló Krisztusra. Boldog, aki látja a nem magyarázható, nem megfogható, a minden emberi értelmet meghaladó kegyelemmel és szeretettel felé forduló Krisztust.

Mert ez történik amikor megvakulnak hiú szemeink, és már csak Őt, a fényest és nagyszerűt látjuk – ahogyan Ady Endre fogalmaz. Mert akkor másként látunk, többet látunk, akkor igazán látunk. Akkor Krisztust látjuk meg! Úgy mint azok, akik Jézusban meglátták az egyetlen megmentőt, a változás egyetlen esélyét, a sötétben felragyogó világosságot. A jövőt!

Kinek mondotok engem? Nem az számít, hogy mit mondanak mások, hanem az, hogy mi hogyan válaszolunk, hogy akkor, amikor végre meglátjuk Őt, mi a válaszuk! Ezen a válaszon múlik a jövőnk! Ezen a válaszon múlik a Krisztus egyházának jövője! Ezen a válaszon keresztül látjuk meg önmagunkat is, hogy kik vagyunk? Mit lát bennünk Krisztus és milyen feladatot bíz ránk? Ezen a válaszon múlik, hogy milyen irányban halad tovább az életünk! **Te vagy a Krisztus, az élő Isten Fia!** Ki tudjuk e mondani ezt a mondatot? Minden kétely és bizonytalanság nélkül? Hiszem, hogy Te vagy a Krisztus, a szabadító, aki azért jöttél, hogy szembe találkozzunk, és végre választ kaphassak az életem nagy kérdésére. Látom, hogy Te vagy a Krisztus, aki oda állsz mellém, és megláthatom, hogy te választottál, hogy aztán elküldj, hogy építsem a te egyházadat. Ki tudjuk e mondani, teljes életünkkel vallani, hogy Te vagy a Krisztus, és készen állok rá, hogy a jövőt munkáld általam. Mert amikor kiválasztásról beszélünk, egyházzal beszélünk, akkor soha nem rólunk van szó abban az értelemben, hogy rajtunk múlna a jövő, hanem arról, hogy át tudjuk-e neki adni az életünket, hogy Ő kezdjen el jövőt építeni általunk és velünk. Ő tehet olyan kősziklává, akire lehet jövőt építeni. A jövő maga Krisztus, és a mi jövendőnk, az egyház jövője Őbenne van elrejtve. Te vagy a Krisztus, mert te vagy az egyetlen, aki jövőt készít!

Ennek a Krisztust meglátó hitvallásnak kell felhangozni. Ahogyan a hitvalló ősök, úgy a mai hitvallók is bátorsággal és bizonyossággal kell szóljanak. Krisztusról, aki eljött, testté lett és megváltást készített.

Ő szólít meg! Ő keres, ő kérdez, és aztán elküld. Azt mondja Péternek, te vagy az a kőszikla, akire építhetek, akivel együtt építem fel egyházamat. Kicsoda Krisztus és kicsoda Péter? Kicsoda az egyház? Fontos ezt jól értenünk. Mert az egyház élő kövekből épül fel. Az egyház él! Krisztusban él! „*Hiszem, hogy Isten Fia a világ kezdetétől fogva, annak végéig az egész emberi nemzetségből Szentlelke és Igéje által az igaz hit egységében magának egy kiválasztott gyülekezetet gyűjt egybe, azt oltalmazza és megőrzi. És hiszem, hogy annak én is élő tagja vagyok és örökké az is maradok.*” A

Heidelbergi káté gyönyörű hitvallása ez. Reménységet, bizonyosságot ad a jövőre nézve! Mert Krisztus ma is építőmesterként veszi kézbe a nehéz, faragatlan köveket, a Pétereket, a Pálokat, a Lídiákat, a Timóteusokat, az évszázadok hitvallóit, mai tanítványait, hogy aztán felépítse velük az Ő népét, az Ő egyházát. Mind-mind élő kövek, akik kősziklává lehetnek! Hitvallók! Akik felismerték, hogy Krisztus a jövő! Voltak és vannak, akik nem látják mindig reményteljesnek az egyház jövőjét, akik a múlt maradványának tartják az egyházat, és vannak, akik azt gondolják a jövő egyháza még nem látható, és nem építhető a múltra. De az egyház sem nem a múlté, sem nem a jövőé! Az egyház Krisztusé! Az egyház léte, jövője, ezért soha nem volt és soha nem lesz kérdéses, mert az Krisztusé! Aki örök és változatlan szeretettel őrzi az övét. Aki tegnap, ma és mindörökké ugyanaz!

”Én pedig ezt mondom neked: te Péter vagy, és én ezen a kősziklán építem fel egyházamat, és a pokol kapui sem fognak diadalmaskodni rajta.”

Mit jelent ki egyértelműen ezzel Jézus? A jövőt. Azért, hogy ne féljünk tőle, azért, hogy tudjuk ki tartja kezében azt. Azért, hogy reménységgel, bátor hittel építsük Krisztus egyházát.

PECSUK OTTÓ

A Viharsarok teológusa

REFLEXIÓK FÉJA GÉZA NAPLÓRÉSZLETEIRE

Nem vagyok Féja Géza munkásságának kutatója, sem irodalomtörténész, ezért arra nem is vállalkozhatom, hogy avatott módon elemezzem, hogyan illeszkedik írói munkásságába az a máig kiadatlan napló, amelyből a Miskolci Keresztény Szemle 69. száma részleteket közölt. A főszerkesztő biztatására azonban református teológusként leírhatom benyomásaimat a naplóbejegyzésekről. Meglepetéssel olvastam az írónak meghurcoltatása idején lelki-szellemi vigasztalást nyújtó gondolatokat (vö. Zimonyi Zoltán bevezetését a MKSZ ugyanazon számában). Féja Géza Máté evangélistáról, illetve az általa megrajzolt Jézus-képről értekezik, megragadó affinitással és beleérzéssel. A kifejezései néhol különösen hatnak, de a negyvenes években bizonyára teljesen természetes volt „öskultúráról” beszélni, vagy némi – ma már bántónak ható – keresztyén felsőbbrendűséggel utalni az Ószövetségre, mint amelyet Jézus meghaladott. Azt hiszem, ma már sokkal jobban látjuk azt a szerves egységet, amely Jézus Isten országáról szóló üzenete és az Ószövetség világa között fennáll. Egy mai német teológus, Gerd Theissen megfogalmazásával élve: Jézus a maga személyében historizált (történelmivé, valódivá tett) egy alapvető ószövetségi mítoszt (itt a szónak nem a „mese”, hanem a „vallási alapbeszélés” értelmében), Isten királyságának valóságát. Később, a keresztyének nemzedékei számára pedig Jézus historikus alakja vált a hit alapmítoszává. Vagyis Jézus és az Ószövetség egymás nélkül nem érthető és nem értékelhető. Ennek a felismerésnek (ami nem független a holokauszt utáni nyugalat lelkiismeret-vizsgálatától) értékén kezelése természetesen még nem elvárható Féja Géza majd nyolcvan éves írásában.

Hasonlóképpen Márk helyét illetően is lehetne vitája egy mai teológusnak Féja Gézával. Ő azt írja, hogy míg Márk követi a szemtanú (biztosan Pétert érti alatta) elbeszélését, addig Máté már „íróként” viselkedik, vagyis saját szempontjai és írói céljai szerint bánik Márk hagyományanyagával. Ma azonban azt mondanánk, hogy az igazi író mégis Márk volt, aki feltalált egy egészen önálló és különleges írásos műfajt: az evangéliumot. Ismereteseek a görög irodalomban az életrajzok (bioi), és a különleges eseményekhez kapcsolt történelmi beszámolók, de az evangélium egyik sem igazán, illetve mindkettőből átvessz elemeket. Az evangélium egy sajátosan keresztyén műfaj, amelynek megszületéséhez Jézusra volt szükség, illetve arra a feszültségre, amely a 60-as 70-es években eltöltötte az első tanítványok nemzedékét: mi lesz akkor, ha mi,

Pecsuk Ottó

a szemtanúk (vagy a szemtanúk tanítványai) meghalunk, és már nem lesz, aki hitelesen beszéljen Jézusról. Az evangélium tehát a Jézus-esemény megörökítésének sajátos műfaja: Jézus életéből azt tartották fontosnak feljegyezni, ami a passió megértéséhez szükséges volt. Ezért az igazi „művésznek” Márkot tekinthetjük, az ő anyagát aztán Máté és Lukács a saját szempontjaik szerint bővítették, legvégül pedig János, de az egy egészen más történet. Szóval Márk egyáltalán nem a „szemtanú” szikár beszámolóját rögzítő „újságíró”, hanem tudatos, műfajteremtő alkotó, aki bizonyos értelemben a próféták életéről szóló ószövetségi narratív technikákat is alkalmazta Jézusra. Ez persze nem jelenti azt, hogy Féja Géza nem nevezhetné teljes joggal írónak Mátét is, hiszen például éppen a hegyi beszéd olyan alkotás, amely egyedülálló módon tárja eléink Jézusnak a mózesi törvénnyel kapcsolatos tanítását és etikai gondolkodását.

A folytatásban Féja Géza nem teljesen igazságos az egyház történeti fejlődésével és valóságával sem, amikor a hegyi beszéd ethosát ütközteti mindazokkal a – szerinte – naiv kitalációkkal, amelyek segítségével az egyház a hívei felett ellenőrzést akart gyakorolni: a menny-pokol képzetével, az örök kárhozattal és hasonlókkal. A keresztyén teológia egész szótérológiai (üdvösségtani) és eszkatológiai (a végső dolgokra vonatkozó) rendszerét nem fair ütköztetni a hegyi beszéd – elsősorban – etikai jellegű tanításával. Abban azonban kétségtávolú igazat kell adnunk neki, hogy az egyház az elmúlt évszázadokban sokkal nagyobb hangsúlyt helyezett tanításában a bűnök „kezelésén” alapuló kontrollra, mint arra, hogy a híveket felszabadítsa egy olyan hitbeli tudatosságra és nagykorúságra, amelyre Jézus biztat a hegyi beszédben. Bár az egyház tagjainak többsége évszázadokon át „sírókból”, „éhezőkből” és „üldözöttekből” állt (ők a boldogmondások címzettjei, a „lelki szegények”), az egyházi tanításban fontosabbnak tartották azt kidolgozni és kommunikálni, hogy az egyház miként kontrollálja hívei útját Istenhez, mint azt, hogy Isten valójában az ő oldalukon áll, és éppen hogy a privilegiált helyzetben lévő társadalmi csoportok tagjainak kellene komolyabb lemondást és erőfeszítést tennie Isten kegyelmének megtalálásáért és elnyeréséért. Féja Gézának – aki a Viharsarok című munkájában olyan utolérhetetlen tárgyilagossággal írta meg a magyar nép nyomorát és elesettségét –, érthető az indulata, még ha a hegyi beszéd féjai interpretációja túl idealizált is.

Féja az anyagiasságban látja annak a fő okát, hogy az emberek nem akarják meghalani Jézus üzenetét a „titkos ház” (mi inkább „belső szobának” mondjuk) vallásáról, az Istennel való titkos és misztikus kapcsolatról, amelyben a nyilvános és sokszor képmutatástól terhelt vallásosság helyett a lényeg Isten akaratának megértése az életünkben, és az abba való „belesimulás”. Később úgy fogalmaz, hogy ez az „angyali magatartás” elsajátítása. Mintha már itt is érezhető lenne némi buddhista hatás, és nem csupán ott, ahol Féja Géza a karmáról vagy a reinkarnációról beszél. De ha eltekintünk ettől a finom szinkretizmustól, akkor megdöbbenő, milyen érzékenységgel tapintott rá arra az üzenetre, amellyel Jézus feltehetően végig sértette farizeus hallgatóságát. Ők ugyanis el sem tudták képzelni, hogy Istenhez bárki a törvény vagy az atyák tanításainak betartása nélkül közeledhetnek.

Teológiai szempontból az is figyelemre méltó, ahogyan Féja Géza redakciókritikai megjegyzéseket fűz a hegyi beszédhez. Szerinte itt a tiszta jézusi tanítás elegyedik a tanít-

ványok „kisszerű emberi spekulációival”. Erre példaként hozza fel a törvénykövetés témáját, amelyet mintha Jézus következtelenül tanítana: egyrészt a törvény értékéről beszél

„Ne gondoljátok, hogy azért jöttem, hogy érvénytelené tegyem a törvényt vagy a próféta tanítását. Nem azért jöttem, hogy érvénytelené tegyem, hanem hogy betöltssem azokat. Mert bizony mondom nektek, hogy amíg az ég és a föld el nem múlik, egy ióta vagy egy vessző sem vész el a törvényből, míg az egész be nem teljesedik.” (Mt 5,17-18),

másrészt óvja a tanítványokat a farizeusi törvényeskedéstől, és megrója a farizeusokat azért, mert a maguk értelmezése szerint követik a mózesi törvényt

„...ha a ti igazságotok nem múlja felül az írástudók és farizeusok igazságát, akkor semmiképpen sem mentek be a mennyek országába.” (Mt 5,20).

Ennek a látszólagos ellentmondásnak azonban nem a mátéi tanítványi kör szövegbe „kontárkodása” az oka, amint azt Féja Géza feltételezi. Való igaz, hogy tetten érhető az őskeresztény redakció a hegyi beszéd szövegében (Jézus például enyhítő körülményt említ a válás esetén, a házasságtörést, míg ugyanezt Márk úgy idézi, hogy Jézus helytelenítette a válást minden esetben), de ez nem igaz a mózesi törvény értelmezésére. Ma már világosabban látjuk, hogy Jézusnak az úgynevezett „szóbeli törvénnyel” (vö. „az emberek tanításai” Mt 7,1-13), a halakhával volt gondolja. Azzal, ami később a rabbinikus irodalomban kikristályosodott. Jézus úgy gondolta, hogy a szóbeli törvény, amellyel a rabbik „kerítést emeltek a törvény köré”, önös emberi célokat szolgált, és eltérést jelent a mózesi törvénytől, és Isten eredeti akarától. A törvénnyel kapcsolatos, ellentmondásosnak tűnő kijelentések tehát a hegyi beszédben nem az avatatlan tanítványi kezek hamisításai, hanem Jézus sajátos törvényszemléletéből eredtek. Jézus, az Isten „préegzisztens” Fia „ott volt” a Sínai-hegyi törvényadásnál, és így tudta, melyik törvénnyel mi volt Isten valódi akarata. Az 1. századi Júdeában élve pedig láthatta, mivé lettek ezek a törvények a nemzedékek hagyományainak köszönhetően. Az élet minden apró területét leszabályozták, de éppen a lényeget veszítették szem elől:

„Jaj nektek, képmutató írástudók és farizeusok, mert tizedet adtok a mentából, a kaporból és a köményből, de elhagytátok azt, ami a törvényben fontosabb: az igazságos ítéletet, az irgalmasságot és a hűséget; pedig ezeket kellene cselekedni, és azokat sem elhagyni.” (Mt 23,23)

Most jobbra azokat a pontokat ragadtam ki Féja Géza naplórészleteiből, amelyekbe teológusként könnyű volt „belekötnöm”, kritizálnom vagy csupán dialógusba lépnem vele. De hiba volna, ha ez a reflexió így maradna, hiszen éppen a lényegről nem tettem még említést. Meglepett és meghatott, ahogyan Féja Géza Jézusról írt a naplórészleteiben. Olyan hévvel és szeretettel tette ezt, hogy nem igazán érdemes a szavait az ortodoxia vagy a teológusi szakmaiság mérlegére tenni. A szavaiból kiteszik, milyen sokat, jelentett neki a Jézusról gondolkodás, a naplójegyzetek életrajzi fontosságát pedig Zimonyi Zoltán bevezető tanulmányának köszönhetően ismerhetjük. „Csókoljátok a Fiút, hogy meg ne haragudjék és el ne vesszetek az úton... Boldogok mindazok, akik őbenne bíznak!” – írja a zsoltáros, és Féja Géza komolyan vette a tanácsot. Élete egy nagyon nehéz időszakában Jézusról gondolkodott, őt hívta segítségül. Áldott legyen az emléke.

A liturgikus ünneplés emberi feltételei és kihívásai

Két pandémiaév fizikai és lelki terheit hordozzuk még magunkban, emellett egy a közelünkben zajló háború egyre súlyosabb következményeivel szembesülünk. Éppen ezért talán furcsa, hogy ebben a helyzetben a liturgiáról és emberképről szeretnék Nektek beszélni. Talán éppen ebben a zavaros helyzetben van szükségünk arra, hogy újra felfedezzük keresztény életünk leglényegesebb elemeit, köztük a szentségeket, azoknak a liturgikus ünneplését és a belőlük formálódó embert, akit liturgikus szaknyelven *homo adorans*-nak nevezünk, aki Isten imádására képes és a Misztériumra fogékony. Kérdés, hogy az utóbbi ötven, de különösen harminc évben zajló nagy antropológiai átalakulások nyomán marad-e bennünk valódi fogékonyság a Misztériumra, amelyet a liturgiában ünneplünk. Azt is kérdezhetnénk: átalakít-e minket valóban a liturgia, vasárnapi szentmise, a szentségek, a rituális közösségi imák? Vagy esetleg kezdünk elveszíteni olyan alapvető készségeket és képességeket, amelyek nemcsak a vallásos-szakraális rítusaink megéléséhez, hanem a hétköznapi vagy társadalmi élet „profán” rítusaihoz is szükségesek.

Antonio Belli, egy bergamoi olasz liturgikus szakember arról beszél, hogy manapság beléptünk a szomorú rítusok korába¹. Eltűnik a hétköznapi élet és az ünnepek rituáléja és szimbólumvilága, amely a legalapvetőbb mozzanatokhoz kötődik: az evéshez, az utazáshoz, a pihenéshez, az ünnepekhez, az életszakaszok lezárásához stb. S mivel a hétköznapi életet a rituálék és szimbolikus gesztusok-szavak szempontjából alacsony intenzitáson éljük (vagy éppen nélkülük), értetlenül unatkozunk a vallási rituális cselekmények, liturgiák világában is. Más szóval, egyre inkább hiányoznak belőlünk a hétköznapi élet liturgikus érzékei, így eleve érzéketlenek leszünk a vallásos liturgia jeleire, szavaira is. Mit lehet tenni? A válasz magától adódik: erősítenünk kell magunkban és azokban, akiket ránk bízunk a nevelésben a mindennapi élet apró kis rítusait, szimbolikus gesztusait, mert ezek eleve humanizálnak minket... Enélkül a hétköznapi humanizáló rituálék és liturgiák nélkül az egyház liturgiája nem tud divinizálni minket, pedig ez lenne a célja: megnyitni minket az Isten világa felé, istenivé tenni bennünk azt, ami emberi.

Három pontban szeretnék erről a problémáról beszélni: (1) Kiindulva abból, hogy mi is a liturgia, mi a célja, mi az érkezési pontja (még ha ez legtöbbször annyira távolinak is tűnik a mi szegényes tapasztalatunktól). (2) Folytatva azzal, hogy a mindennapi élet terén hol és miért hiányoznak belőlünk a humanizáló rituális-liturgikus képességek (amelyek hiányában a szakraális liturgia és annak célja, az ember átistenülése is sokszor érthetetlenné, idegenné vagy hatástalanná válik számunkra). (3) Végül néhány reflexió pontot ajánlanék a figyelmetekbe, amely útkeresést is jelenthet arra

nézve, hogy a nevelésben (talán előbb önmagunk nevelésében) hogyan lehetne jobban érvényesíteni úgy a mindennapi élet rítusaira, mint a szakrális liturgiára való képességeinket.

1. MI A LITURGIA?

Kezdjük egy kis etimológiával. „Liturgia” a görög „leitourgia” kifejezésből ered (laos + ergon) és a népért/közösségért végzett szolgálatot jelent. Az ókori görög városállamokban így hívták azokat a rendezvényeket vagy szolgáltatásokat, amelyeket a leggazdagabbak fizettek a nép javára (pl. a városi sportcsarnok fenntartási munkálatait vagy egy vallási ünnep alkalmából rendezett színházi előadást). Az Ószövetség görög fordítása liturgiának nevezi azt a szolgálatot (istenszolgálatot, áldozatbemutatót), amelyet Áron és fiai – a papok – látnak el a Szent Sátorban (Kiv 29,30. Cf. 30,16.20). Az Újszövetség felfogásában Krisztus a legtokéletesebb liturgia – vagyis istenszolgálat – bemutatója a Zsidókhoz írt levél szerint (8,6). Krisztus istenszolgálat – vagyis élet és keresztdozata – egyszerre dicsőíti meg az Istent és szenteli meg az embereket. A katolikus felfogás szerint ugyanez valósul meg az egyház liturgiájában is, vagyis Krisztus istendicsőítő és embereket megszentelő szolgálata. Ezzel kapcsolatban engedjétek meg, hogy néhány pontot idézzek az utóbbi 60 év liturgiára vonatkozó legfontosabb egyházi dokumentumából, a *Sacrosanctum Concilium*ből, amely 1963-ban a II. Vatikáni Zsinaton született.

A liturgia az egyház nyilvános közösségi istentisztelete, amelyben folytatódik Krisztus műve, vagyis a megváltás műve a szent szavak, jelek és cselekmények révén (cf. SC 2, 5). „E nagy mű végrehajtására – állítja a Zsinat – Krisztus mindig jelen van Egyházában, kiváltképpen a liturgikus cselekményekben. Jelen van a szentmise Áldozatában, mind a papi szolga személyében ... mind, s leginkább, az eucharisztikus színek alatt. Jelen van erejével a szentségekben, úgyhogy amikor valaki kereszttel, maga Krisztus kereszttel. Jelen van igéjében, mert Ő maga beszél, amikor az Egyházban a Szentírást olvassák. Végül amikor könyörög és szoltároz az Egyház, Ő van jelen, aki megígérte: „Ahol ketten vagy hárman összegyűlnek a nevemben, ott vagyok közöttük” (*Mt 18,20*).” (SC 7)

Ez a szakasz lényegében leírja, hogy melyek a liturgia legfőbb megnyilvánulási formái: (1) az Eucharisztia ünneplése (szentmise) (2) a szentségek ünneplése (3) az Imáorák liturgiája (zsoltosma). A liturgia címszó alá sorolhatunk még bizonyos szent cselekményeket, amelyek gyakran a szentmiséhez kapcsolódnak (de nem mindig): temetés, templom felszentelése vagy megáldása, különböző személyek, helyek, tárgyak ünnepélyes megáldása...

A liturgiában együtt cselekszik Krisztus és az egyház. „Ezért – mondja ugyancsak a Zsinat – minden liturgikus ünneplés, mint a pap Krisztus és az Ő teste, az Egyház műve, kimagaslóan szent cselekmény, melynek hatékonyságát az Egyház semmi más cselekedete nem éri el sem jogcím, sem fokozat tekintetében.” (SC 7). A liturgikus ünneplések sohasem pusztán egy földi egyházi közösség cselekményei: Krisztussal

együtt jelen van bennük a megdicsőült egyház, a szentek közössége, amelyben tökéletesen megvalósul Isten dicsérete, vagyis a mennyei liturgia. Ezért mondja a Zsinat: „A földi liturgiában annak a mennyei liturgiának előízét élvezzük, melyet [a mennyei] Jeruzsálemben ünnepelnek, a szent városban, ahová zarándokként tartunk, ahol Krisztus, a szentély és az igazi sátor szolgája ül Isten jobbján.” (SC 8)

A Zsinat szerint „a liturgia az a csúcspont (*culmen*), mely felé az Egyház tevékenysége irányul; ugyanakkor az a forrás (*fons*) is, amelyből fakad minden ereje.” E két kifejezés (csúcspont és forrás) kifejezi azt a fontosságot, amelyet az egyház a közösségi liturgikus ünnepléseknek – a szentmisének, a szentségeknek és a zsolozsmának – tulajdonít. Érthető tehát, hogy a Zsinat legfőbb liturgikus törekvése az volt, hogy minél inkább megerősítse ezt a tudatot a katolikusokban és a liturgiában való tevékeny és tudatos részvételre biztasson.

„Tudatos részvétel” (*participatio actuosa*)... Tizenkétszer tér vissza a zsinati dokumentumban ez a kifejezés. Mindössze egy helyet idézek: „Az Anyaszentegyház nagyon kívánja, hogy az összes híveket vezessék rá a liturgikus ünneplésen való **teljes, tudatos és tevékeny részvételre**, melyet magának a liturgiának a természete követel, s melyre a keresztény nép mint „választott nemzetség, királyi papság, szent nemzet, tulajdonul kiválasztott nép” (1Pt 2,9; vö. 2,4--5) a keresztségből eredően jogosult és kötelezett.” (SC 48). Egy átlagkatolikus ma talán valóban tevékenyebb a liturgiában – pl. a vasárnapi eucharishtiában –, nem feltétlenül azért, mert valamilyen fontosabb szerepet kap (lektor, akolitus vagy kórustag stb.), hanem mert be tud kapcsolódni a népnyelvű dialógusba a pap és a hívek között, vagy az énekekbe. De a kérdés az, hogy ez a tevékeny részvétel valóban hatékony-e számunkra, vagyis formál, alakít, átalakít-e minket jobban Krisztusba, kirajzolja-e jobban rajtunk a jézusi erényeket, nyitottabbá tesz-e minket Isten Lelkének a működésére bennünk és zarándokúton tart-e minket a mennyei Jeruzsálem felé.

Itt érkezünk el az előadás második pontjához, illetve kérdéshez: Ha a liturgikus cselekmény sokszor olyan távol áll tőlünk (vagy talán nem is áll távol, mindenesetre nem érezzük átalakító hatását az életünkben), vajon nem-e az az oka, hogy gyengülnek bennünk azok a rítusok, szokások, beidegződések vagy alapattitűdök, amelyekkel a hétköznapi élet ismétlődő cselekményeihez vagy a nagyobb horderejű – de az élethez szervesen hozzátartozó – eseményekhez kapcsolódunk? Más szóval: melyek azok az emberi dimenziók, amelyekben előbb több vagy másféle humánium kellene ahhoz, hogy azokat aztán a liturgia – a szentmise, a szentségek, a zsolozsma – és Isten Lelke az isteni élet, a *divinum* szférájába emelje?

2. HUMANIZÁLÓ RÍTUSOK, HOGY A LITURGIA DIVINIZÁLHASSON

2.1. A „teremtés szentségei” életünk csomópontjain

Joseph Ratzinger 1966-ban írt egy tanulmányt a szentségekről, amelyekben prófétai módon megérezte azt a problémát vagy kérdésfelvetést, amelyet fentebb

megfogalmaztam². E tanulmányban a teológus Ratzinger a „teremtés szentségeiről” beszél, amelyek az emberi élet ún. csomópontjain alakulnak ki. Melyek ezek a csomópontok? A születés, a halál, az étkezés és a szexuális együttlét. Ezek azok a pontok, ahol az ember élete – kellő humanizáció nélkül – a szó szoros értelmében elembertelenedik, humanizált formában viszont szinte spontán módon megnyílik valamiféle örökkévalóság és isteni világ felé. Más szóval: az, ami bennünk alapvetően biológiai (és ami közvetlen módon az állatvilághoz kapcsol minket: táplálkozás, szaporodás, kimúlás) képes megnyílni Isten szellemi valóságára, sőt saját maga is képes átszellemülni. Nem véletlen, hogy ezek azok az emberi dimenziók, amelyek kiemelt módon bekerülnek az egyház liturgikus-szentségi életébe, akár közvetlen, akár közvetett módon, a hozzájuk kapcsolódó fogalmak, anyagok és szimbólumok révén. Ugyanakkor ezek azok az életdimenziók, amelyek az utóbbi néhány évtizedben gyökeres változáson mentek át. Az idő rövidsége miatt csak kettővel szeretnék foglalkozni: az étkezéssel (mindennapi esemény) és a halállal (rendkívüli).

Kezdjük az étkezéssel. Mióta beléptünk a *fast-food*, a fagyasztott és félkész-ételek korába, egyre nehezebben érezzük vagy érzékeljük az ételek nyersanyagainak a valóságát és a feldolgozásukkal, elkészítésükkel járó emberi munka értékét. Gyerekek az óvodában sokszor négy lábbal rajzolják le a csirkét, mivel legtöbbször így látták fagyasztott állapotban a már kettő-kettőbe vágott combokat. A liturgiára terelve a szót: nincs többé közvetlen emberi tapasztalatunk például arról, ami elhangzik minden szentmise felajánló szavaiban és gesztusaiban: „Áldott vagy Urunk, mindenség Istene, mert a Te bőkezűségedből kaptuk a kenyeret... a bort... Felajánljuk Neked, mint a föld, a szőlőtő termését és az emberi munka gyümölcsét. Ebből lesz számunkra az élet kenyere és a lélek itala.” Ezeknek a szavaknak sokszor hiányzik az anyagi valóságban gyökerező szava számunkra. Manapság kevesen tudnának különbséget tenni búza, árpa és rozs között. Szántást, aratást, őrlést, szőlőmetszést, sarabolást, kapálást, szüretet és mustkészítést legfeljebb tévében vagy interneten láttak. Talán most, hogy a szomszédos háború miatt megindult a kenyér (s persze a többi élelmiszer) áremelkedés, kezdjük újra megérteni, hogy miért volt évezredekken keresztül egyetemes békeszimbólum a kenyér.

Mindez csak az érem egyik oldala. Az étkezés aktusa sokszor kimerül számunkra a közvetlen biológiai szükséglet csillapításában: sietni kell, nincs idő hosszabban megállni illetve leülni. Étkezés közben beszélgetni, a másik iránt érdeklődni, netán spirituális síkra terelni az alapvetően biológiai szükségletek kielégítése miatti együttlétet – sokszor nem magától értetődő dolog, még akkor sem, ha esetleg egyéként igényünk lenne rá. Ez talán munkahelyi menzán érthető, a helyzet azonban sokszor a családban sem jobb. De ha elszorvad ez a képességünk, akkor várhatjuk-e, hogy a liturgiában többet érzékeljünk majd az eucharisztikus kenyér és bor misztériumából, amelyről azt állítjuk, hogy Jézus Krisztus valóságos teste és vére, s hogy számunkra az örök élet szent kenyere és az örök üdvösség kelyhe. Ha már nehéz humanizálni egy hétköznapi vagy akár ünnepi ebédünket (akár csak objektív okok miatt is), akkor remélhetjük-e

hogy az eucharisztikus lakomában majd megérezzük a szentáldozás divinizáló, vagyis Krisztusba alakító hatását?

A másik egzisztenciális – szerencsére nem mindennapi, hanem rendkívüli – csomópont a halál. Akarjuk vagy sem, a halál az élet része. Esetleg a megelőző betegséggel, öregedéssel, fizikai-szellemi leépüléssel együtt. Régen is tragédiát jelentett a közeli hozzátartozók halála, de volt hozzá némi koreográfia és keret. A haldokló mellett felváltva virrasztottak, megtették az előkészületeket, sokszor a haldokló maga jelölte ki a temetés szolgálattevőit. Közelebbi és távolabbi hozzátartozók eljöttek, elbúcsúztak. A halál beálltakor tudták, hogyan mosdassák, öltöztessék az elhunytat. A koporsóba-tételnél jelen volt a szűkebb rokonság. A temetést igyekeztek minél hamarabb megtartani. Előző este imavirrasztás volt, ahová sokan eljöttek, az elhunytat megnézték. Helye volt a sírásnak, az érzelmek akár heves kifejezésének is. A gyásznak, gyászruha viselésének megvolt a maga ideje. Ma mindebből már falvakban is alig él valami. A haldoklás és a halál világa medikalizálódott, intézményesült, áttevődött a kórházakba, hospice-okba, ahová korlátozott módon juthatnak be a hozzátartozók, ha egyáltalán be akarnak jutni. Holttestet többé alig látunk, sőt a hamvasztásos temetkezés terjedése még a holtesttel való közvetett szembesülés lehetőségét is kizárja. Rejtetté vált a halál. Banalizáljuk, gyakorlatias szempontokra hivatkozunk (olcsóbb temetés, higiénikusabb viszonyok stb.). Van, aki otthon tartja az elhunyt szerettei urnáit. Pszichológusok egyre inkább érzékelik, hogy az elmúlás kultúrájának gyökeres átalakulása megbetegítő a hozzátartozók számára. A szükséges gyászfolyamat vagy nem is indul be, vagy nem zárul le soha.

Hogyan hat mindez liturgikus képességünkre? A halállal kapcsolatos liturgikus felfogásunk direkt módon természetesen a temetéshez kapcsolódó szertartásból válik nyilvánvalóvá. De indirekt módon a halál sokkal mélyebb módon van jelen a liturgiában: óriási a szimbólumértéke úgy a liturgia megértése, mint megélése szempontjából. A kereszténység természetesen nem a halál, hanem a feltámadás vállalása. Nincs azonban feltámadás halál, azaz átmenet nélkül. Minden szentmisében elismételjük: „Halálodat hirdetjük, Urunk, és hittel valljuk feltámadásodat, amíg el nem jössz.” Krisztus megváltó haláláról beszélünk, és más spirituális értelemben is emlegetjük a halált: meghalni az önzésünknek, egónknak stb. Manapság azonban egyre ritkábban találkozunk a kifejezés első, konkrét, fizikai-biológiai valóságával, így nem is értjük, hogy a meghalás is, akárcsak az evés, a maga fizikai (és fájdalmas) valóságában megnyílas úgy a haldokló, mint a hozzátartozók számára valamiféle transzcendens valóság felé.

Aki végigasszisztált néhány agóniát, vagy állt már néhányszor nyitott koporsó mellett, egészen másképp viszonyul a liturgiához is, amelynek szerves része a halál és az élet kettős pólusa. Elég csak a keresztségre gondolni, ahol a vízbe merülés vagy vízzel való leöntés a Krisztus halálába való belemerülést jelzi, azért hogy Krisztus élete is megnyilvánuljon bennünk. Vagy éppen az eucharisziára is gondolhatunk, amelyben az utolsó vacsorára visszautaló lakoma-jelleghez szervesen és elválaszthatatlanul kapcsolódik a kereszthalál és a feltámadás misztériuma.

Nos, ezekkel a példákkal csak azt akartam érzékeltetni, hogy az életünk két alapvetően fizikai-biológiai területén (az evés mindennapi és a halál rendkívüli tapasztalatában) eleve adódik lehetőség arra, hogy megnyíljunk az Isten világa felé, még mielőtt kifejezetten is liturgikus-szentségi szintre emelnénk ezt a két tapasztalatot, illetve mielőtt a liturgia és szentségek az Isten világába alakítanák át ezt a két biológiai dimenziót. Mindehhez azonban az szükséges, hogy próbáljuk meg eleve humanizálni és ritualizálni ezeket a tapasztalatokat, fedezzük fel bennük a spirituális szimbólumértéket, s még ha első pillanatra fájdalmasak is, ne fussunk előlük.

2.2. A küszöb tapasztalat

Egy másik téma, amit megfontolásra ajánlanék liturgiára való képességünkkel (vagy képtelenségünkkel) kapcsolatban a küszöb szimbólumához kapcsolódik³. Hagyományosan a küszöb és a hozzá tartozó kapu vagy ajtó a terek elkülönítésével kapcsolatos. Liturgikus szempontból egy templom küszöbének nagy szerep jut. Ez a profán térből a szent térbe való átlépése fizikai pontja, helye. Az ószövetségi ember számára a templom küszöbe már egy biztos pont: jobb ott állni, mint a bűnösök sátrában lakni (Zsolt 83, 11: „Inkább álljak az Isten háza küszöbén, mint hogy lakjam a bűnösök hajlékában.”) De szükség van-e erre az elkülönítésre szent és profán tér között keresztény szempontból? Vajon Isten nincs jelen a profánban? Vajon az Atya igazi imádói – ahogy Jézus mondja – nem lélekben és igazságban imádják-e Őt, nem pedig falakkal körülhatárolt helyekhez, városokhoz kötve? Vajon Jézus Krisztus – aki „a kapun kívül szenvedett” (Zsid 13,12) – nem szentelte-e meg éppen a profán teret is? Ezekkel és más újszövetségi részekkel azt is igazolhatnánk, hogy valójában a szent és profán elkülönítése – tér, idő, tárgyak, viselkedésmód stb. szempontjából – nem is annyira lényeges. Minden hely szent hely, alkalmas az imára (egyénileg és közösségileg), akár a liturgikus imára is.

Ugyanakkor mégis érezzük, hogy nem lehet következmények nélkül összemosni a szentet és a profánt, sem a tér, sem az idő, sem más szempontból. Az egyikből a másikba való átmenetet konkrétan és szimbolikus értelemben is érzékelnünk kell, mert az emberségünkhöz tartozó igény, hogy elválasszunk egymástól tereket és időket konkrét és szimbolikus küszöbökkel, ajtókkal, falakkal: elhatárolódik egymástól a közélet, a munka, a közösségi szórakozás és a magánélet szférája. Legalábbis a legutóbbi időkig elhatárolódott.

A digitális-online világ azonban egyre jobban feloldja ezeket a küszöböket. Kérdés, hogy létezik-e még igazi küszöb-tapasztalat a digitális eszközök világában? Egyre jobban a laptopon és az okostelefonon koncentrálódik számos tevékenységünk: munka, szórakozás, közösségi élet, sőt az utóbbi két évben a liturgia is (online misék). A tér leszűkülött egy gépre, ahol a küszöbélmény – vagyis az egyik tevékenységből a másikba való átmenet – leredukálódik egy-két kattintásra: befejezek egy óravázlatot a számítógépen, részt veszek egy online értekezleten, majd

elintézek egy ügyet az online ügyfélkapun keresztül, válaszolok a munkámhoz kapcsolódó e-mailjeimre, s közbe-közben esetleg zenét hallgatok online. Mindeközben nem kellett kimennem a szobámból. Az egyik tevékenységből a másikba való átmenet küszöbértékhöz nincs többé szükség a testre a maga egészében, pusztán csak egy-két ujjra.

A kommunikációelmélet zászlóvivői azt mondják, hogy mindez hozzátartozik az új tér- és testfogalomhoz. A digitalizáció nyomán létrejövő kibertér (amelyben a dolgainkat intézzük), úgy kell felfogni, mint a fizikai tér és test kiterjesztését. Ez a megnövelt valóság (Augmented/Extended Reality – AR/XR), amelyben többé már nincs is igazán értelme elválasztani az online és az offline üzemmódot. Az online lényegében már mindenhová kísér minket a mobilunkon keresztül. Elon Musk amerikai üzletember, a digitalizáció egyik legnagyobb támogatója pedig azt vizionálja, hogy lényegében már cyborgok – digitális gépeinkkel egybeforrott emberek – vagyunk és csak idő kérdése, hogy az egyelőre külső hordozókon hozzáférhető Internetet áttelepítsék az agyunkba⁴.

Nos, ebben a helyzetben egyre nehezebb küszöbértékekre szert tenni, vagyis a dolgokat szétválasztani, elkülöníteni, időben és fizikailag is megélni az egyik dologból a másikba való átmenetet. Érthető, hogy a liturgia is – a maga liturgikus szent tereivel és időivel – nagy kihívássá válik. Ha ugyanis a digitális kultúrában nem érezzük többé a küszöbök, vagyis az átmenetek és átlépések súlyát és jelentőségét, hiányozni fog belőlünk a képesség arra is, hogy a liturgikus térben és időben érezzük meg az emberi dimenziókból egy transzcendens dimenzióba való átlépés, netán átalakulás lehetőségét. A küszöb, az átmenet, az átlépés élménye a fizikai térben mélyen emberségünkhöz tartozó tapasztalat már a hétköznapi életben is. Megalapozza bennünk a képességet, hogy a kegyelem és a liturgia világában át tudjunk lépni Isten dimenziói felé. A liturgia ugyanis végső soron nem más, mint *transitus*, átmenet: figyelmeztet minket arra, hogy zarándokok vagyunk ebben a világban, s az életünk folytonos átmenet az örök élet és Isten felé, aki kezdetünk, célunk és végállomásunk.

3. REFLEXIÓ

Az elhangzottak alapján eléggé egyértelmű, hogy liturgikus képességeink és a liturgiában való gyümölcsöző részvételünk óriási mértékben attól függ, hogy rendelkezünk-e humanizáló liturgikus-rituális képességekkel a hétköznapi – profán – életben: pl. az evésben, az örömteli vagy fájdalmas életesemények feldolgozásában, a napi szintű átmenetek megélésében.... A sort lehetne folytatni. Délelőtti személyes reflexiónkhoz azt ajánlanám, hogy fontoljuk meg

hogyan éljük meg személyes, családi, iskolaközösségi szinten a fentebb említett dimenziókat:

- étkezéseink ritualitását és „szellemi minőségét”?
- családi vagy közösségi gyászeseményeink és örömeink rítusait?

- vannak-e konkrét küszöb-élményeink: fizikai jó szokásaink, „rituáléink” arra, hogy tudatosan elválasszunk egymástól pl. munkát és pihenést, egyik dologból a másikba váltást stb.?
- hogyan éljük meg az egyház liturgiájában a hasonló rituális képességeket? van-e tapasztalatunk arról, hogy a liturgiában valóban Isten dimenzióiba kerülnek életünk eseményei?
- hogyan neveljük magunkat, hogyan nevelünk másokat ezekre a hétköznapi és szakrális rituális képességekre?

(Az előadás a miskolci Fényi Gyula Jezsuita Gimnázium tanévnyitó tanári konferenciáján hangzott el.)

¹ M. BELLÍ, *L'epoca dei riti tristi*, Brescia 2021.

² RATZINGER, J., “La fondazione sacramentale dell’esistenza cristiana”, ID., *Opera omnia*. XI. *Teologia della liturgia: la fondazione sacramentale dell’esistenza cristiana*, Città del Vaticano 2010, 221–241. (“Die sakramentale Begründung christlicher Existenz”, Meitingen/Freising 1966.)

³ E. KAPPELLARI, *Santi segni nella liturgia e nella vita quotidiana*, Lugano 2012.

⁴ A.-F. DE CESCO, “Neuralink, il piano di Elon Musk per farci diventare *cyborg* (e telepatici)”, Accesso: 21/07/2022, <https://www.corriere.it/tecnologia/cyber-cultura/cards/piano-elon-musk-farci-diventare-cyborg-telepatici/terzo-strato-digitale.shtml>.)

GREGA SÁRA

II. Rákóczi Ferenc, az ember

A Rákóczi-szabadságharc 300. évfordulója idején több tanulmány született különböző szempontokból. Ez a dolgozat Rákóczi jellemét próbálja élénk állítani. Természetesen, amikor jellemét megrajzolom, beszélnem kell vallásosságáról is, arról, hogyan formálta azt a hit. Választott témám tanulmányozásához elolvastam Emlékiratait és Vallomásainak három könyvét, segítségül hívva őt magát, másrészt elolvastam leghívebb szolgájának, kamarásának, bujdosótársának, Mikes Kelemennek Törökországi leveleit. Nem olvastam el Rákóczi egyéb írásait, sem kortársainak róla szóló véleményét, emlékezéseit, de irodalomtörténészek és más tudósok munkáit sem, kivéve a kötethez Hopp Lajos által írt Utószót, melyben megtalálható Rákóczi egyéb írásainak rövid elemzése is.

Rákóczi 1715-ben visszavonult a franciaországi Grosbois-ba, a kamalduli szerzetesekhez.

Ha a megtérést helyhez és időhöz lehet kötni, azt mondhatjuk, hogy itt és ekkor tért meg. 1716 decemberében kezdi írni Vallomásait Grosbois-ban, melynek III. könyvét 1719-ben fejezi be. Emlékiratait 1717 tavaszán már Törökországban írja, így mindkét mű a hívő ember visszatekintése. Isten kegyelmének fényében egész életét másképp látja. Csak egy példa: Rákóczi Magyarország leggazdagabb főura, Erdély fejedelme volt, akinek a császáriak minden kincsét elrabolták. Ezért is hálát ad Istennek: „...birtoklásuk talán ártott volna üdvösségemnek...”, „megfosztottál engem a vagyonommal való visszaélés lehetőségétől”. Rákóczi önjellemzésének és Mikes jellemzésének alapján a következő kép bontakozik ki előttünk.

Rákóczi jellemének alakulása gyermekségétől a szabadságharc kitöréséig

II. Rákóczi Ferenc 1676. március 27-én született Borsiban I. Rákóczi Ferenc és Zrínyi Ilona gyermekeként. Alig múlt el három hónapos, amikor édesapja meghalt. A gyermek úgy emlékszik vissza, hogy nagyanyja, Báthory Zsófia gyöngéden ragaszkodott hozzá. Íme, mindenki van valami jó! Anyja viszont szigorú szeretettel nevelte. Alig ötéves korában elkülönítette a női lakosztálytól és az asszonyi gondozástól. Ma ezt inkább ridegségnek mondhatjuk, de úgy látszik, nem vált kárára. A kisfiút sokszor megbüntették, mert tanulás helyett háborúsdit szeretett játszani. Nővérétől gyakran hallotta mesélni azt az eseményt, amikor anyjuk a munkácsi várban két gyermekével fekszik az ágyban, s komornája hirtelen észreveszi, hogy egy kigyó mászik elő az asztal

alól. Az anya felkapja a kislányt, s a kisiút otthagyva kimenekül a szobából. Ferencet az ajtónállók szabadítják ki. Zrínyi Ilona ekkor már Thökölyhez készül férjhez menni. Rákóczi megjegyzi: „...az elkövetkező időkben valóban megtanultuk, hogy anyám férje személyében fogadott kigyót az ágyába, akivel mégis végső lehetőségig oly nagy türelemmel, alázatban (...) és szolgálai engedelmességgel élt, hogy valóban jogosan volna méltó arra, hogy a házassági szentség érényeinek példaképekül állítsák.”

Thökölyt sohasem szerette. A lakodalomból emlékezetében csak a nagy ivászat, dözsölés maradt meg. Ferenc ekkor hatéves múlt. Kilencéves koráig nevelőapja magával vitte minden táborozásra, katonai megmozdulásra, ahol sokat éhezett, szomjazott és fázott. Komornyikját, Kőrösy Györgyöt rá akarták venni, hogy mérgezze meg a gyermeket, de az annál jobban vigyázott rá. Amikor a török Bécsset ostromolta, Ferenc Thökölyvel Pozsonyban volt, anyja Léván. A gyereket vérhas gyötörte, de nem hívtak hozzá orvost. Szerinte Thököly mindent megtett, hogy eltegye őt láb alól, hogy a birtokait megszerezhesse. A törökhöz is magával akarta vinni túszként, csak az utolsó percben változtatta meg elhatározását. Ez a nagy szigorúság és a sok viszontagság – úgy tűnik – megedzették a gyermeket. Munkács hároméves ostroma idején gyönyörködve nézte a csatákat. Szemtanúja volt, amikor a várfalon anyja mellett egy szolgálnak vitte el fejét az ágyúgolyó.

Anyját úgy jellemzi, mint akit „mind bölcsesség, mind hősi lelkület tekintetében a neméhez illő átlagos képességeken felül ajándékozott meg Isten”. De nem hiányzott belőle a gyöngédség sem: a sebesülteket saját kezűleg kevert orvosságokkal gyógyította.

Ferenc tizenkét éves volt, amikor Bécsbe vitték, s elszakították anyjától és nővérétől. Csak pár nappal később engedték meg, hogy elbúcsúzzon tőlük. Anyját többé nem látta. Zrínyi Ilona 1703-ban halt meg Törökországban, pár hónappal a felkelés kitörése előtt. Halálos ágyán úgy emlékezett fiára, hogy az őt soha meg nem szomorította. Rákóczit a csehországi Neuhaus jezsuita kollégiumába vitték, tanítóját elküldték. Környezetével csak latinul tudott érintkezni. Egy hónap múlva a 4. osztályban kezdhette meg a tanulást. Fogékony és igyekvő gyermek volt, szerette kutatni a láthatatlan dolgokat, és szeretett ritkaságokkal foglalkozni.

Egyszer elcsent egy láncsövet, egyszer meg egy körzött. Ezt nem érezte vétkeknek. Büszkesége nem engedte, hogy kérjen. Tanárai szerették. Olvasmányai kizárólag imádságoskönyvek voltak. Tizennégy éves korában megválasztották a Szűzanya kongregációjának elöljárójává.

Ahogy én nem tudom, mit jelent ez, ő se igen tudta: „Értettem a betűt, de nem érttem a szellemet” – írja. Neuhauson kívül tanult még Krumlovban, Prágában és Neisseben. „...mindenütt mindenki szeretett engem, és mindenütt szívélyesen fogadtak, mert nem szomorítottam meg senkit, és engem sem szomorított meg senki” – írja. A prágai egyetemen filozófiát hallgatott, a jezsuita rendházban lakott, innen jelöltek ki vezetőt mellé, akit így jellemez: „Vezetőm higgadt ember, jó erkölcsű, egyszerű és az atyáknak nagymértékben alárendelt pap volt, aki nem volt alkalmas sem a vallás, sem az erkölcs, annál kevésbé valamely tudomány oktatására, ezért az egész időt saját dolgaival töltötte és én is az enyémmel. Szerfölött nagy tudásvágy volt bennem, és

ezért alkalmas időben hol építészeti, hol matematikai könyveket forgattam, festettem, mértani alakzatokat rajzolgattam, de minthogy senki nem magyarázta el őket, semmit nem értettem. A tanárokkal és az atyákkal folytatott biliárd volt legkedvesebb játékom, és nagy gyönyörűséggel adtam át magam neki.”

Kollonich Lipót bíboros őt jezsuitává, nővérét apácává akarta tenni, hogy birtokaik – örökös hiányában – a Habsburgokra szálljanak. A jezsuiták közt azonban voltak olyanok, akik őszinték voltak Rákóczihoz, és meggyőzték, hogy elhívása nem az igazi, és nem is Istentől származik. Nővére titokban férjhez ment, s bár az udvar egymás ellen akarta uszítani őket, Ferenc, otthagya a jezsuitákat, hozzájuk költözött Bécsbe. Nővére házában része volt mindabban, amitől kezdetben természetes szeméremmel elborzadt (17 éves volt ekkor), de később megkedvelt: lakomákban, kártyajátékokban, színházi előadásokban, szerelemben. Ezután egy évre itáliai tanulmányútra ment sógora bátyával Borsheim bárója álnéven. Megmászta az Alpok stájerországi és karinthiai hegyeit, megcsodálta Itália templomait és palotáit, s a kirándulások mellett maradt idő a lovaglásra, vívásra, táncra, kártyázásra is. A firenzei herceg csodálta jámborságát, hogy nem jár a nyilvánosházakba, pedig csak undorodott a prostituáltaktól és félt a betegségétől.

1694-ben, nagykorúsítása után politikai megfontoltságból feleségül veszi Karolina (Sarolta) Amália hessen-rheinfelsi hercegnőt, egy kiemelkedő szépségű, de gyenge fizikumú, beteges ifjú hölgyet, akitől három fia születik. Az első, György, 4 éves korában meghal. A szabadságharc, majd a száműzetés idején hosszú évekig távol éltek egymástól. Rákóczi börtönben van, amikor a legkisebb fia megszületik, és 26 év múlva Rodostóban látja először. Családjáról így is igyekszik gondoskodni, de ez nem mindig sikerül, még kevésbé tudja gyermekeit nevelni.

Mikes így ír a Rodostóba látogató György hercegről: „szép és eszes ifjú, de neveletlen és tanulatlan. Írni is csak rosszul tud. Magyarul nem tud, hiszen németnek nevelték. Szándékosan tartották tudatlanságban”. A fejedelem halála után a porta a bujdosók kérésére Rodostóba hívja Rákóczi idősebb fiát, Józsefet. „Vigasztalásunkra vártuk ezt az ifjú fejedelmet, de szomorúságunkra jött” – írja Mikes. Rákóczira úgy emlékszik vissza, mint „kinek minden dolga okosságból, rendből és kegyességből állott.” Most „a rendet nagy rendetlenség követte, az okosságot a hebehurgyaság, a kegyességet a harag és az idegenség”.

Rákóczi Ferenc nagykorúsítása után pár hónapra hazajön, ekkor iktatják be Sáros megye örökös főispáni tisztebe. Fogadtatásáról így ír: „...a lakosok nagy, de a németek miatti félelemből igen titkolt tetszéssel fogadtak (...) azonban döbbenet csodálkoztak anyanyelvem elfelejtésén, idegen öltözékemen és szokásaimon, és azt hitték, hogy mindezt a nemzet megvetéséből teszem.” Házasságkötése után feleségével újra birtokaira látogat, de az 1697-es hegyaljai felkelés kirobbanásakor visszamegy Bécsbe. Tudja, hogy az udvar minden alkalmat megragadna, hogy őt bevádolva birtokaira rátegye kezét, ezért még a látszatát is kerüli, hogy köze lenne a felkeléshez. Ekkor még hű a császárhoz, és a németek pártján áll a törökkel és a lázadó jobbágyokkal szemben, azonban igazságérzete hamar felülkerekedik császárhűségén.

A bécsi társaságokban az udvar praktikáit hamarabb és jobban megismeri, mint a magyar urak. (Például a peres eljárások során a hatóságok a magyar nemesek birtokleveleit visszatartják, és egyszerűen elveszik birtokaikat.) Rákóczi tapasztalja a németek szőszegéseit, és látja kegyetlenkedéseiket. Rokonszenve hamar feltámad a nép iránt, és belátja: egyedül ő alkalmas arra, hogy a szabadságharc élére álljon egyrészt a magyarságnak az ősei iránt érzett tisztelete okán, másrészt a külföldi keresztyén fejedelmekkel való széles körű kapcsolata miatt. Mikor Bercsényi Miklóssal megismerkedik, és szoros barátságot köt, az „nem minden csodálkozás és vigasz nélkül vette észre, hogy a német ruha alatt magyar és valóban hazafiúi szív dobog”.

Addig senki sem mert vele beszélni az ország és a haza ügyeiről. Életének fordulópontja letartóztatása 1701. április 18-án és a bécsújhelyi börtönben töltött fogsága, május 29-től november 7-ig. Tizenegy hétig befalazott ablakú sötétzárkában tartották, amikor 11 napi böjtölés (éhségstrájk!) után egy ablakos cellába vitték át. Ez olyan élmény volt számára, hogy ezt írta: „soha semmi kellemesebb nem történt velem életemben”. Ekkor már kapott papírt, tintát, könyveket, festéket, matematikai eszközöket. Itt szokott rá, hogy pontos napirendet készítsen, melyben a reggeli imától kezdve az olvasásnak, festésnek, rajzolásnak, a rabtartójával való társalgásnak és a cellában való sétálásnak az ideje is percnyi pontossággal be volt osztva. Ez tette elviselhetővé, sőt hasznossá számára a fogságot, és ezt a módszert követte törökországi bujdosása idején is. „Abból a gazdag (...) udvari életből, melyet Rákóczi Magyarországon folytatott, nem maradt meg más, mint a nagy rend és pontosság” – mondja a Törökországi levelekhez írt bevezetőjében dr. Császár Elemér. A több oldalról is érkező segítséggel megszervezett, de igen kalandos és veszélyes szökést végül is „rettenthetetlen szívvel és lélekkel” vitte végbe. Lengyelországba menekült, ahol találkozott Bercsényi Miklóssal.

1703. március–április folyamán találunk rá a tiszaháti népi kurucság küldöttei, akik hazahívják.

Június 16-án lépi át a határt, „Mint Caesar a Rubicont”.

A szabadságharc

Az éles ész és a bölcsesség, a nyugalom, a fizikai és lelki bátorság, a józanság és igazságszeretet jellemzi már a fiatal Rákóczit is. 27 éves, amikor a szabadságharc élére áll, s ezek a tulajdonságai csak nőnek és elmélyülnek kora előrehaladtával.

Vallomásainak három könyvét Isten előtti bűnvallásnak és hitvallásnak szánja. Így ír benne erről a korszakról: „Hazám fölszabadításához saját gyötrelmeim és a szerencsétlen nép nyomorúsága miatt való fölindulásomban kezdtem hozzá... Ezenkívül azt hittem, esküm kötelez rá, hogy megtartsam a haza törvényeit, könnyítsek a nyomorultakon, szabadítsam meg a gyámoltalanokat és az árvákat. (...) Távol volt tőlem a törtetés és egy nagyobb méltóság vagy a korona megszerzésének vágya, mindazonáltal hajtott engem az önelégültség hiú vágya vagy inkább gyönyöre. (...) Egész későbbi életem folyamán a vágy e hívságos ösztönzésétől hajtva igen sok erkölcsi erényt tanúsítottam, és az országot kormányozva többnyire az igazságosságot gyakoroltam. Jót

tettem a szegényekkel, jámbor cselekedeteket hajtottam végre a külső vallásgyakorlatban, távol tartottam magam a fényűzéstől (...) a balsorsot erős lélekkel viseltem (...) a közügyeket magánügyeim elé helyeztem (...) megvettem a gazdagságot (...) adott szavamat szentül megtartottam. De az erény mindezen hívságos bizonyságai bűnök voltak a Te szemedben, hiszen abból a képmutatásból származtak, amelyet Te, ó Jézusom, tanításodban annyira elítéltél!”

A szabadságharc történetét Emlékirataiban írja le. Nagyon szomorú kép tárul fel előttünk. A kurucok csapata a hadakozásban teljesen járatlan, rosszul felfegyverzett, szedett-vedett társaság. Ha győznek, nekiállnak fosztogatni, majd hazamennek a zsákmánnyal. Ha vesztenek, akkor is hazamennek családjukhoz. Szinte minden ütközetre újjá kell szervezni a sereget. A vezérek sem értenek a hadviseléshez. A parancsot nem hajtják végre. Torzszalkodnak, féltékenykednek, gyanakodnak egymásra, részegesek, erőszakosak, nem ismerik beosztottaik jellemét.

Rákóczi néha enged a vezérek rábeszélésének, csak azért, hogy meggyőzze őket elgondolásaik helytelenségéről. Az átállt német helyőrségek alkalomadtán elárulják a magyarokat.

Ennek a seregnek a megszervezése, őrzése, ellátása, lelkesítése, féken tartása igazi hadvezéri tehetségre, józanságra, bölcsességre vallott. A fejedelem képes rá, hogy mindig mindenből tanuljon.

„Ebben az első (nagyzsombati) ütközetben megtanultam, hogy egyikünk sem ért a taktikához, hogy hadaim jó szándékúak, de azon túl, hogy rosszul vannak fölfegyverkezve, a tisztek sem tudják vezetni őket. Végül, hogy nagyon óvatosnak kell lenni a szökevény németekkel.”

Tisztán látta az ország gazdasági viszonyait, azt az ördögi kört, amelybe belekerült: „A szabadság neve megmozgatta a nemes szíveket, sereglettek és fegyvert fogtak a szabadság visszanyerésére. De ez a szózat nem tudott a katonáknak zsoldot, ruhát, fegyvert és lovakat adni. A néptől kellett tehát kérnünk, hogy adni tudjunk neki. De ugyanez a nép volt katona is, mégis adókkal kellett volna terhelni, kényszeríteni, hogy élelmet szállítson, ne hagyja abba a föld művelését, és ugyanakkor elviselje a háború fáradalmait.”

Nem adott teret a rágalmazásnak, nem ítélt meg elhamarkodottan: „Amikor (...) előre láttam, hogy a panaszok, még ha talán igazságosak is, híján vannak a törvényes bizonyítékoknak és a félelemtől és megvesztegetéstől ment tanúknak, nem tartottam helyesnek megindítani a törvényes eljárást, de nem mulasztottam el, hogy négy szemközt elég keményen és az érdekeltet érzékenyen érintő szemrehányásokat tegyek.” Jól látta, hogy a kezdeti kényszerű demokratikus intézkedések később bajt okoztak: „A táborba sereglett nép maga választotta vezéreit. Kanászok, gulyások, borbélyok, szabók parancsnoksága alá álltak aszerint, hogy kinek a bátorságát tartották legtöbbször (...) Veszélyes, sőt, lehetetlen lett volna felváltani ezeket a tiszteket, és nem is lehetett jobbakat találni a helyükre.” De „az új zsákmányra kapzsi katonák megcsömöröltek a hosszú egy helyben tartózkodástól és a tábori élet tétlenségétől. A katonai fegyelemmel járó őrségállás sem tetszett nekik. A jobban fölfegyverzetek elszökdöstek a tábor-

ból (...) Nagy fáradtságomba került ezt a bajt orvosolni olyan népi katonaság között, amelynek tisztjeit ugyanolyan fából faragták, mint a katonákat, ezért nem tudtak és nem is mertek parancsolni nekik.”

Érdemes megfigyelnünk, hogyan lett úrrá a vallási ellentéteken. A protestáns I. Rákóczi György és Lorántffy Zsuzsanna családjába menyük, Báthori Zsófia hozta be a katolicizmust. Fia, I. Rákóczi Ferenc az ő hatására tért át a katolikus vallásra, így unokája, II. Rákóczi Ferenc már a katolikus hitben nevelkedett. Ahogy már Vallomásából idéztem, vallásgyakorlata kezdetben külsőséges volt, azaz betartotta a formáságokat, és megvetette az „eretnekeket”, ahogy ő a protestánsokat nevezte, de hamar átlátta a katolikus egyház és a politika összefonódását.

„A káptalanok teljesen felhagytak az ifjúság oktatásával, különösen mióta a jezsuiták viselnek erre gondot. Ezt a körülményt nagyon ügyesen használta fel a bécsi udvari tanács. A magyar jezsuiták mindig ausztriai főnökeiknek engedelmeskedtek, s ezért az ifjúságnak mindig nagy gyűlöletet sugalmaztak Kálvin és Luther követői ellen. Ennélfogva ezeket az elfogult és vakbuzgó elvekkel telített fiatalembereket a papi rend számára választották ki, és a jezsuiták közt tartották vissza azokat, akik tanulmányaikban kitűntek. A magyarok természetesen tisztelik papjaikat, akiknek nem volt nehéz ezt a keserű vakbuzgóságot a katolikus világiakba is átöntení. A klérus legjobb része azt hitte, hogy az ortodox (értsd: katolikus) vallás megőrzése az osztrák uralomtól függ, s ez ellen fegyvert fogni annyi, mint a katolikusok romlására törni és ipso facto egyházi átok alá kerülni. Ennélfogva e háború elején saját plébánosaink és papjaink annyira menekültek előlem, hogy sokáig lelkipásztor nélkül voltam (...)

Minthogy a nép és a nemesség legnagyobb része eretnek vallásokat követett, a lelkipásztoroknak (értsd: katolikus papoknak) nem voltak híveik, s ezzel az ürüggyel nem prédikáltak, az ifjúságot sem oktatták katekizmusra, de szigorúan megkövetelték híveiktől a tizedet és az egyéb szolgáltatásokat, és pénzt halmoztak közrendű rokonságuknak.” „Az egész sereg – alig tizedrészét kivéve – kálvinista volt, s a papjaik iránt mutatott tiszteletlenség még a pártomat követő főurak szemében is az egyház rombolásának és üldözésének látszott. De minthogy a szabadság helyreállításáért fogtunk fegyvert, szigorúan végre kellett hajtani, amit a törvények rendeltek, és jó eszközökkel szabályozni és javítani azt, ami nem volt rendben. Amikor ilyen esetekben nem erőszakkal és indulattal léptem föl, vagy ha a lelkeket irgalomra és kölcsönös türelemre buzdítottam, mert nem helyeseltam, hogy lelkiismereti kérdésekben erőszakot alkalmazunk, azzal vádoltak, hogy a katolikusellenesek pártját támogatom, és hogy vallásom csak színlelt és tettetett.”

A Supplicatoria, melyet a hat északnyugati vármegye írt a szécsényi országgyűlés jezsuiták ellen hozott szigorú intézkedéseinek visszavonása érdekében, Rákóczi a Responsioval válaszolt 1706–1707-ben, melynek lényege, hogy a jezsuiták veszedelmet hoznak a katolikus egyházra, a tudományra és az iskolákra. Arra inti a jezsuita rendet, hogy hagyjon föl az eretnekek üldözésére tett esküjével, mivel az eretnekek (protestánsok) kiirtása „a közbékét” veszélyezteti: „a különböző vallásúaknak háborítatlanul kell élniök egymás mellett.”

A vesztesre álló ügyet teljes őszinteséggel és lelkiismeretességgel vizsgálja, elemzi, keresi a kivezető utat, megtárgyalja a szövetséges rendekkel, s velük egyetértésben cselekszik: Lengyelországba megy, még bízva a cár és a francia király segítségével, míg folynak a békétárgyalások Károlyi vezetésével. Lengyelországból tovább kell menekülnie Franciaországba, ahol kezdetben szórakozások közepette éli a világiak életét. Leginkább a király (XIV. Lajos) társaságát kedvelte, és egyik legjobb barátja annak törvényesített fia, Toulouse grófja volt. Végül felülkerekedik benne a józan megfontoltság: „Elhatároztam, hogy kerülöm a mértéktelen és a király jótékonyágát meghaladó költekezést, hogy megőrzöm rangom külső méltóságát, elkerülöm az illetlen és fiatal társaságot, a nőkkel folytatott botrányos kapcsolatokat, és úgy ápolom a hercegek barátságát és a főurak nyájasságát, hogy ne rontsam híremet.” Egyre több időt tölt imádkozással és bibliaolvasással. Az ádventi ájtatosság ideje alatt jelen volt a királynak tartott prédikációkon, és ezek jobban hatottak rá, mint korábban.

Vágyott a magányra, s mikor tudomást szerzett Grosbois-ban a kamalduli atyák remeteségéről, először három napra oda vonult el, majd vett egy kis házat a közelben, s mind több időt tölt velük imádkozva, elmélkedve. Örömet szerez neki a ház rendbehozatala, a kis kert művelése is. Már itt megmutatkozik gyakorlati érzéke, a fűrész-faragás szeretete, amellyel Rodostóban olyan sikeresen űzi el az unalmat. A király halála után, amikor már innen sem várhat segítséget, a török szultán meghívására elindul Törökországba abban a reményben, hogy hazájának javát szolgálja.

A bujdosás

Rákóczit a törökök azért hívták Törökországba, hogy egy, az osztrákokkal folytatandó esetleges háborúban kiváló diplomáciai és hadvezéri képességeivel, széles körű kapcsolataival segítségükre legyen, és megígérték neki, hogy a magyar seregek élére állhat, valamint azt is, hogy békekötés estén figyelembe veszik az ő, azaz a magyarság érdekeit is.

„Soha keresztény fejedelemhez a porta olyan hittel nem volt, mint őhozájá” – írja Mikes a fejedelem halála után. „Az ő tanácsát mind becsülte, mind követte (...) tudott is jó tanácsot adni.” A gyakran változó vezírek egyikéről pedig így ír: „A(z) dicséretes ebben a vezérben, hogy az idegen országból való dolgokban gyakorta kér tanácsot a mi fejedelmünktől, aztot béveszi, és követi, akinek nagy eszét megüsmérte.” Rákóczi latba vetette minden diplomáciai ügyességét, furfangját, baráti és politikai kapcsolatát a magyar ügy érdekében, de politikai kalandokba nem bocsátkozott, török, tatár és más idegen seregek élére nem állt.

„Harmadfél évig a szultán birodalmában sem volt a bujdosóknak nyugodt ottho-nuk, egyik helységről a másikba rendelte őket az uralkodó, és arról a tervről, amely Rákóczit Törökországba vonzotta, hogy Ausztria ellen török sereget vezessen, szó sem esett (...) Az 1718-ban kötött passzarovici béke végleg megpecsételte sorsukat: mint bujdosók, s nem mint harcosok fognak a szultán oltalma alatt élni. 1720 márciusában megérkeztek Rodostóba. (...) Az államfő pártfogása jelentette számukra a nyugodt

békességet (...), a korlátlan uralkodó kedvéért mindenki tisztelettel bánt Rákóczival és híveivel. Úgy tekintették, mint valóságos fejedelmet.

(...) A porta pénzzel is ellátta őket, és bár fényűzésre nem tellett, annyiuk volt, hogy gondtalanul élhettek.” Rákóczi naponta 60–70 tallért kapott, ezt háza népének ellátására, építésre és az egyháznak adta. Ruhára, drágakövekre nem költött. Hagyatékának szétosztásakor tapasztalhatták, milyen csekély vagyon maradt utána: ezüst evőeszközök, 2 gyűrű, 2 zsebóra, 2 lószerszám és a maga kitalálta szétszedhető székek és asztalok, melyeket ládába lehetett rakni, valamint 6–7 arany és 500 tallér.

Rákóczi Isten akaratában megnyugodva fogadta el Rodostót száműzetése végső helyeként. „A mi urunk, mint igaz keresztény fejedelem, csendes elmével vette ezt az üzenetet” – írja Mikes. „Amint fogyott a bujdosók reménye, akként lett egyre sivárabb a lelki életük (...) s mivel nem volt, ami lelküket elfoglalja, elunták magukat.” „... közülük csak igen kevés gondolt olyan megnyugvással a szomorú, színtelen bujdosó életre, mint maga a fejedelem és leghívebb belső cseléde, Mikes Kelemen.” „Mindketőt a szívükben épen élő vallásos hit tartotta fönn.”

A fejedelem nem unatkozik. Mint a börtönben, itt is a magának kiszabott feladatok teljesítése foglalja le. A mise és az imádkozások órái között délelőtt olvas és ír, délután fűr, farag, esztergál. „...Az ő gyönyörű szakálla sokszor tele forgácscsal, hogy maga is nevei magát. És úgy izzad, mintha munkája után kellene enni kenyérét. Őtet minden csudálja, ő pedig nevei az olyat, aki azon panaszkodik, hogy elúnja magát.” Szórakozása a vadászat és az, hogy jó időben kimennek sátorozni a mezőre. Ez mutatja a tábori élet, a szabad levegő utáni vágyát.

Mikes jóízű humorára jellemző a következő részlet: „Egy kis kutyám vagyon, az is már úgy tudja a rendet, valamint én. Mikor dobolnak, és misére megyek, reám se néz, de mihelyt ebédre dobolnak, azonnal felugrik s hozzám jó. (...) Csak arra vigyáz, mikor kimegyek a házból, hogy merre megyek: ha a fejedelemhez vagy a templomban megyek, meg sem mozdul, ha hívnám is, már tudja, hogy arra a két helyre nincsen szabadsága.”

A fejedelem míg él, nem adja fel a reményt, hogy hazájának szabadságát kiharcolja. Ha a politikai helyzetet kedvezőnek véli, igyekszik szövetségest keresni. „A szegény urunk, amit pennájával tehet, el nem mulatja. Eleget ír mindenfelé” – írja Mikes Kelemen. Ez a hivatása, ezt bízta rá Isten. „...úgy látom magam – írja vallomásaiban –, hogy mindig színed előtt és érted cselekszem, hogy beteljesítem a művet, amelyhez hitem szerint Te szólítottál el, mert úgy tetszik, ezért a célért nem riadok vissza sem a nehézségektől, sem a természetemmel ellentétes dolgoktól, sem a gyötrelmekről, sem az ellentmondásoktól, de még magától a haláltól sem.”

Rákóczi stílusa

Rákóczi jellemzésekor nem mehetünk el szó nélkül szónoki és írói erényei mellett sem. Nagy hatású, tudós, mégis eleven szónoklatokat tartott az ország- és megyegyűléseken, a táborban, a sereg előtt. Ezekre írásban készült fel, és a kéziratokat megőriz-

te. Egyik kiváló példája szónoklatainak az 1705-ös gyömrői beszéd. Rövid, tömör, de velős, jól tagolt, hangja emelkedett, szívhez szóló. „... páratlan érzéke volt a színpadias előadásmódra. Előadása egyszerű, ünnepélyes vagy szenvedélytől átítatott, élt a szóalakzat élenkítő eszközeivel, hangárnyalatokkal, a fölkiáltás, ismétlés, kérdés indulatfokozó nyelvi alkalmazásával (...) Beszédeivel tűzbe hozta, érzelmfestő nyelvével, hangjával könnyekig meghatotta hallgatóságát, akiket képes volt az érzelmek minden fokozatán keresztülvezetni, s őszinte együttérzésre ébreszteni.”

Vallomásainak és Emlékiratainak nyelve – bár mindkettőt fordításban olvastam – a jó tollú íróra vall, tömör, logikus, gördülékeny, olvasmányos, érdekes, stílusa érzéketes. Egy példát emelek ki az Emlékiratokból, Erdély leírását. „Az országot kijövet ugyanúgy megfigyeltem, mint amikor bevonultam. A fejedelemséget hegyek veszik körül, amelyeknek legnagyobb részét az Alpokhoz lehet hasonlítani. Belül az, amit erdélyi Mezőségnek neveznek, fennsíkokból áll, melyeknek völgyeit tavak töltései szelik át. A hegyoldalakat bokrok és cserjék borítják, a talaj mindenütt bővelkedik gabonában és legelőben. Könnyen felázik, és az utak egyformán nehezen járhatók a hegyoldalakban és a fennsíkokon vagy a tavak töltései által szabdalt völgyek fenekén, mert a föld általában zsíros, agyagos. A fejedelemséget kettészelő Maros völgye sokkal kellemesebb a Szamosénál, amelyről már beszéltem. A nagyon tiszta vizű Marosba ömlik bele az Aranyos, amely a kalotai hegyekből ered, és azért nevezik így, mert arany szemeket hord magával. Ezeket összegyűjtik és a fejedelmi kincstárba viszik azok a vándor csoportok, amelyeket közönségesen cigányoknak hívnak, s akiket erre a munkára hoztak be az országba és láttak el kiváltságokkal. Ez a két folyó nagy széles völgyeken folyik át, a partja mentén húzódó rétek között sokat kanyarog, fűzfásorok szegélyezik, és ezeknek a gallyaiból a lakosok rőzsekötegeket készítenek, mivel az erdők innen távol esnek. A népes falvak sűrűn következnek egymás után. Végül minden mosolygó és kellemes ezen a gyönyörködtetésre festett tájképen. Általában Erdélynek semmije sem hiányzik, csak egy jó fejedelem, népének atya, de hogy a fejedelemség teljes tündöklését visszanyerhesse, ahhoz két azonos szellemű ugyanegy terven dolgozó, egymást követő fejedelemre volna szükség, mert egyiknek élettartama nem volna elég arra, hogy megjavítsa és megváltoztassa az Erdélyt alkotó három különböző nemzet szellemét és szokásait.”

Végezetül hadd idézzem a Vallomások II. könyvéből Rákóczi önjellemzését Isten színe előtt, mely mintegy összefoglalja az eddig mondottakat, és példa lehet rá, hogy mindnyájan Isten kegyelméből élünk, legyünk emberileg kicsik vagy nagyok, tehetéstelenek, vagy tehetségesek. „Találni fogsz bennem meglehetősen kiemelkedő származást, melyet hazám történelmében ünnepeltek, szerettek, és javadalmak birtoklásával teljesítettek ki; nemes jellemet, sokféle tudománnyal kiművelt erkölcsöket; megtalálod bennem a világi tisztaság és az erkölcsi erények követőjét, a barátságot és a közvéleményt nagy igyekezettel és fáradsággal megnyerő hűséges barátot, a hazáját szerető polgárt, a haza szabadságának védelmezőjét, a koronák megvetőjét, az igazságszerető fejedelmet, a kincsek becsmérőjét, a jó tettere vágyót, a bűntől és nyilvános botrányoktól idegenkedőt, a nép szeretetére pályázó és azt elnyerő politikust, a balsor-

sot nyugodt lélekkel tűrőt; találsz majd filozófust, ki megveti a rang változását, a trón elvesztését, a szegénységet, aki rettenthetetlen arccal és lélekkel viseli a száműzetést, az üldözést és a veszélyt; udvaroncot, aki bírta az uralkodó barátságát, kegyelmét és becsülését, akit irigység nélkül tisztelt és szeretett az egész udvar, akit senki nem sértett meg, és aki mindenki tetszésének örvendett. Mit fogsz mondani, mi hiányzott nekem a világi gyönyörűségekből az emberi élet e különféle helyzeteiben?

Kendőzés nélkül fölfedtem sikamlós és érzéki szerelmeimet, a bőséges lakomákat, mulatozásokat, fényes udvaromat, seregeim nagyságát, a barátságokat, vadászatokat, játékokat, nagyszerű látványosságokat, a baráti és társalgásokat, és ezeken kívül mi marad a világ csábításaiból? Mégis, mindeközben sem leltem meg nyugalmamat (...) nem azért írom mindezt, hogy engem megdicsérjenek, hanem hogy Te megdicsőülj. Mert úgy vagyok a Te műved, ahogyan vagyok (...) féreg, hamu, por és bemeszelt síremlék vagyok a Te színed előtt.”

Hálát adhatunk Istennek, hogy történelmünk során ilyen kiváló vezetőket adott, akik kiemelkedő képességüket példamutató erényeikkel együtt a nép, a haza javára fordították, de nemcsak ezekkel, hanem hitükkel és a száműzetésben tanúsított helytállásukkal is példaképül szolgálnak a következő nemzedékek számára. Bár nem volt lelkipásztor, életével az ígét hirdette, ezért ideillőnek érzem a Zsid. 13:7 versét: *„Emlékezzetek meg a ti előjáróitokról, akik szólották néktek az Isten beszédét, és figyelmezvén az ő életök végére, kövessétek hitöket.”*

Hősi emlékművek Szirmán

Szirma központjában, a Miskolci út 89. szám alatt található egy pihenőpark, közepén pedig egy háborús emlékoszlop. Az oszlopon lévő feliratból tudjuk, hogy az első és második világháborúban elesett szirmai hősök emlékére állították 1989. március 15-én.¹ De Szirmának nem ez volt az első hősi emlékműve!

A 20. század elején az itt lévő kétezer holdas gazdaság a Klein család tulajdonában volt. Az 1902–1903 körül felépített elegáns kis szecessziós kastélyukban Klein Sándor volt a gazda. Ő volt az, aki birtokán mintagazdaságot hozott létre, s egykorú kiadványok szerint élen járt a helyi jótékonyági mozgalmakban.² A Nagy Háború szenvedései Szirmát is érzékenyen érintették; 1840 lakosából 296 katona harcolt kint a fronton. Ebből 41 hősi halált halt, 27 hadirokkant lett, 2 katonát pedig később vitézzé avattak.³ Ennek a 41 elesett katonának az emlékére Klein Sándor földbirtokos saját telkén – és pénzén – 1938-ban egy Hősi emlékművet állíttatott. Az eseményről a Magyar Jövő című helyi újság így számolt be:

„Felemelően szép ünnepe volt Szirma községnek vasárnap. A község 41 hősi halottjának emlékművét és a revíziós országzászlót avatták fel ünnepélyes keretek között, amelynek felállítását nagyrészt Klein Sándor kormányfőtanácsos, a község földesurának áldozatkészsége tette lehetővé. ... A község bejáratánál felállított diadalkapunál nagy tömeg élén Kissházy Ferenc dr. tb. főszolgabíró fogadta az érkező főispánt és feleségét. Az ünnepség a község elején felállított kettős emlékműnél folyt le. A magyar Hiszekegy után Henkey Hönig Károly lelkész szentelte meg az emlékművet és a revíziós országzászlót, majd Veres Margitka szavalt, utána pedig Derencsényi István ref. lelkész áldotta meg az emlékművet.”⁴

A koszorúzás után a megjelenteket Klein Sándor kastélyában látták vendégül. Ettől kezdve a község lakói bő egy évtizedig a március 15-i ünnepségeket mindig ennél az emlékműnél tartották. De „az ezt követő idők eszméinek hívei nem szívesen látták a „turulmadaras” emlékművet, és először vandál módon a turulmadarat lökték le a szoborról, majd az elesett hősök szavait megörökítő márványtáblát zúzták össze, azt követően a kőből épült művet rombolták szét.”⁵

¹ Az emlékoszlop szövege: Az első és második világháborúban elesett szirmai hősök emlékére. Állították a helyi társadalmi szervezetek, 1989. március 15. Az emlékoszlop a református egyház adománya. Az emlékoszlop képe megtalálható az interneten is az alábbi honlapon: <http://www.magyarhosok.hu/miskolc-szirma/>

² Hideg Ágnes-Csáki Tamás: Szirma és kastélya. Miskolc, 2019. 18. o.

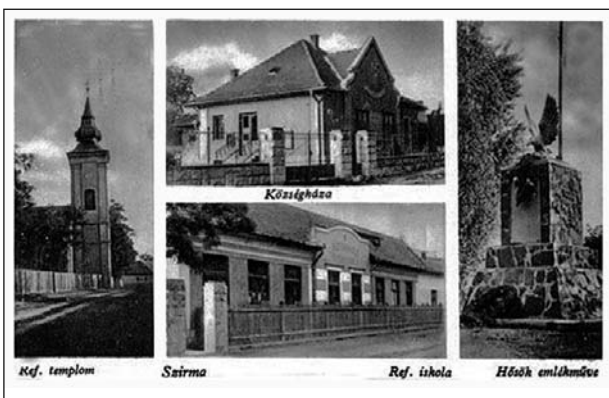
³ Németh Kornél: Szirma község múltja és jelene. Kézirat. II. o. Lelőhely: II. Rákóczi Ferenc Megyei és Városi Könyvtár. Szakdolgozatok.

⁴ Ünnepélyesen felavatták a szirmai hősi emlékművet és országzászlót = Felsőmagyarországi Reggeli Hírlap 1938. 189. sz. 2. o.

⁵ Ünnepelni készülünk [név a szerkesztőségben] = Észak-Magyarország 1999. 60. sz. 13. o.

A szerencsének köszönhető, hogy egy régi szirmai képeslapon látható ez a turulmadaras Hősi emlékmű is. (1. kép)

Az eredeti emlékmű visszaállítására a továbbiakban már nem volt lehetőség; de az igény egy újabb hősi emlékmű felállítására megmaradt a szirmaiakban. 1989-ben a helyi lokálpatrióták érkezettnek látták az időt egy újabb emlékmű megépítésére. A történetet egy szirmai lakos osztotta meg az olvasókkal az Észak-Magyarország 1999. évi március 12-i lapszámának hasábjain:

1. kép: Szirmai képeslap
az 1938-ban felavatott Hősök emlékművével

„A helyi egyházak eszmei és anyagi támogatását számitásba véve a Miskolci utcában lévő elhanyagolt tanácsi területen soha nem tapasztalt összefogással, a lakosság véleményével megegyezően elkezdtük 1989. február 11-én a jelenlegi pihenőpark és Hősi emlékmű megépítését. A miskolci Városi Tanács Városgondnoksága által biztosított anyagi eszközök, valamint a különböző vállalatok támogatását igénybe véve a helyi lakosok kétkézi áldozatos munkájával megvalósult a pihenőpark és az első és második világháborúban elesett hősök emlékműve. A megvalósított létesítmény ünnepélyes átadására 1989. március 15-én került sor.”⁶

Ma ez az oszlop hirdeti a két világháborúban elesett szirmai hősök áldozatvállalását, melyet hazájukért tettek. Béke poraikra! (2. kép)

2. kép: Emlékoszlop az elesett szirmai katonák emlékére
(Fotó: Hideg Ágnes, 2022.)

⁶ Ld. az 5. jegyzetet!

SAJGÓ SZABOLCS SJ

A keresztényüldözés kapcsán pár gondolat

Deborah fiatal lány volt Nigériában – volt, mert már Jézussal van a mennyben. Megkeresztelkedett nemrég, kora alapján osztálytárs lehetett volna ebben az évben itt, a miskolci gimnáziumban. Nagyon hamar kiderült, hogy hite a Megváltóban fontosabb számára az életénél is. Muszlim osztálytársaiból és más helyi muzulmánokból álló tömeg – vallási vezetőik harsány „Allah Akbar!” (a takbír) skandálása közepette – egy mondvacsinált ürüggyel rárontott, dorongokkal verte, megkövezte és testét elégette. Mindez csak pár hete. Ami vele történt, sajnos, nem rendkívüli.

A 211 milliós Nigériában 98 millió keresztény él, a legnagyobb vallási közösség. A hatalmas ország északi részén mégis válogatás nélkül támadják őket. Jelenleg Nigéria a legveszélyesebb hely a Földön a keresztények számára. Deborah ügyében ugyan történt néhány letartóztatás, de a nigériai kormány nagyrészt hallgat a keresztények üldözéséről. Ez bátorságot ad a muszlim szélsőségeseknek, hogy további brutális támadásokat hajtsanak végre. Ezek tények, amelyekre Jézussal együtt, Vele összhangban kell válaszolnunk. Mert nem maradhatunk csöndben. Vérkesek közt cinkos, aki néma. És nem adhatunk a Mesterhez méltatlan választ. Egy példa volt ez a – sajnos – nagyon sok közül. Egy nemzetközileg elfogadott lista felsorol 50 országot sorrendbe rakva, mint ahol 2021-ben a legnagyobb volt a keresztények üldözése.

Az adatokat elemezve emlétek pár saját reflexiót. Az 50 országból 33 iszlám többségű, összesen közel másfél milliárd lakossal, közöttük 82 millió keresztény éli üldözések közepette mindennapi másodrendű állampolgár életét, nem ritkán konkrét életveszélyben. Az 50 országból kilencben a legnagyobb létszámú vallás a keresztény (Nigéria, Kolumbia, Közép-Afriai Köztársaság, Kuba, Etiópia, Kongó, Mozambik, Mexikó, Kamerun). Ez igen megdöbbentő. Ebben a 9 országban 685 millió ember él, ebből 478 millió keresztény. Mégis az országok egészét tekintve egyes területeiken igen veszélyes kereszténynek lenni. Ilyen Nigéria, amiről szó volt: a 211 millió lakosból 98 millió keresztény, de a kormány mégsem képes megszüntetni az elfogadhatatlan helyzetet. Az 50 országból 4 buddhista többségű ország (Mianmar/Burma, Vietnám, Laosz és Bután) 163 millió lakossal, ebből 14 millió keresztény, akik szintén csak másodrendű állampolgárok lehetnek a buddhisták között. Az 50 országból 2 hindu többségű (India és Nepál), az összlakosságuk 1,43 milliárd, ebből 70 millió keresztény, akik napi szinten kénytelenek elszenvedni a hátrányos megkülönböztetést. Aztán az 50-es listán van még 2 ország: a vegyes vallásúnak nevezett Kína 1,43 milliárd lakosával, ebből 97 millió keresztény, továbbá a listán

agnosztikusnak titulált, valójában ateista Észak-Korea 25 millió lakosával, ebből 400 ezer keresztény. Tavaly „igazoltan” 5898 embert öltek meg a világon keresztény hite miatt, 5110 templomot és más keresztényekhez köthető épületet ért támadás, 6175 hívőt vettek őrizetbe, tartóztattak le és ítélték el valódi tárgyalás nélkül, 3829 keresztényt raboltak el. Napjainkban több mint 360 millió keresztény él olyan helyen, ahol nagymértékben ki vannak téve súlyos negatív megkülönböztetésnek és üldöztetésnek.

Visszatérve beszédem elejére kérdezhetjük: miért vállalta inkább a halált Deborah, ez a fiatal nigériai leány? Egyáltalán miért lett muzulmánból Jézus követője, mikor tudta, hogy ez akár az életébe is kerülhet? És általában is kérdezhetjük: miért vállalja az üldözött életet az a 360 millió hittársunk, aki az említett 50 országban üldöztetések közepette él? Nézhetünk egymásra vagy tükörbe és kérdezhetjük: kész vagy-e arra, hogy szenvedj a hited miatt, és akár az életed is add érte? Ha igen, miért igen? Ha nem, miért nem? Tényleg komolynak gondoljuk a hitünket? Mostanában gyakrabban hallani a szót: kultúrkeresztény. Mit is jelent ez? Tíz éve ment erről kis párbeszéd anyanyelvünkön, de nem alakult ki világos, általánosan elfogadott tartalma. A téma akkor többek közt a hit és a vallás olyan szétválasztásának a kérdése volt, aminek során a kettő esetleg nem kiegészíti egymást, hanem szembe kerül és kizárja egymást. A hit spiritualitásáról és a vallás spiritualitásáról, a kettő kapcsolatáról is szó esett. Világos, hogy a hit kultúrát teremt, és hogy a kultúra célja – ha van ilyen, akkor az – lehet a hitre, a mélyebb hitre segítés. Ebben a megközelítésben számomra az a kultúrkeresztény, akinek az agya, az életformája már befogadta a keresztény kultúrát, de a szíve még nem.

Mekkora öröme és áldás vár még rá – talán nem is sejti. A keresztény hit sajátossága, hogy a világot a legteljesebb egységbe igyekszik foglalni. A látható világot és a nem látható világot, a múltat, a jelent, a jövőt, az életet és a halált, az időt és az örökkévalóságot, a részt és az egészet, az okot, az okozatot és a szabadságot, a jót és a rosszat, a teremtményt és a Teremtőt... És mindennek középpontjában a szeretetet látja, éli meg, azt, ami mindent összetart. Ennek következtében az ebből a hitből sarjadó kultúra igen hatékonyan képes táplálni és növelni az embert. Az egyént is, a közösséget is. Hisz forradalmi ma is az emberképe, a közösségképe, világképe. Nem csoda, ha hit nélkül is vonzó az ilyen kultúra minden jó szándékú ember számára, ha egyszer felfogta igazán, miről szól. Akit ez a kultúra magába szippant, de még nem jutott el valamiért a forrásáig, aki még nem jutott hitre, csak a gyümölcszeit élvezi – én őt nevezem itt és most kultúrkereszténynek. Nagyszerű ez az állapot, de nagyon törekeny, és élő hit nélkül elkezd szétesni. Álrúhás démonaink kezdenek dirigálni minket, és nem „haszonélvezői”, hanem áldozatai leszünk. A keresztényüldözés kapcsán mondandómat az üldözöttekért és az üldözőkért való imára biztatással fejezem be. Az ima mellett a távolból azzal is segíthetünk, hogy minél többeknek beszélünk az üldözésekről és interneten is felhívjuk rá mások figyelmét.

Ez a link szól Deborah történetéről: <https://www.youtube.com/watch?v=w7ccu6y4b9A>

Néhány verssorba foglaltam korábban, hogyan is látom a forradalmi keresztény emberkép, közösségkép és világkép szerepét az emberiség történetében, és hogy mi történik velünk akkor, ha azt elengedjük. Íme:

az asztal

asztal
ami körül van helye mindenkinek
ami körül mindenki lehet önmaga
ahol a többiek nevét mindenki
örökre tudja
a félelem ott többé nem igazgat
árnyékaink nem követnek nincsenek
a fő fogás ott az élet kenyere
s koccintani hozzá a lélek itala

hívogat az asztal
kétezer éve
mióta megjelent

ha távolodunk tőle
ha elfordulunk
egymásra többé nem ismerünk
feledjük újra kik vagyunk
megint a rettegés igazgat akkor
s a puszta nyers erő
az egyetlen asztal helyett akkor
a halál sok kis asztala lesz újra a miénk

*(A miskolci jezsuita majálison 2022. május 27.-én elhangzott beszéd
szerkesztett változata)*

„Keresztények, erőszak és a Közép-Kelet”

NEMZETKÖZI KONFERENCIA BUDAPESTEN

*Beszélgetés Jeffrey Kaplan professzorral,
a budapesti székhelyű Danube Institute kiemelt vendégkutatójával*

Prof. Jeffrey Kaplan 20 könyv és több mint 90 tanulmány és könyvfejezet szerzője, illetve szerkesztője a vallási erőszak, millenarizmus, terrorizmus és ellenzéki vallási mozgalmak témáiban.

MKSZ: A Duna folyó Nyugat- és Kelet-Európát kapcsolja össze, de a Közép-Kelet messze van Budapeستől. Miért szerveztek konferenciát az Európán kívüli keresztények üldözéséről?

Jeffrey Kaplan: Két oka is van ennek, ugyanis ez már egy konferenciasorozat második alkalma. De Magyarország nemcsak regionális, hanem globális tényező is. A Hungary Helps szervezet vezető szerepet játszik a világban az erőszak áldozatává vált keresztény közép-keleti és afrikai keresztény közösségek támogatásában.

MKSZ: A konferenciát szeptember első teljes hetében rendezték meg. A magyarok többsége épphogy visszaérkezett a nyári üdülésből. Ennek ellenére a hallgatóság a délelőtti kezdéstől a záró vitáig jelen volt az alkalmon. Sikeresnek értékeli a konferencia megrendezését?

Jeffrey Kaplan: A résztvevők és a hallgatóság egybehangzó véleménye szerint a konferencia kiemelkedően sikeres volt. Bár az időzítés esetleg nem volt optimális, de alkalmazkodtunk az egyéb eseményekhez és a résztvevők elérhetőségéhez. Az időzítés sem lehetett túl rossz, mivel a konferencia terem mindezek dacára zsúfolásig megtelt.

MKSZ: A magyar közvélemény élénken érdeklődik a fejlett európai országok és képviselőik véleménye iránt. Tapasztható-e egyáltalán érdeklődés Nyugat-Európa részéről egy kelet-európai, illetve magyarországi intézet által szervezett esemény iránt?

Jeffrey Kaplan: Valóban, Magyarország megítélése finoman szólva is ellenmondásos a nyugat-európai országok körében, s a nyugati sajtó is gyakorta demonizálja. Ez azonban érzékelhetően fokozza az ország iránti nyugati szakértői érdeklődést. Az ehhez hasonló konferenciák gondoskodnak arról, hogy kiegyensúlyozott kép alakuljon ki a nyugati nemzetek körében Magyarországról.

(ZsJ)

A házasságrendezés fontossága¹

1. **Statisztikai** adatok szerint minden második házasság, válással végződik. Biztos vagyok benne, hogy a jelenlévőket, valamilyen módon érinti családtagjainak vagy hozzátartozóinak a tönkrement házassága. Ilyenkor egy olyan helyzetben találjuk magunkat, amelyet valahogyan meg kell oldani, a félreértéseket el kell simítani, a rendezetlen dolgokat pedig rendezni kell! A házások eshetetlenségükben mindennel próbálkoznak: sírnak, könnyörognek, aggódnak, egymást hibáztatják, ügyvédet, pszichológust fogadnak, megszakítják a kapcsolatot, az összes megtakarított pénzüket elköltik, csak hogy valamilyen békét teremtsenek és a zátonyra futott életük kormányrúdját a helyes irányba állítsák.

2. Sokan azt gondolják, hogy a házasság **magánügy**, egy férfi és egy nő kölcsönös szeretetének köteléke. Abba ne szóljon bele senki! Ellenben, amikor megtörténik a baj, akkor ez a kapcsolat azonnal közügyggyé válik. A házások bevonják a gyermekeiket, a szülőiket, nagyszülőket, a barátokat, ismerőseiket a problémáikba, egyszóval a 'magánügybe' már mindenki nyakig benne van. A szentségi házasságok tekintetében is azt mondjuk, hogy a felek kapcsolata nem magánügy, hanem közügy, közérdek. Ha a felek szeretetlenségben élnek, vagy megszakítják a kapcsolatot egymással az az egyház egész közösségét is érinti. Egyáltalán nem magánügy, hogy mit teszünk magunkkal és egymással! Ha valaki egyházi házasságot kötött, az attól fogva közügy, közérdek, s az egyháznak kiemelt feladata, hogy védje és rendezze ezt a kapcsolatot, akár a bírósági eljárás révén!

3. Vajon a templomban kötött házasság mindig **felbonthatatlan**? Ha a felek komolyan felkészültek, őszintén mondták ki a boldogító igent, akkor a házasságuk felbonthatatlan: "Amit Isten egybekötött azt ember szét ne válassza!" (Mk 10,9) - ismerjük az isteni parancsot. Ellenben, ha a felek nem készültek fel rendesen, komolytalanok, éretlenek, vagy becsapják egymást és/vagy saját magukat is, akkor sajnos ez a házasság érvénytelen lesz! Hiába kötötték meg egy csodálatos templomban, hiába volt több papos esküvő, hiába remegtetten meg még a falakat is a szép orgonaszó, hogy emelje az ünnep fényét, a házasság ettől még nem lesz az egyház szándéka szerint megköthető! Fontos megjegyezni, hogy bíróságunk nem érvényteleníti a házasságot, hanem a kezdetől fogva meglévő érvénytelenséget tudja csak kinyilvánítani!

4. **Mi van a fazékban?** A házasságban a közös élet olyan, mint egy jó étel, amelyet együtt készítenek el a felek. Nem mindegy, hogy miként készítik elő a hozzávalót, hogyan főzik meg, miként találják, hogyan osztják ki és fogyasztják el azt! Romlott

¹ A beszéd a Mezőkövesdi Jézus Szíve templomban 2022.05.07-én megrendezett Egyházmegyei Szinodális Találkozón hangzott el.

alapanyagból nem lehet egészségeset főzni, ha nem tesznek semmit a fazékba, akkor mindenki éhen marad. Ha nem tarjuk be a gasztronómia szabályait, akkor nem biztos, hogy mások kérnek a főztünkből. Ma azt látjuk, hogy a házastársak mindent mindennel összefőznek. Az életük fazekába belekerül: lakás, kert, autó, wellness, kirándulás, házi-mozi, rengeteg vásárlás, de egy valami hiányzik belőle, ami igazán tartalmassá és minőségivé tehetné az életüket, az pedig nem más, mint a jó Isten. Nem csoda, hogy ezek után már ők maguk sem kérnek a főztjükből, mert ehetetlen. Ekkor kiborítják azt, és egymást hibáztatva keresnek egy másik főzőpartnert. Ha tanultak a korábbi hibáikból, akkor talán az életük is jobb ízűvé válik.

5. Az Egri Érseki Bíróság munkája olyan lelkipásztori szolgálat, amelyben személyes ügyként kezeljük a felek szentségi házasságát. Nem azt keressük, hogy ki volt a hibás, nincs szembesítés, szinte minden írásban történik az eljárás során, inkább azt vizsgáljuk, hogy a házassági beleegyezése a feleknek érvényes volt-e vagy sem. Ha érvénytelen volt, akkor semmis a házasság, ha pedig érvényes, akkor a felek hibájából megromlott házasságot felbonthatatlannak tartjuk. Egy biztos: ránk, az egyház segítségére számíthatnak a házások. Nem mondjuk azt senkinek, hogy „edd meg amit főztél magadnak!” hanem megnézzük, hogy az Úr szeretetével, miként lehet rendezni a kudarcba fulladt párkapcsolatot. Közös úton vagyunk, az életünk - főleg a szentségi életünk -, nem magánügy, felelősek vagyunk egymásért és hordozzuk egymás terhét a nehézségek idején is. Hiszünk abban, hogy az Úr velünk van és jelenlétével megáld minket. Amint az ószövetségben Isten tűz és felhőoszlop alakjában volt jelen és kísérte a vándorló népét, úgy az újszövetség népe még inkább megtapasztalhatja a Szentháromságos egy Isten jelenlétét a szentségekben, amelyet az egyháza révén szolgáltat ki. Egyházi bíróságunk ebben a lelkiületben segíti a katolikusokat abban, hogy a házasságukat Isten előtt jogilag és erkölcsileg is rendezzék. Szeretettel hívunk és várunk mindenkit a bíróságunkra, aki szeretné rendezni a házasságát, és tovább folytatni azt az utat, amelyet maga a Feltámadott jelölt ki számunkra.

VÁRHELYI KRISZTINA: Jegyzet

Nagyon fontos kérdésre hívja fel a figyelmet dr. Linczenbold Levente bírósági helynök úr.

Az élet egyik legfontosabb döntése a házasság. A házasulandókat erre a nagy döntésre komolyan kell felkészíteni, nemcsak az egyház keretei között, hanem társadalmi szinten is. Ha nem kellően átgondolt a házasságkötés, akkor annak súlyos következménye a válás, amely a személyek sérülése mellett, hatással van a gyermekek életére. A gyermek harmonikus fejlődéséhez családra, apára, anyára, rokonokra van szükség. Az elvált szülők gyermekei is súlyosan sérülnek. A szülők számára egzisztenciális, anyagi megrázkódtatást is jelent. Hatással van a munkavégzésre, a család gazdasági, kulturális

helyzetére; szociális, jogi, öröklési, kérdéseket vet fel. Hatással van a társadalomra és a jövő nemzedékére, a jövő társadalmára.

A házasságkötések és válások számában, az utóbbi évtizedben, pozitív folyamatok alakultak ki. 2010 évben a házasságkötések száma 35 520, amely 2021 évben 72 030, duplájára nőtt. 2010-ről 2021-re. a válások száma 23 873, illetve 18 092.

2010-ben a megkötött házasságok 67,2 %-a felbomlott, 2021-ben házasságkötésekhez viszonyítva a válások aránya 25,1%-ra csökkent. A tény adatok alapos elemzése szükséges, annak megítélésére, hogy ezek a folyamatok tartósak-e, vagy milyen körülmények azok, amelyek ezt a fordulatot eredményezték.

Kedvező az is, hogy a házasságon kívül született gyermekek csökkenő tendenciájúak, azonban arányuk még mindig nagyon magas 44,3 %. Jelentős eltéréseket mutatnak a korcsoportonkénti adatok.

A házasság nagy társadalmi, vallási értéket képvisel. A házasságrendezés kérdése kiemelten fontos és ezen a területen nagy a bizonytalanság. Sokan szeretnék rendezni a házasságukat, de nem tudják, hogyan fogjanak hozzá. Ezért is van különös jelentősége, hogy dr. Linczenbold Levente bírósági helynök úr felhívja erre a figyelmet. A megalapozott párvalasztás, családalapítás, gyermekvállalás kérdésében az egyház, oktatás, civil szervezetek együttműködése kívánatos. Idézem a nagy gondolkodó Bolberitz Pál ide illő gondolatát „a család az erkölcsi érték hordozója, ahol a közös emberi értékek tisztelete, az egymástól függés tudata erkölcsi szolidaritásba egyesíti a család tagjait, így tágabban értelmezve a társadalom tagjait...”

ARANYOSI ZSUZSANNA

Sodrás

A VII. Nemzetközi Textilművészeti Triennálé hívószava a „sodrás” volt. Wehner Tibor, művészettörténész, művészeti író megközelítésében:

„A sodrás kettős jelentésű kifejezés: tevékenységformát – technikai eljárást – és természeti jelenséget jelöl egyszerre úgy, hogy mindkettőnek a lényegi eleme az egyesítés, illetve az egyesülés, a valamifajta több összetevőből szervezett, azonos jellemzőkkel felruházottá avatott, új minőségű, harmonikus egységbe foglalt megvalósulás, összekapcsolódás. A sodrás tevékenysége, illetve technika-alkalmazása során az ember – és csakis a tudatos ember – az ujjai között forgatva, a csavarás eljárását alkalmazva az összetevőkből létrehoz valami mást, mint az eredeti elemek vagy azok pusztá összessége: az elemi szálakat fonallá, köteggé formálja. Minden bizonnyal a múlt mélységes kútjába kell pillantanunk, ha ennek az eljárásnak a keletkezéstörténetét, és fennmaradásának krónikáját szeretnénk megismerni, amely a sodrással közelebbi vagy távolabbi fokon rokonítható fonás, kötés, pödrés és hímzés megmunkálásmódjainak körét öleli fel. (...) E száraz technikai leírás mellett a sodrás-fogalom és a hozzá kapcsolódó szóváltozatbokor – elsősorban a természeti jelenségek: a légnemű és folyékony állagú anyagok áramlásának lassú sodrású vagy örvénylő világában – megannyi más, vagy árnyalatnyi elmozdulást tanúsító tartalmat és jelentéskört is hordozhat és kifejezhet, és mindezekén túl sok-sok messze vezérlő asszociációs ív élesztője, kiindulópontja is lehet.”¹

A „Tegnapelőtt, holnapután” című művész zászló az idő, az emberi élet sodró, megállíthatatlan áramát ragadja meg. Ezek az időhatározók egy folyamatot – egymáselőttiséget, egymásutániséget – jelölnek. Valami múltékonnyat, változékonnyat. A tegnapelőtt az irodalmi nyelvben azt is jelenti: jó régen. Etimológiája szerint tegnap + előtt. Ami már elmúlt és ami még előtte volt.

A holnapután a holnapot követő nap, a nem nagyon távoli jövő, ami után már ki

Tegnapelőtt, holnapután
(művészi zászló)

¹ <https://textileartstriennialhungary.com/2020/08/15/vii-nemzetkozi-textilmuveszeti-triennale-2021-temaja-sodras/> (letöltés:) 2022. 09. 18.

tudja, mi lesz. Ez a két szó bezárja a tegnapot, a mát és a holnapot egyaránt. Ezek pedig a mi közvetlen jelenünk, a minket közvetlenül körülvevő idő.

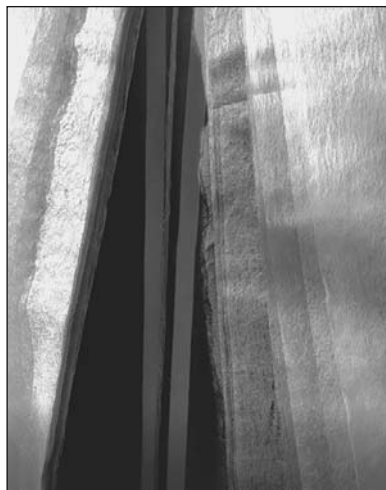
Az ember az életét mindig ebben a szüntelenül múltó folyamatban éli. Körülveszi, mintegy beburkolja a régmúlt, amelyen változtatni nem tud, amelynek története nem is vele történt, csak kapta örökségként, emlékként, amit mások fontosnak tartottak megőrizni – vagy mert olyan szép volt, vagy éppen, mert olyan fájdalmas. Családi, nemzeti, világméretű történetek kavarnak benne. Közös, archaikus örömök és fájdalmak, tradíciók, szokásokká szelídült tapasztalatok.

Ott van mögöttünk mindig az éppen átélt múlt is, a tegnap, amely már azonban végérvényesen megtörtént. Hatása még frissebb, színe, illata, hangja, íze körülvesz... Lehet töprengeni rajta, mit csinálhattam volna másképp, mi az, amit ma is ugyanúgy tennék. A tegnap személyes. Én tettem, velem történt, az én döntéseim, érzelmeim, vágyaim dolgoztak benne. Átélt valóság minden következményével együtt. Születések, halálok, szerelmek és elválások, ünnepek és hétköznapiok tarkítják.

Szüntelenül középen áll a „ma”. Ezen a napon, amikor beszélek, írok, dolgozom, ebédelek, szeretek, jövök-megyek. A jelenben, a jelen viszonyok között; mostanában, manapság, most. Mindazok a körülmények, amelyek a bármely személynek most, a jelenben fontosak. Holnap, ki tudja, így lesz-e még? A „ma” friss, ropogós, aktuális. Konkrét és illékony egyszerre. Még ebben a jelenben is csak pontszerűen ragadhatjuk meg a mostot, minden pillanat múlik, sodrása van. Most élem, most történik velem, most teszem, gondolom, érzem, értem.

Ma ..., holnap ..., most ..., később ... Ma így beszél, holnap amúgy. Ma ..., holnap ..., egyszer ..., máskor ... Ma itt, holnap ott. Változhat. A közeli jövőben, a maira következő napon. Tervezhető, de nem látható. Már bizonytalansági tényező van benne. Megtörténik vagy sem, úgy lesz vagy másképp? Benne leszek vagy sem? Várhatom vagy aggodalommal tekinthetek rá. Még előttem van, közeli, abból fakad, amit ma teszek én és tesznek mások. Összetalálkoznak a különböző síkok, idők, történetek, személyek. És a holnapután távolsága a következőt követő következő utáni létezésére mutat. Ennek az elmosódó távlatnak, még ha bizonytalan is, komoly üzenete van: jelzi számunkra a végtelen, örök időt. Az öröklétet, amely az ember reménye és vágya.

A 250x100 cm-es művész zászló többszö-
rösen jelezni akarja a folyamatos mozgást,
változást, a szüntelen irányok közé állított
emberi létezést. Hatalmas lapjai egymást fedő
rétegekben fekszenek egymáson. Középen
szétnyílván, mint egy könyv lapjai. Csak a szél
képes lapozni bennük. Rétegei egyre sötétedő
színűek, mint a múltba vesző, feledésre ítélt

Művészi zászló (részlet)

emlékeké. Az összeboruló rétegek oltalmazó sátrát képeznek a legbelső, rejtett lap fölött. A mozgás hatására fel-feltáruuló rejtett háttérben kicsillan a két vörös sáv, konkrétan, egyértelműen és váratlanul. A rejtőző, féltett mélyben őrizve azt a tudást, amely a szétnyíló Vörös-tengerben száraz lábbal való áthaladás tapasztalata volt és lesz minden hívő embernek.

IDŐSZEMLELET

Leképezni, megérteni a világot – amióta ettünk a tiltott gyümölcsből – örök vágya az emberiségnek. A képek nyelvén könnyebben, gyorsabban és átfogóbban értünk, máig alapvető a kommunikációnkban.

A képzőművészetben az őskortól jelen van a képi ábrázolás mindkét fő jellegzetes nyomvonala: a leíró-ábrázoló és az absztrakt- szimbolikus kifejezőmód.

Amikor a valós megjelenés leírása, a látványszerű felismerés, a hasonlítás az ábrázolás célja, eszközként felsorakoztatja mindazon képességeit, melyekkel tökéletes illúziót kelthet. (Tükörkép) Amikor viszont a pontos tudást, az ábrázolandó dolog lényegét, elvont fogalmakat igyekszik kifejezni, akkor szimbólumokat, absztrakt jeleket használ. ☹ ☺ ☺ (Ennek abszolútuma a szám és a betű.)

Azt hihetnénk, hogy a valósághű ábrázolás a képzőművészet legfőbb törekvése, pedig a kétféle ábrázolásmód a gondolkodási folyamatokkal rokon *felismerő* és *megismerő* tapasztalatokat rögzíti és különböző arányban folyamatosan jelen volt a századok során.

Úgy is feltehetnénk a kérdést, melyik korban mi volt előtérben, a felismerési vagy a megismerési funkció. A tudományos kutatások szerint a gyors reakció, a villámgyors helyzetfelismerés az élet óvása érdekében nélkülözhetetlen. A tapasztalatok továbbadása viszont a megismerésen múlik.

A testek (3D) síkon (2D) történő ábrázolása – hiába rajzoljuk tökéletesre – mindig csak illúzió marad. Ezt fokozzuk a mozgás illúziójának bekapcsolásával. A mozgás helyzetváltoztatás, tehát a képi kompozícióban nemcsak a teret, hanem a negyedik dimenziót, az időt is kifejezni igyekszik: kimerevített mozdulatok sorozataként vagy egymást követő események egymásután való lerajzolásával. A fázisrajz, a sorozatkép, a pillanatfelvétel Egyiptomtól az avantgarde-ig bevált módszer. A fotózás, majd a film szabadította fel az illúziókeltség hagyományos művészetét, s a „tükörképek” átkerültek a képernyőkre.

Az idődimenziót megjelenítő ábrázolásmódokban más-más törekvés fejeződik ki. A leíró-látszati ábrázolásban a pillanatszerűség dominál, a múltékony pillanat merevedik öröklétbe. Úgy érezzük, ha rásuhintunk a varázspálcánkkal, megelevenedik, befejezi a mozdulatot és továtúnik. Pillanat-töredékek sorozata.

A szimbolikus ábrázolás viszont rögzíti az időt egyfajta állandóságban, mozdulatlanságban. Statikus állapotban tart, egy szilárd rendet közvetít. Az egyiptomi művész az öröklét számára alkot. Kanonikus, állandó rend szerint ábrázolja a fáraót; az egyszerű embert viszont mulandóságának egy-egy pillanatában örökíti meg. Vagy nézzük az európai művészetet, mely öt évszázadon át (1400-1900) a tünékeny illúziót

kergeti. Az előző századokban viszont relatív állandósággal jelen vannak a szentképek folyamatos ismétléssel az öröklétet idézve. Külön említést érdemelnek az ikonok, melyek a kanonizált, örök, eszményi rend kifejezései, lényegük a változatlan formában továbbélő állandóság.

Kínálkozik a lehetőség, hogy analógiát fedezzünk fel az idő értelmezésének filozófiai rendszerei és az ábrázolásmódok között. (Az idő „most”-ok sorozata, vagy folytonos haladás.)

Az ember rendszeralkotó lény. A világ bizonytalanságainak kiküszöbölésére mindent megmér, megszámol, megnevez. A dolgokat csak akkor figyelheti meg, amikor történnek, és akkor ismerheti meg, amikor már elmúltak. (por és hamu) A pillanat csak egy lehetőség megvalósulását engedélyezi számára, a többi fikció marad.

„Az idő nem múlik, hanem a lélek mozog benne.” Az idő belső mérték – mondja Szent Ágoston. *„...ex multis praentereuntibus motibus”*

Arisztotelész szerint *„...a mozgás számítható mértéke az előbbhöz és az utóbbhoz képest”*. Locke bármely konstans periodikaként határozza meg. Einsteinig az időfogalom sorrend, egymásutániség. Einstein óta ez a sorrend nem feltétlenül jelent egymásutániséget.

Az időt szinte minden tudomány által megmértük és meghatároztuk: van fizikai idő, biológiai, csillagászati, teológiai, történelmi vagy akár kulturális. Egysége lehet tartam, pillanat, időköz, ütem vagy másodperc.

Az idő magában az emberben rejtezik, nem választható el a létezésről, a halál tudatától – maga az emberi végesség. A legtermészetesebb tagolása az emberi élet nagy egységei szerint gyermekkor – felnőttkor – öregkor, mely a születés és a halál végpontjai között telik. Ugyanez a lineáris szemlélet mutatkozik bármely történelmi kronológiában: elkezdődik valahol, s útja folytatódik a végtelenben. (pl. történelem, filozófiatörténet, bármely szaktörténet, művészettörténet)

Az ember egyik meghatározó felfedezése az ismétlődés, a visszatérés (periodika) volt. Tapasztalta a nappalok és éjszakák váltakozását, az évszakok körforgását, a csillagok visszatérő mozgását, s a nemzedékekben, generációkban ismétlődő emberi létezést.

A mikrobiológiai és az űrkutatások alátámasztották, hogy szervezetünk mikrokozmoszában és a minket körülvevő univerzumban egyaránt érvényesül ez az elv. Tesztünkben az élet minden pillanatában sejtek keletkeznek és pusztulnak, jelen van élet és halál egyszerre. Az agy sejtjei pl. évente kicserélődnek (Mi mégis ugyanazok maradunk!). Csillagok születnek és szétrobbannak.

Kettős időszemlélet jellemez minket, a két modell azonban korántsem olyan összeegyeztethetetlen az emberi képzeletben, mint a logikában. Természetes tapasztalataink alapján az ismétlődést keressük mindenben – így alakítottuk ki rítusainkat, ünnepeinket: húsvét, karácsony, farsang, aratás, szüret stb.

„Mert múlt van, mindig van, bárha a népi szólás így mondja: egyszer volt. Így szól a mítosz, mely csak ruhája a titoknak, de a titok ünnepőruhája az ünnep, a visszatérő, mely áthidalja az időalakokat, és a nép értelme számára jelenné teszi a múltat és a jövőt.

Az országosan és nemzetközileg is meghirdetett SODRÁS című VII. Nemzetközi Textilművészeti Triennálén 2021-ben 72 mű szerepelt a fal- és tértextil, 36 mű a textildizájn, 92 alkotás a miniatűr textil, 13 mű a zászló és 32 alkotás a szalag kategóriában. 2022 júniusában ezen triennálé magyar alkotásainak egy részéből válogatott csoportos kiállítás volt Szentendrén a MANK Galériában.

A formákkal, anyagokkal, technikákkal kísérletező művek rámutatnak e művészeti ág sokszínűségére, több sajátos területen mutatják be a magyar autonóm textilművészet mindenkori tendenciáit, az alkotók kreativitását és a művészeti ág sokrétűségét a festett, szövött, varrott, hímzett faliképeken, a miniatűr textileken, a szalagokon és a zászlókon.³

(Textilművészeti kiállítás a szentendrei MANK Galériában 2022. június 15 – 2022. augusztus 24.

A kiállítást megnyitotta: Simonovics Ildikó divattörténész, muzeológus.

A kiállítás kurátora: Hideg Orsolya öltözképtervező- és textilművész, a Kulturális Alapítvány a Textilművészetért kuratóriumi tag)

³ <https://textileartstriennialhungary.com/2022/05/29/sodras-kiallitas-a-mank-galeriaban/> 2022. 09. 18.

Hogyan olvassuk ma Dayka Gábort?¹

A miskolci irodalomkedvelő értelmiség számára jól ismert Dayka Gábor miskolci költődése. Kevésbé ismert talán azonban az, hogy Dayka Gábor verseinek 1993-as, Kovács Ferencné Ónodi Irén-féle miskolci kiadása gyökeres fordulatot hozott a Dayka-recepcióban, ami elsősorban a szentimentális költő egyoldalú szerepének korrigálására, valamint a Kazinczy-hatás tisztázására való új törekvésekben ragadható meg.² 2009-ben a Dayka-szövegkiadásban újabb fordulat következett: megjelent a kritikai kiadás, amely immár az összes költeményt, verstördéket, valamint a prózai írásokat, írástördékeket is tartalmazza. A kiadási munkálatok a Debreceni Egyetem Textológiai Műhelyében zajlottak, ugyanakkor személyemben miskolci résztvevővel.³

A teljes életmű közlése volt a célunk, így nemcsak költői és szépprózai, hanem tudományos írások és fordítások is helyt kaptak a kötetben. Újfajta megközelítést választottak a szerkesztők: ún. genetikus kiadás készült, tehát egy olyan kritikai kiadás, mely a költői szövegek változataikban való fejlődését tárja fel: bepillantást enged a költő műhelyébe, rálátást biztosít módszerére, amennyiben megmutatja: hogyan, milyen változatokon keresztül formálta a verseit, míg azok el nem érték a végső, lezárt formájukat. Az alábbiakban arról szeretnék beszélni, hogy a kritikai kiadásnak ez a genetikus és a szövegeken Kazinczy Ferenc munkálkodását is pontosan láthatóvá tévő módja miképpen ad új perspektívákat a Dayka-életmű olvasásának.

A kritikai kiadás bevezetője hangsúlyozza: „nehéz megszabadulnunk attól a berögződéstől, hogy Daykáról csak közvetve, a hagyományozódó adatok hitelességét nem ellenőrizve beszélünk.” Ez a helyzet a kiadástörténet sajátos alakulásának eredményeként állt elő, ezért néhány vonatkozásával érdemes most számot vetnünk ezzel.

Az irodalomtörténészek körében jól ismert Kazinczy Ferenc szerepe az Dayka-életmű hagyományának megeremtésében. Dayka költői hagyatékát Kazinczy gyűjtötte össze és rendszerezte, s az általa bekötöttett kéziratokat Veres és Sárga Kötetnek nevezi a irodalomtörténeti hagyomány. A Veres Kötet Dayka kiadásra előkészített autográf, tehát saját kezével írt verseit tartalmazza, feltehetőleg 1793-ból (ez a kiadás, mint ismert, Dayka korai halála miatt nem valósult meg), a Sárga Kötet pedig mindenféle más kéziratát, főként fogalmazványokat foglal magába. Kazinczy 1813-ban valósította

¹ Ezt a tanulmányt szeretett kollégám, Kabdebó Lóránt emlékének ajánlom, aki irodalomtörténészi pályájának kezdetén nem kevesett tett Dayka Gábor irodalomtörténeti pozíciójának erősítéséért. A költőről írt kismonográfiája a Dayka-recepció fontos állomása: Kabdebó Lóránt, *Dayka Gábor költői pályája*, Miskolc, Miskolc Városi Könyvtár, 1968.

² *Dayka Gábor versei*, összeáll., szerk., utószó Kovács Ferencné Ónodi Irén, Miskolc, Felsőmagyarország, 1993.

³ *Dayka Gábor összes művei*, sajtó alá rendezte Balogh Piroska, Bódi Katalin, Szép Beáta, Tasi Réka, Bp., Universitas Kiadó, 2009.

meg régen dédelgetett kettős kiadásának tervét: ebben Újhelyi Dayka Gábor versei után *Kazinczynak Poetai berke* következett.⁴

Kettejük kapcsolatáról viszonylag keveset tudunk, mivel Kazinczy elégette a levelezésüket. Amit ismerünk, azt főként a Kazinczy által írt és a kiadása élére helyezett Dayka-biográfiából, a *Dayka életéből* tudjuk. Az ebben leírt találkozások a költői együttgondolkodás bizonyítékai kívánnak lenni az élettörténet elbeszélésében.

A kötetet nyitó Dayka-metszet (ez az egyetlen Dayka-portré) a Dayka-kép kialakítása szempontjából is igen beszédes. Kazinczy képleírása így hangzik: „Képe tulajdon kezem’ rajzolatja szerént készült, ’s ez a’ rajzolat Daykához igen jól hasonlított; úgy hiszem, hogy a’ Metsző, kinek ügyessége előttem ismértes, nem fogja a’ képet hozzá hasonlatlanná tenni. A’ fűrtözést és a leplezést Orpheusznak egy gemmájáról vétetem hozzá, ’s a’ Megholtnak éjjeli világítást adattam a’ képen.” (Dayka élete, XLVIII.). Az Orpheusz–Dayka azonosítás a Dayka–Kazinczy azonosítás szemantikai játékát teszi lehetővé: a képen Kazinczy Daykát Orpheusszá, önmaga alteregójává alakította (utalva az saját szabadkőműves nevére), ahogyan Dayka verseit is saját képére formálta.

A Dayka-kötetnek ugyanis Kazinczy számára modell-értéke volt, 1805. október 1-jén Kiss Jánosnak írt levelében hangsúlyozta: „aesthetikai és gram[matikai] jegyzéseket ragasztok [a versekhez], hogy ifjú Költőink lássák, mit kell követnie, kerülnie.”

Tudatosan *csak* a versek kiadását valósította meg, s ezzel máig ható szövegkiadói tradíciót kezdeményezett, miközben szakított a Veres Kötet szerkezetével is.

A legsűrűbb és legjelentősebb változtatások azonban az egyes versszövegeken történtek: némely Dayka-verset Kazinczy szinte a felismerhetetlenségi átalakított. A korrekció-elv érvényesítésében számos tényező motiválhatta, például az a tény, hogy Dayka maga is állandóan javíttatta verseit: Kazinczy Kis Jánosnak, 1794. március 4-én írja Daykáról (összezsengve a *Tövises és virágok* Himfy-epigrammájával): „Nyelvünkre ’s Poesisünkre nézve nekem ez az ifjú ember egyik legszebb reményem. Nem ismerek semmi szebbet, mint némellyik dala, ’s gyönyörködve látom, mint hánynya tűzre, ’s rakásokban mind azt, a’ miben magának nem tetszhetik. Némelly dolgozása nyolc kilenc ízben van leírva táskájában, elhintve mindenike új meg új igazításaival.” Másfelől Dayka életműve Kazinczy számára kényszerűen félbemaradt, s a bizalom és az azonos poétikai gondolkodás őszinte feltételezése miatt (amit igazol, hogy egyik saját fordítását Daykára bízta) Kazinczy ugyancsak feljogosítva érezhette magát a változtatások végrehajtására. Vagyis Kazinczy kiadói tettét – számára legalábbis – a „Dayka is így akarta volna”-gondolata legitimálta.

A szakirodalom Kazinczy változtatásait alapvetően két csoportba sorolta: konkrétumok, alkalmiság, referencialitás eltávolítása a versekből egyfelől, és saját nyelvi és ízlésbeli eszményhez közelítés – leggyakrabban stiláris finomítások, az ízlés, a csiszolt-ság, az emelkedettség jegyében – másfelől.

Azt a képet, hogy Dayka a „bánat és lelki szenvedések költője” lenne (ahogy az a miskolci Dayka Gábor utcai emléktáblán is meg van szövegezve), ismét csak Kazinczy

⁴ Újhelyi Dayka Gábor versei, öszveszedte ’s [életrajzi bevezetéssel] kiadta Kazinczy Ferencz, Pest, Trattner, 1813.

alapozta meg, amikor a *Dayka életében* a szomorú élet narratíváját hozta létre. Minden későbbi életrajzban ez a narratíva uralkodik, a biográfiából az életét megkeserítő betegséget, a papneveldebből történő kizárást, gyermeke halálát, szakmai mellőzöttségét és a vérszívó feleség démoni alakját hangsúlyozzák. Számos versének hangulata illeszthető ehhez, így a versek újabb forrásként működtek a szomorú élet narratívájában. A kritikai kiadás bevezető élettörténeti fejezete Bódi Katalin tollából azért izgalmas vállalkozás, mert az életrajzokban a szomorú élet narratívájának a hagyományozódását és fejlődését is nyomon követi, rámutatva a narratíva „valóságképző” erejére.

Az 1813-as kötet hatása a további szövegkiadásokra vitathatatlanul nagy. Így a szövegkiadás következő állomását, Toldy Ferenc 1833-as kötetét is meghatározza,⁵ ami alapvetően Kazinczy kiadása nyomán készült, és az 1880-as Abafi Lajos-féle edíciót is,⁶ ami ugyan használta a Veres és a Sárga Kötetet, és jócskán kibővítette az 1813-as kötetet, viszont annak szerkezetétől alig mert eltérni.

1993-ban Kovács Ferencné Ónodi Irén szerkesztésében viszont megjelent a Veres Kötet első szöveghű közlése, és először vált Dayka kiadásra összeállított kéziratcsomója teljes egészében és a bizonyosan Daykának tulajdonítható szerkezetben megismerhetővé. A 2009-es kritikai kiadás pedig a Veres Kötettel való találkozás irodalomtörténeti következményeinek egyikeként írható le.

Mint említettem, a kritikai kiadás teljes életművet közölt (például először találkozhatott az olvasóközönség a Sárga Kötet teljes anyagával), a versek esetében részletes genetikus kritikával, vagyis a javítások, változatok feltárása a versek alakulástörténetét hivatott láthatóvá tenni. A prózai művek esetében a cél elsősorban egy írói műhely anyagának hozzáférhetővé tétele volt, ami nem igényelhetette a részletes magyarázatot.

Egyet kell értenem a kritikai kiadás recenszensének véleményével: egyetlen kritikai kiadás sem állíthatja, hogy értelmezési szempontok nem irányítják, mert maga akar ezek kiindulópontja lenni.⁷ Nem állíthatja, hiszen maga a kritikai kiadás is értelmezési műveletek során születik meg. Az, hogy mi került be a kritikai kiadásunk jegyzeteibe, a hagyomány értelmezése és az ahhoz való viszony kijelölése nyomán jött létre. A hagyomány azon sajátossága, hogy a Dayka-korpusz elszakíthatatlan Kazinczy kiadói tettetől egyfajta adottság, nem pedig hiba, a jövőbeli értelmezések feladata pedig nem annyira a hagyomány lebontása, mint elsősorban annak megértése. A Dayka kritikai szövegkiadás és elsősorban annak jegyzetapparátusa ezért nemcsak a Dayka-versek autográf (saját kezűleg leírt) változatait teszi láthatóvá genetikus, vagyis a keletkezésre koncentráló rendben, hanem Kazinczy keze nyomait is az autográf kéziratokon és Kazinczy kiadásának a Dayka-autográfoktól való eltéréseit is számba veszi. Nemcsak a Dayka-művek alakulásának képét, hanem a Dayka-kép kialakulásának első lépéseit is regisztrálja tehát – viszont éppen azzal a tanulsággal, hogy a kettő valójában elválaszthatatlan egymástól.

⁵ *Dayka versei*, kiad. és bev. Toldy Ferenc, Buda, 1833.

⁶ *Dayka Gábor költeményei*, kiad. Abafi Lajos, Bp., 1880.

⁷ Bátori Anna, *Dayka Gábor összes művei*, s. a. r. Balogh Piroska – Bódi Katalin – Szép Beáta – Tasi Réka, Irodalomtörténet 91(2010), 411–420.

A genetikus jellegű kritikai kiadás megoldásai tehát egyfelől alkalmasak arra, hogy ennek az értelmezési hagyománynak számos, jól-rosszul olvasott elemével szembesítsenek, pontosításokat mutassanak fel, s ezeknek bizony számos alkalommal komoly poétikai tétjük lehet, mint ahogy például az alkami versek kérdésében is. A versváltozatok genetikus vizsgálatának köszönhetően egyfelől a legtöbb érintett vers esetében az látszik, hogy maga Dayka is lépésről lépésre szisztematikusan kiiktatja a nyomtatásra előkészített verseiből az alkalomhoz kötődés elemeit. Másfelől viszont éppen ennek fényében tűnik izgalmasnak, amikor Kazinczy még egy lépéssel tovább megy: például a *Mezei dal Phyllis születése napjára* c. latin vers esetében az általa alkalmazott rövid *Phyllis* cím másik műfaji regiszterbe, a pásztorköltészet klasszikus hagyományába helyezi a verset. Ugyancsak poétikai tétje lehet annak, hogy Kazinczy máshol viszont visszaállítja a szöveg referencialitását. Dayka *NN. Barátomhoz*⁸ című versét újra Vitéz Imréhez, a vers korábbi változatának címzettjéhez intézi – erről a döntéséről a Veres Kötetbe írt megjegyzései részletesen tájékoztatnak.

Máskor azonban a kritikai kiadás megoldása nem a kiadási hagyomány hibáit, hiányosságait hivatott korrigálni azáltal, hogy megteremtí az eredeti szövegekhez, változatokhoz való közvetlen hozzáférés lehetőségét, bemutatja az eredeti Dayka-szövegváltozat milyenségét és létrejöttét; helyette éppen a hagyomány sajátos működését tárja fel.

Az autográf szövegváltozatok, a széphalmi mester megjegyzései a Dayka-autográfokon és kiadásának változtatásai egymással dialógusba lépve például Dayka munkamódszerét és a Dayka–Kazinczy együtt-dolgozás gyakorlatát engedik felsejleni. Alkalomadtán viszont zavarba ejtő módon teszik ezt. Így van ez a *Az én szerelmesemnek meghívása 1790* című vers esetében is, melynek változatai például meglehetősen bonyolult szövegalkotási folyamatot sejtetnek, amelyben Kazinczy szerepe kétféleképpen is elképzelhető.

A versnek ugyanis három autográf változata maradt fent, egyike a Veres Kötetben, kiadásra előkészítve. Ugyanitt az autográf szöveg alatt, eredetileg üresen hagyott helyen a versnek egy, Kazinczy kézírásával bemásolt variánsa áll. A Dayka által kiadásra előkészített változat alatt az 1790-es évszám szerepel, Kazinczynak a Veres Kötetbe írt megjegyzései pedig arról tájékoztatnak, hogy Dayka ezt a változatot – Kazinczy elvárásainak megfelelően – átdolgozta, vagyis a másik, Kazinczy kezével beírt szövegváltozat, a széphalmi mester tanúsága szerint, későbbi. Mindebből két izgalmas – de egymást kizáró – dolog következhetne: vagy az, hogy a kiadásra összekészített kéziratcsomóban Dayka figyelmen kívül hagyta Kazinczy bizonyára tudtára adott véleményét vagy tanácsát, vagyis visszatért a vers korábbi változatához, és azt tervezte publikálni (Kazinczy pedig, jobbnak találva az általa is javasolt korrekciókkal átírt változatot, beírta azt a kialakított és letisztázott kötettervben az adott vers alá), vagy pedig Kazinczy az 1813-as kiadásában közölt (átalakítva közölt) szövegváltozat kéziratáról helyesen állítja, hogy bizony azok későbbi átdolgozásokat tartalmaznak, mint a Dayka által 1793-ban kiadásra összeállított kéziratcsomó. Ez utóbbi esetben akár

⁸ NN: „nomen nescio”, nevét nem ismerem – tehát ismeretlen.

oda is eljuthatnánk a gondolatmenetünkben, hogy a Kazinczy által kiadott Dayka-szövegek közül négy szöveg olyan változatok alapján „készült”, amelyek az utolsó kéz elve szerint leválthatnák a Veres Kötet változatait, és akkor így a Kazinczy-kötet ezen szövegei tényleg hívebben tükrözik Dayka akaratát, mint a kritikai kiadás. Persze ez így talán már túlzás.

A Dayka-kötet négy verse esetében figyelhetjük meg tehát azt, hogy változataik egy csoportja (nagy valószínűséggel a Palágyi Kárner Lászlótól, Kazinczy Honória férjétől kapott autográf változatok) Kazinczy ismeretei és megjegyzése szerint a költőnek a Veres Kötet összeállítása után készült átdolgozásai. Ha a kritikai kiadás szövegkritikai részét alaposan áttanulmányozzuk, akkor felfedezhetjük azt is, hogy ezen versek esetében a Kárnertől kapott változatok bizonyos értelemben kilógnak a genetikus kritikából. A szövegkritika a Veres Kötet szövegváltozatait veszi alapul a szövegközlésben, és a versek szövegváltozatainak túlnyomó többsége egyértelmű alakulási sorba állítható, és általában mind a Veres Kötetbe bekerülő végső változat felé mutatnak: vagyis az utolsó változatot előlegezik, azt dolgozzák ki. Ezek a Kárnertől előkerült szövegvariánsok azonban későbbi változatokként is felfoghatók – valójában ez attól függ, hogyan helyezzük el őket a genetikus, tehát a keletkezéstörténetet megmutatni kívánó szöveg-összehasonlításban. Mivel a legkevésbé hasonlítanak a véglegesnek tekintett, véglegesként kijelölt változatra (a kiadásra előkészített, tehát a Veres Kötetbe másolt változatra), és mivel a szövegalkulási folyamat egyes fázisaiba nem illeszthetők be egyértelműen, ill. problémamentesen, ezért a genetikus kritika gyakorlata szerint a legtávolabbi pontra helyeztük őket a végleges szövegváltozattól, és így vagy a legkorábban keletkezett változatoknak nevezi ki őket, vagy ha ezt nem is állítja explicit módon, akkor is ezt az értelmezést sugallja.

Amire most az részletezett példa nyomán a figyelmet irányítanám, az az a tény, hogy a kritikai kiadás végül is a hagyománnyal való szembesülés új, pontosabb módjai mellett a hagyománnyal való szembesülés nehézségeit is feltárja. Nem dönthető el, hogy melyik értelmezésnek van nagyobb létjogosultsága: Dayka itt eltekintett Kazinczy javaslataitól a végleges szöveg kidolgozásában, vagy pedig Kazinczy közlésének helyes olvasata az, hogy Dayka továbbírta a Veres Kötet szövegeit. A pro és kontra érveket lehetne szaporítani, nem is ez a lényeg most. Hanem az a kérdés, hogy hogyan olvassuk Daykát a kritikai kiadás megjelenése után. Mindenképpen úgy, hogy folyamatosan tudatosítanunk kell magunkban: nincs egymástól teljesen elváló Dayka- és Kazinczy-hagyomány, nincsen a Dayka-szövegekről problémamentesen lebontható Kazinczy-hagyomány; ez pedig a Kazinczy-megjegyzésekre is gondot fordító genetikus szövegkritika bizonytalan helyein válik leginkább megragadhatóvá.

Vadászat műkincsek után

1992-ben a Szovjetunió és Magyarország képviselői egyezményt írtak alá, amely a háború során elszármazott kulturális javak visszaszolgáltatásáról rendelkezett. Ennek eredményeként hazakerültek a második világháború végén elhurcolt sárospataki könyvritkaságok is.

Mesélő könyvtárak című 1984-ben megjelent könyvemben bemutattam hazánk tizenöt legjelentősebb egyházi és három műemlék könyvtárát. A sárospataki bibliotékáról ezt írtam: *A második világháború kitörése előtt a kollégiumi könyvtár legértékesebb, az országban egyedül csak ott található példányait, majdnem 200 ritkaságot, ősnymtatványt, régi magyar könyvet és az éremgyűjtemény értékesebb darabjait a fővárosba szállították. A pesti Hazai Első Takarékpénztár és Kereskedelmi Bank páncélpincéjében helyezték el... 1945-ben hűlt helyük volt a pótolhatatlan könyveknek és az érméknek.*

Megdobbant hát a szívem, amikor véletlenül tudomást szereztünk arról, hogy a Sárospataki Könyvtár egy részét a Nyizsnij Novgorod-i gyűjteményben őrzik. Egy helyi művészettörténész felhívta Nagykövetségünket, és közölte, hogy XVIII. századi orvoslással és kuruzslással foglalkozó latin nyelvű könyvet vásárolt. A fedél belső lapján a Sárospataki Könyvtár bélyegzője áll, alatta pedig a novgorodi gyűjtemény pecsétje. Az orosz tudós feltételezte, hogy valaki korábban ellopta a városi könyvtárból, és eladta az antikváriumnak. Így került hozzá. Nagyon valószínűnek tartottuk, hogy ez a könyv elvezet majd bennünket az elveszett pataki gyűjteményhez. A másik fontos nyom egy prospektus a nyolcvanas évek végéről, amit egy nyizsnij-novgorodi nő nyomott a kezünkbe Moszkvában. Az ismertető bebizonyította, hogy a magyarországi gyűjtemény valóban Nyizsnij Novgorodban van. A prospektus a könyvtár anyagát tartalmazta, és szerepeltek benne a sárospataki ősnymtatványok is. Felhívtam a novgorodi könyvtárat és rákérdeztem: Önöknél van a pataki gyűjtemény? A könyvtár igazgatója persze letagadta. Aztán számtalan erőfeszítés és diplomáciai lépés következett...

1993-tól folyamatosan érkeztek haza az elhurcolt pataki könyvritkaságok. 10 év múlva az összes kötet otthon volt. Köszönettel tartozunk Konsztantyin Akinsa művészettörténésznek a Magyarország és Szovjetunió közötti restitúciós ügyek szakértőjének, aki rengeteget segített intézetünknek.

A sárospataki református kollégium 134 kötete szinte véletlenül került 1945-ben a műkincseket gyűjtő szovjet egységek kezébe. Hadizsákmányként hurcolták a Szovjetunióba. A magyar szakértők arra gyanakszanak, hogy a festményekre, szobrokra, valutára, aranyra vadászó szovjet katonák egyszerűen berobbantották a magyar bankok trezorjait és vittek mindent, amit értékesnek tartottak. Így azokat a sárospataki kódexeket, ősnymtatványokat, érméket is elemelték, amelyeket 1938-ban rejtettek el a pesti bankban. Nem kellett volna oda vinni! E páratlan kéziratok és korai nyomtatványok kivételével minden sértetlenül megmaradt Sárospatakon.

Nem sikerült viszont a legértékesebb Magyarországról származó festményeket visszaszerezni. Az Oroszországban számon tartott magyar vonatkozású műalkotások számát százánál is többre becsültük. Akad köztük mestermű, és sok másodrendű alkotás is. Pontosan tudtuk, hol vannak, mivel két múzeum osztozott rajtuk: az egyik a Nyizsnyij Novgorod-i Múzeum, a másik a moszkvai Puskin Múzeum. Ők főleg a Hatvany-, a Herzog- és a Kornfeld-gyűjtemény kincseit osztották el egymás között. A Puskin Múzeumban többször rendeztek kiállítást olyan mesterművekből is, amelyek ezekből a gyűjteményekből származtak. Továbbra is ott lógnak az orosz múzeumok falán.

Kezdetben, 1991 nyaráig nagyon lelkes volt a magyar kormány. Biztattak minket. Hamar kiderült viszont, hogy az Oroszországban lévő mesterművek nem a magyar állam tulajdonát képezik, hanem Hatvanyk, Herzogok, Andrássyk, illetve leszármazottaik a tulajdonosok. Amikor Magyarország megértette, hogy nem kapja vissza a műalkotásokat, beletörődött, ami szerintem nagy hiba volt. Ezzel szemben például a németek kiálltak Moszkvában az állampolgáraik magántulajdonáért. Ez az ügy ráadásul azért is kellemetlen, mert az említett családoknak külön-külön is meggyűlt a bajuk a magyar állammal. A Herzog-örökösök például többször beperelték hazánkat – eddig sikertelenül. Nagyon nehéz pillanat lesz Magyarország számára, amikor egyszer majd a Nemzeti Múzeumból vissza kell adni festményeket, szobrokat a régi tulajdonosoknak.

Mravik László, a Magyar Nemzeti Galéria tudományos munkatársa tovább buzdított bennünket, amikor Moszkvában járt. Olyan információkhoz jutott, hogy a Nyizsnyij Novgorod-i kiállítások többször is bemutattak olyan műveket, amelyek hazánkban származnak. Úgy értesült, hogy a „magyar gyűjteménybe” 151 tétel (festmény, grafika és szobor) tartozik, köztük *El Greco*, *Tintoretto*, *Goya*, *Monet* és *Degas* művei, amelyeket évtizedek óta titkos jelzéssel őriznek.

– *Erről az orosz Kommerszant című lap is beszámolt – állította Mravik. – A nyizsnyij novgorodi muzeológusok a kollekciót Adolf Eichmann gyűjteményének tartják, s valószínűleg Magyarországról kerültek hozzájuk. Eichmann irányította a magyarországi holokausztot, a zsidóüldözést és nem tudni, hogy a nyugat felé előrenyomuló novgorodi hadosztály hol bukkant az elrabolt tárgyakra.*

Természetesen ennek a konkrét ügynek is nekifeszültünk, de nem értünk el eredményt. Magyar műtárgyak ezrei továbbra is Oroszországban lehetnek. Nem dohos pincékben őrzik őket, hanem magánszemélyeknél lógnak vagy közgyűjtemények raktáraiban várnak a sorsukra. Meg se lehet becsülni, hány elhurcolt műtárgy kallódik az egykori Szovjetunió területén. A mai napig se tudjuk, hol lehetnek, ki vitte el őket. Nyom nélkül eltűntek.

Magyarország egyébként is a második világháború nagyvesztese: 1944-ben nem ugyanaz történt, mint amikor a németek bevonultak Párizsba. A németek ugyanis mindenütt nagyon németesen viselkedtek, műkincsgyűjtés közben is: a Párizsból magukkal vitt festményeket az első perctől kezdve dokumentálták, műalkotásokról szóló jegyzékek ezrei keletkeztek, és ezek meg is maradtak.

Az orosz dokumentáció viszont nem volt ennyire precíz. Ma már tudjuk, hogy a szovjet kulturális minisztérium nem küldött hozzánk helyi műalkotások listájával felszerelt művészettörténészeket, míg Nyugat-Lengyelországban és Németországban jártak ilyen brigádok. Magyarországon szupertitkos KGB-egységek fosztogattak, csak akkor még máshogy hívták őket. Hogy pontosan mit csináltak itt, nem tudjuk. Anynyi biztos, hogy bankokat akartak kirabolni, hogy pénzhez jussanak. Amikor pedig a páncéltermekben műtárgyakra bukkantak, fogalmuk sem volt, mihez kezdjenek velük. A bankokban és az ismeretlen magángyűjteményekben őrzött műkincsek nyomtalanul eltűntek.

Mindenesetre bízom abban, hogy a magyar kormány egyszer csak észbe kap, nekiveselkedik, és eléri Oroszországnál, hogy legalább azokhoz a dokumentumokhoz hozzáférhessen, amelyek az orosz megszállás során eltűntek. Erélyes fellépésre lenne szükség, le kéne ülni, tárgyalni az illetékesekkel.

Biztos, hogy sok szovjet tiszt titokban saját magának rabolt el műalkotásokat. Mostanában ugyanis egyre több fosztogatási eset kerül napvilágra. Az utóbbi tíz évben sok olyan műalkotás bukkant fel az orosz piacon, amelyről kiderült, hogy magánszemély lopta el. Jobbára azért tűnnek elő ezek a műtárgyak, mert az idős tulajdonosok meghalnak, a hozzátartozók pedig eladják a vagyonukat. Éppen ezért bízom abban, hogy előbb vagy utóbb ismeretlen magyar kincsek is megjelennek a piacon. A kérdés pedig továbbra is az, hogy hol rejtőznek a Magyarországról elhurcolt alkotások.

MÁCSAI ÁGNES

A „jó itt lenni” érzés erősítése

BESZÉLGETÉS RINGER ISTVÁNNAL,
A SÁTORALJAÚJHELYI KAZINCZY MÚZEUM VEZETŐJÉVEL

Dr. Ringer István, történész, régész, 2014 óta a sátoraljaújhelyi Kazinczy Ferenc Múzeum igazgatója. Korábban régésszésként dolgozott a debreceni Déri Múzeumban és a Magyar Nemzeti Múzeum Rákóczi Múzeumában Sárospatakon. A Kazinczy Múzeum vezetése mellett a sátoraljaújhelyi vár ásatásvezetője is. Jelentősebb terepi régészeti munkái: I. Rákóczi György ágyúöntő műhelyének tervekutatása (Sárospatak), Habán (újkeresztény) kézműves udvar területének tervekutatása (Sárospatak).

Mácsai Ágnes: *Milyen kötődése van Miskolchoz és a megyéhez?*

R.I.: Miskolcon születtem, de csak azért, mert valódi szülővárosomban, Szerencsen addigra már bezárták a szülőotthont. A hegyaljai kisvárosban töltöttem gyermekkoromat, ide jártam iskolába és itt is érettségiztem. A megyeszékhellyel ugyanakkor mindvégig élénk kapcsolatban voltam és vagyok. A múltból most csak két epizódot emelnék ki: gimnazista koromban rendszeresen jártam a Diósgyőr meccseire, a kilencvenes évek végén remek csapata volt Miskolcnak, s akkoriban élte egyik virágkorát a városban a szurkolói szubkultúra is. Nemrégiben, majd huszonöt év után ismét ellátogattam egy Diósgyőr meccsre. Ma már elképzelhetetlen, hogy a vendégszektor előtti korlátot a hazai szurkolók bekenjék gépszírral, mint tettük mi azt egy Újpest elleni derbin. Persze, nem is a gépszír hiányzik, de sterilizálódott, kommercializálódott az egész történet, ami nekem már semmiféle élményt nem jelentett. Könnyen lehet persze, hogy csupán megégedtem.

M.Á.: *2021-ben nyílt meg a Kazinczy Múzeumban a magyar futball világ rejtett tájáról szól Hátsó füves kiállításuk, amely idén az év kiállítása díjat is elnyerte. A kiállítás ötlete is ezekből a fiatalkori emlékekből született?*

R.I.: Inkább menet közbeni inspirációt adott, miként a futballal kapcsolatos egyéb élményeim is. A kiállítás egy termékeny közös ötletelés eredményeként született meg, melynek lényegi alapját a Csillag Péter sportújságíró által kitalált Hátsó füves országjáró túra adta. A túra során a kiváló sportújságíró végigjárta Magyarország amatőr futballpályáinak jó részét, s fotósokkal közösen dokumentálta ezt a drasztikus átalakuláson áteső sajátos világot. Az így készült remek fotók és szövegek jelentették a kiállítás szellemi alapját, melyet aztán speciális installációkkal és regionális gyűjtréssel egészítettünk ki. A kiállításból elindult Hátsó füves futballmentő túra, melynek lényege, hogy megszűnt csapatok pályáin játszunk újra meccseket, valóban megelevenítik a fiatalkori emlékei-

met, a vasárnapi falusi futballmeccsek semmihez sem fogható, bájos hangulatát.

M.Á.: *Ez volt a Miskolccal kapcsolatos emlékei közül az első és mi lenne a másik?*

R.I.: A másik, fontos személyes emlékem is ebből az időszakból való: a Miskolci Egyetemre jártam felvételi előkészítőre Fazekas Csaba docenshez, aki olyan jól felkészített, hogy végül az ELTE történelem és régészet szakára vettek fel. A várossal ma is élő és aktív kapcsolatot ápolok, a Herman Ottó Múzeum munkatársaival több közös projektben veszünk részt.

M.Á.: *Mit tart a megye erősségének?*

R.I.: Biztosan sokan vádolnak majd bigott lokálpatriotizmussal, de teljesen komolyan gondolom azt, hogy a kedvenc európai városom Sátoraljaújhely, a kedvenc magyarországi megyeszékhelyem pedig Miskolc. Mindezt persze mondom úgy, hogy időnként azért elhagyom a megye határait, s olykor egészen messzire is eljutottam már. Ez egy nagyon különleges megye, már csak a történelem alakulása miatt is. Miniket itt a Zemplénben kicsit mindig zavar, ha „borsodinak” tekintenek bennünket, de egészen biztos vagyok benne, hogy ez fordítva is így lenne. A közismert folyamatok eredményeként kialakult jelenlegi megye minden szempontból nagyon heterogén képet mutat. Talán éppen ebben a változatosságban rejlik az egyik igazi ereje. A természeti tájnak, az épített örökségnek és a kulturális hagyományoknak olyan változatos jelenléte tapasztalható meg itt, mely országosan is egyedülállóvá teszi ezt a vidéket.

M.Á.: *Milyen nehézségekkel kell az itt élőknek szembenéznüik?*

R.I.: Kár lenne azt tagadni, hogy mifelénk azért jóval nehezebb az élet. Ha valaki itt érvényesül és képes hatást kifejteni, az duplán ér. Paradox módon a megye legnagyobb erősségének éppen azt tartom, hogy még rengeteg a kiaknázatlan lehetőség és az elvégzendő munka. Én a kultúra területén tevékenykedve is azt látom, hogy az infrastruktúra-fejlesztés és az önmagát a piacról ellátó és a piacra termelő, versenyképes munkahelyekből lenne még szükség jónéhányra. A turizmusfejlesztés területén igazán előremutató és fontos lépések történtek, de ez helyben csak egy szűk rétegnek nyújt megélhetést. S bár egyre több a megújult műemlék, a kiváló szállás és a magasan jegyzett étterem – s általában a turisztikai szolgáltatások színvonala is sokat nőtt – nem szabad abba a hibába esni, hogy egy skanzenné váljon a megye. Zemplén városai nagyjából mind ugyanazzal a problémával küzdenek: ez pedig a fiatalok elvándorlása, a lélekszám csökkenése és a társadalom elöregedése. Aki kényszerűségből, vagy kalandvágyból itt maradt és szeret itt élni, annak a saját területén azért is dolgoznia kell, hogy az utánunk jövőeknek könnyebb legyen itt.

M.Á.: *2014 óta a sátoraljaújhelyi Kazinczy Múzeum igazgatója. Milyennek látja a múzeumot?*

R.I.: Erről igazán hiteles választ csak a látogatóink adhatnának. Ha mégis válaszolnom kellene, akkor a Tész-Vesz Város című televíziós sorozatot említeném. Én a múzeumban nyolc év után is a kihívásokat látom, amiből szerencsére bőven akad.

Számomra a legizgalmasabb ebben a feladatban az, hogy nem lehet kottából játszani, hiszen állandó változásban van a körülöttünk lévő világ, melyre nekünk is reagálnunk kell. A múzeumokat sokan még mindig az állandóság színtereiként kezelik, s nem teljesen alaptalanul. Egy igazán hatékonyan működő múzeum ugyanakkor érzékeny kell, hogy legyen a társadalmi és gazdasági változásokra és a helyi közösség sokszor eléggé speciális igényire egyaránt. Az elmúlt években a COVID, napjainkban pedig a rezsisválság állítja kihívás elé a múzeumokat is. Általános jellegű problémára nem lehet mindig általános érvényű válaszokat adni, a válságkezelés és az érvényesülés útjai sokszor egyéni megoldásokat igényelnek. Mi másoktól folyamatosan sokat tanulva, de mindig a számunkra legideálisabb egyéni megoldásokat keressük. Paradox módon a múzeum elmúlt bő fél évtizedének legeredményesebb éve a vírus miatti bezárásokkal terhelt esztendő volt, s ennek oka abban kereshető, hogy a kényszerű negatívumok között is kerestük az érvényesülés lehetőségeit.

M.Á.: *Mik voltak ezek a lehetőségek?*

R.I.: Amíg normál üzemben működött a múzeum, addig a rengeteg program és különféle rendezvény kötötte le az energiáink legnagyobb részét. A múzeum egy nagyon pozitív spirálban volt, egyre többen és többen jöttek be hozzánk. A kényszerű bezárás után azonban egyszerűen azt mondtuk, hogy mostantól más a prioritás. Ez pedig nem más, mint a gyűjteményi anyag rendezése, revíziója, a digitalizáció, a fizikai építkezés és felújítás, valamint az online tartalomgyártás. Különösen ez utóbbi szabadított fel pozitív energiákat.

M.Á.: *Akkor most nézzük meg a másik erősséget, az online jelenlétet. A Kazinczy Múzeum néhány éve tudatosan építi online jelenlétét, amire aztán, ahogy az előbb mondta a COVID helyzet is pluszban ráerősített. Miért fontos ez a fajta jelenlét?*

R.I.: Megítélésem szerint a közösségi média egy múzeum esetében nem önmagáért való cél, hanem egy eszköz. Bár talán zavarba ejtő a hasonlat, de szerintem a használata éppen olyan tudatosságot igényel, mint az alkoholfogyasztás. Ha elveszítjük az önkontrollt, hajlamosak vagyunk hülyeségeket beszélni, ám ha megtartjuk a mértéket, inspiráló gondolatok is születhetnek. Tipikus kétélű fegyver tehát, s bár pontosan látom, milyen mérhetetlen társadalmi pusztítást végez a legnagyobb közösségi médiafelület, a múzeum szempontjából mégis prioritásnak ítélem meg a használatát. A közösségi oldalunknak mintegy tizenötezer követője van, s ez a tizenötezer ember felfogásom szerint bizonyos értelemben éppúgy része a múzeumnak, mint én magam.

M.Á.: *Miben segít az online jelenlét?*

R.I.: Nagyon sok tárgy- és dokumentumfelajánlást kapunk az online térben, követőink fontos és releváns információt és tudást osztanak meg velünk egy-egy múzeumi tárggyal kapcsolatosan, s nem mellékesen a virtuális táborunk tagjai közül mind többen keresnek meg bennünket személyesen is. A múzeum közösségi médiafelületeit személyesen kezelem, a tartalmak szerkesztéséért is én felelek, s jó érzésekkel tölt el,

hogy az elmúlt 5 évben mindössze egyetlen személyt kellett letiltanom politikai tartalmak nem kívánt közlése miatt. Aki ismeri a közösségi média világát, az pontosan tudja, hogy mindez mekkora dolog. Nagyon büszke vagyok az online közösségünk tagjaira!

M.Á.: *Az elmúlt évek során a Kazinczy Múzeum még egy területen szintén nagyon megerősödött, ez a helyi társadalomba való beágyazódás. Mit jelent egy ekkora város életében a múzeum?*

R.I.: A múzeumok hagyományos hármas funkciója – vagyis a gyűjtés, a feldolgozás és a bemutatás – mellé az utóbbi években megjelent egy negyedik láb, ez pedig a társadalmi hasznosság kérdése. Megítélésem szerint ez egy igen fontos elem, sőt, talán a legelső az egyenlők között. Mindennek praktikus magyarázata az, hogy a legtöbb múzeum az adófizetők pénzéből működik, ezért nemcsak érdeke, de kötelessége is a legmagasabb szinten figyelembe venni a saját közössége igényeit és elképzeléseit. Ez a viszony ráadásul, ha ideálisan működik, kölcsönös előnyökkel is járhat.

M.Á.: *Milyen a múzeum és a sátoraljaújhelyiek kapcsolata?*

R.I.: Mi itt Sátoraljaújhelyen egy nagyon aktív közösséget tudhatunk a múzeum mellett, melynek tagjai sokszor önkéntes módon segítik a munkánkat. A gyűjteménygyarapításunk az utóbbi pár évben szinte kizárólag felajánlásokból történt. Részben a városban élők, részben a kifejezetten aktív online közösségünk tagjai adományoztak dokumentumokat, tárgyakat a múzeumnak – olykor egészen értékeseket is. Azt gondolom, hogy egy hozzánk hasonló kis múzeum sokkal könnyebben tud bizalmi viszonyt kialakítani és közösséget építeni, mint egy nagy, országos intézmény. Ezt az előnyünket ismertük fel és aknáztuk ki. Sátoraljaújhely erre kifejezetten ideális terep, hiszen a 20. században nagyfokú elvándorlás történt innen és egész Zemplénből, sok innen elszármazott a saját, vagy felmenői személyes történetét fedezi fel általunk, s erősít erre rá személyes emlékekkel, tárgyakkal. Inspiráló, hogy így, közösen tudjuk gyűjteni és feltárni a város történelméhez kapcsolódó forrásokat.

M.Á.: *Egy múzeum nemcsak a múzeum látogatóinak nyújt élményt, hanem aktív szerepet játszik a helyi település és a tágabb régió közösségi életének alakításában. Milyennek látja a régió közösségi életét?*

R.I.: Aki napjainkban közösségépítésre adja a fejét, az kemény fába vágja a fejszéjét. Ezt a fát azonban vágni kell, különösen ott, ahol a települések gazdasági szempontok szerint megfogalmazható megtartó ereje gyengül. Sokan küzdenek a napi megélhetésért, a fennmaradásért, de ebben a küzdelemben sem szabad szem elől téveszteni azt, hogy részben a kultúra és a szellemi javak fogyasztása az, ami emelkedettebb értelmet adhat a létezésünknek. Hiszek abban, hogy egy jól működő kisvárosi múzeum és egy aktív kulturális közösség igenis mérlegelési szempont lehet az egyéb okok miatt kialakult menjek/maradjak kérdéskörnél. Attól persze, hogy mi itt változatos kiállításokat, izgalmas és tartalmas programokat csinálunk, még nem

lesz több az emberek fizetése, de a minőségi idő eltöltése megítélésem szerint egyre többeknél értékelődik fel.

M.Á.: *Megéri -e a közösségépítésbe fektetett munka?*

R.I.: A mi közösségépítésünk, bár kifejezetten eredményes, nagyon nehéz, olykor kudarcokkal fűszerezett munka eredménye. De minden erre fordított energia bőven megérte, s ha valamire intézményvezetőként kicsit is büszke vagyok, akkor azokra az emberekre mindenképp, akiknek legalább olyan fontos az általam vezetett intézmény, mint nekem. A régió közösségi élete meglehetősen polarizált, a kultúra területén kifejezetten hasznos lenne regionális programkínálatban, közös nagyobb rendezvényekben gondolkodni. Mi első lépésként a zempléni kulturális szervezetekkel kezdtünk ilyen közös munkába, s ennek voltak jól látható eredményei. Ez a közösségépítés dolog ugyanakkor olyan, mint egy kert. Nem elég elültetni a virágokat, folyamatosan gondozni kell azokat, s ez a munka sokszor még nehezebb, mint a plántálás.

M.Á.: *Milyen a Kazinczy Múzeum kapcsolata a civil társadalom, valamint a különféle felekezetek helyi képviselőivel?*

R.I.: Nemcsak a városlakó polgárokkal, de a településen működő szervezetekkel és egyházakkal is élő, kölcsönös előnyökön alapuló kapcsolatrendszer építettünk ki. Múzeumigazgatói időszakom első időszakos kiállítását a vizsolyi biblia eredeti példányából készítettük, a Biblia nyomtatásának 425. évfordulóján. A bibliográfiailag ismeretlen példány a sátoraljaújhelyi református egyházközség tulajdonában van, s azelőtt sosem hagyta el eredeti őrzési helyét. Nagy megtiszteltetés és a bizalom jele volt, hogy ezt a városlakók által sem ismert, csodálatos példányt bemutathattuk a múzeumban. A római- és görögkatolikus egyházzal is aktív kapcsolatban vagyunk, több közös program, kiállítás jelzi mindezt. Általánosságban is elmondható, hogy a város egyházi szereplői aktívan részt vesznek Sátoraljaújhely kulturális-társadalmi életében.

M.Á.: *Mennyire jellemző a megyében az intézmények összekapcsolódása, a közös gondolkodás és cselekvés?*

R.I.: Van az a mondas, hogy ha gyorsan akarsz odaérni, akkor menj egyedül, ám ha biztosan oda akarsz érni, akkor menj másokkal együtt. Mi a kultúra területén ez utóbbit hiszünk, s különösen a zempléni régióban, ahol intézményi szinten is nagyon polarizált ez a terület. Bizonyos szempontból egyfajta kulturális túlkínálat is tapasztalható itt, s nagyon fontos, hogy a terület szereplői ne a másikat túllicítálva, párhuzamosságokat létrehozva végezzék a munkájukat. A régió múzeumai és muzeális intézményei számára létrehoztunk a Zempléni Múzeumok Majálisa elnevezésű programot, mely nemcsak egy intézményi seregszemle és bemutatkozási lehetőség, de a szakmai kapcsolatépítésnek is kiváló terepe. A rendezvénnyel kapcsolatos első tapasztalatok jók, ám a pandémia sajnos átmenetileg megálljt parancsolt ennek a sorozatnak. 2023 májusában viszont reményeink szerint ismét megrendezhetjük ezt a határon átnyúló kulturális-közygyűjteményi találkozót. A megyei-regionális együttműködés megítélés-

sem szerint alapvetően hatékony és jó, a miskolci Herman Ottó Múzeum munkatársaival és a megye több intézményével is megvalósult közös kiállítások, konferenciák és egyéb szakmai rendezvények bizonyítják ezt.

M.Á.: *A múzeum vezetése mellett a sátoraljaújhelyi vár ásatásvezetője is. Hol tart ez a munka, mit kell tudnunk róla?*

R.I.: Egy ilyen munkát negyvenévesen már nem kezdene el éveszű ember, ám én pályakezdő régészként fogtam hozzá a feltáráshoz még 2008-ban, s részben az életkorom, részben a naiv lelkesedésem miatt nemigen mérlegeltem a feladat valódi súlyát. Ez nevezhetjük felelőtlenségnek és szerencsének is, nézőpont kérdése. Talán nem meglepő, hogy én szerencsének tartom, s persze az egész situációt is, hiszen egy középkorral foglalkozó régész számára azért ritkán adatik meg annak a lehetősége, hogy egy teljesen elpusztult és azelőtt teljességgel kutatatlan várat feltárhasson. Most már eljutottam oda, hogy nem latolgatom, hány év kell még a munka befejezéséhez, biztosan tudom, hogy életfogytig fogom csinálni. A feltárás során megélhetem mindazt, ami számomra a régészet valódi lényegét jelenti. A felfedezés primer örömét, a közösségépítést és a jövő számára szóló örökségturisztikai fejlesztést egyaránt. Utóbbi meglehetősen nagy vitákat generált, s ezekből rengeteget tanultam, tanulok. A feltárás és a leletek feldolgozása, bemutatása óriási és folyamatos kihívás, de eddig szerencsésen alakul ez a történet. A többit meg majd meglátjuk.

M.Á.: *A múzeumoknak küldetése van, amelyet minél teljesebben szeretnének megvalósítani.-A jelenlegi helyzetben mi lehet Kazinczy Múzeum feladata?*

R.I.: Mi a saját lehetőségeinkhez és az általunk elképzelt célokhoz igazítjuk a munkánkat. Talán a fentiekből is kiderült, hogy számunkra az emberi közösség építése, a „jó itt lenni” érzés helyi társadalomban történő erősítése az egyik alapvető cél. A következő években hangsúlyosabban szeretnénk reprezentálni a gyűjteményünket, s bemutatni, közzétenni ezzel kapcsolatos eredményeinket. A múzeumokat más kulturális intézményekkel, vagy tudásközpontokkal szemben a gyűjteményük teszi egyedülállóvá. A mi gyűjteményünk egy olyan szellemi és tudományos értékhalmoz, amiben rengeteg tartalék van, s ezt szeretnénk kiaknázni, hozzáférhetővé tenni mindenki számára. Szeretnénk még több emberhez eljutni kiállításaink, programjaink révén, s közben őszintén beszélni arról, hogy az a pohár, amit Sátoraljaújhelynek neveznek, nem félig üres, hanem, az általunk is hozzáadott cseppel háromnegyedrész tele van.

MIKITA GÁBOR

Déryné emlékezete

Déryné Széppataki Róza életének sajátos keretet ad Miskolc: a kezdő színésznő számára a legnagyobb sikereket kínálta, a színpadtól visszavonult művésznek pedig a színpad nélküli csendet és a végső nyughelyet adta, az itt írt emlékirataink köszönhetően pedig a halálon túl tartó hírnevet biztosította. Érthető hát, hogy a színésznő halálának 150. évfordulóján Miskolc városa megemlékezés-sorozattal tiszteltgett Déryné emléke előtt: többek között ünnepi gálaest, fáklyás felvonulás, ismeretterjesztő előadások idézték meg a XIX. századi magyar színészet nagyságát.

Az első magyar operaénekesnő tehetsége a pesti magyar színtársulatban eltöltött tanulóévek után Miskolcon bontakozott ki. Első zenei képzését is Miskolcnak, illetve az itt működő Zomb Ferenc karmesternek köszönhetette. A kor egyik divatos dalára, a „Schöne Minka”-va írott változatok révén jutott hozzá az első koloratúráriához, s ennek hatására javasolta Miskolcon, majd Kassán operák betanulását. Ezen előzmények után 1823–1827 között a kolozsvári társulat primadonnájaként a magyar nyelvű operajátszás egyik megteremtőjévé vált. Nagy sikerrel énekelt a pesti német színházban is, de az állandó szerződést elutasította: a színészet olyan missziónak tekintette, amellyel a magyar szó és kultúra ügyét szolgálhatja, s különböző vándortársulatokkal járta az országot. Repertoárja egyedülállóan gazdag volt: tragédiában és vígjátékban, alt-és szoprán operai szerepekben, daljátékokban, egyaránt sikereket aratott. Operai szerepi közül kiemelkedett Rosina (Rossini: A szevillai borbély); Agatha (Weber: A bűvös vadász); Donna Anna (Mozart: Don Giovanni); Rómeó (Bellini: Rómeó és Júlia). Korának legjobb Rosinája, Normája volt, de énekelt a Varázsfuvolában, az Olasz nő Algírban c. Rossini-műben is.

„Déryné az éneklésben magát annyira gyakorlotta, hogy most a legerősebb áriákat kellemetes tökéletességgel és bámulatra ragadó hallhatósággal elénekli. Melyre nézve ötét némelyek Magyar Catalani-nak nevezni bátorzkodtak, mind azért, mert hangja tiszta-, mind kiváltképpen azért, hogy minden erőltetés nélkül akár a legfelsőbb emelkedésre, akár a legmélyebb leereszkedésre alkalmas s így külföldön is akármely Theatrumban dicsőséggel megjelenhetnék.” - írta róla a korabeli kritika.

Vándoréveinek fontos állomása volt Kassa, ahol a Bánk bán ősbemutatóján Melindát játszotta

Mikita Gábor

„Ezen kedveltje a' Magyar Tháliának és főkép a magyar Polyhymiának megbizonyította most előttünk azt, hogy azon jelentések, mellyek némely betses Újságleveleinkben taláztatnak felőle, tsakugyan nem egészen a' levegőben épültek. Hangjának tisztasága, hatósága, kiterjedése, és kellemetessége egyaránt bámulásra bírják a hallgatókat; meg is bizonyította az ide való Publicum mennyire igazán tudja ezen tökéletességeket betsülni, midőn már az első felvonás végén őt egy szájjal és köz tapsal kihivta. – Éneke ha ment is a' halmozott piperétől, és az erőlködő Tzikornyaságtól, de nem mivészi tsinosodás nélkül való; s különös érdeme még az, hogy minden szótagot érthetővé tészen” – így jellemezte Dérynét 1820-ban a Magyar Kurír tudósítója Kilényi Dávid társulatának pozsonyi vendégszereplésekor.

Déryné Széppataki Róza (1793–187)

Szathmáry Pap Károly litográfiája

Az ünnepelt színésznő 54 évesen fejezte be pályáját, s visszatért férjéhez, Déry Istvánhoz, akivel Diósgyőrben telepedett le – a vár melletti lakóháza ma is áll. Férje halála után, 1862-ben Miskolcra költözött be színésznő hűgához, özvegy Kilényi Dávidnéhoz. Innen kezdve elfeledettségben és szegénységben élt.

Hetvenöt évesen adatott meg még egyszer számára, hogy újra közönség elé állhasson – keresztfiának, Egressy Ákosnak köszönhetően. Egressy Gábor színész fia Miskolcon vendégeskedve, még egyszer színpadra csábította a színésznőt a kor kedvelt szerzőjének, Kotzebaunak a *Keresztes vitézek* című drámájában. A történet jól tükrözi a színészi lelkületet, a színpad, a játék mindent feledtető erejét. Az emlékezések szerint ugyanis a gyenge asszonyt ölben kellett felvinni a színpadig, ám a világot jelentő deszkákra lépve eltűnt a magánember fájdalma, erőtlensége: az apáca fejedelemasszony szerepében felejtve testi gyengeségeit, határozott léptekkel vonult végig a színen, s erőt, méltóságot sugárzott.

A fellépés után Egressy Ákos rövidesen mint igazgató tért vissza Miskolcra, ahol vidéken elsőként vitte színre Shakespeare ritkán játszott drámáját, a VIII. Henriket. Dérynét azonban többet már ő sem tudta színpadra csalni. Az egyre erőteljesebbé váló, fél szemére megvakuló színésznő emlékeibe temetkezett, ám egy váratlan fordulat révén ezek az emlékek nem tűntek el nyomtalanul: a pesti Egyetemi Könyvtár tiszviselőjének, Egervári P. Ödönnek köszönhetően a Nemzeti Színház évi százhusz forint segéllyel támogatta. Déryné, bár korábban elutasította em-

lékeinek papírra vetését, mondván, „hagyják a holtakat nyugodni, én el vagyok temetve a diósgyőri vár romjai alá”, most hálából nekiült, hogy megírja pályája történetét, s azon keresztül a magyar színészet hőskorának mindennapjait. Három éven át, haláláig írta emlékiratait Miskolcon, amit a köztudat naplóként tart számon. Az idős színésznő helyzetét, életkörülményeit jól jellemzi, hogy halálakor, 1872-ben a szegények temetőjének nevezett Szent Anna temetőben helyezték végső nyugalomra – minden nagyobb megemlékezés nélkül. A „hálás utókor” csak jóval később – többek között memoárjának köszönhetően – adta meg számára azt a tiszteletet, ami a színpad nélküli években is kijárt volna az ország első magyar operaénekesnőjének.

Dérynének és társainak a vándorszínészet korszakában a szó minden értelmében színházat kellett építeniük: játszóhelyet emelni, színészeket és közönséget nevelni, repertoárt – benne nemzeti drámairodalmat – formálni, s ki kellett alakítani a szakmaiság, a hivatásos művészlét kritériumait kritikától és színházi szakszókincstől kezdve a színházi szervezetekig. S mindeközben szem előtt kellett tartani a közönség reakcióit, elvárásait, amely a maga összetettségével, igényeivel éppen úgy színházformáló tényező volt, mint a kiemelkedő személyiségek markáns művészeti törekvései. A XIX. század első felében még sokat nyomott a latba a nemzeti érzés: a magyar színház megteremtése kétségtelenül kultúrpolitika. A magyar nyelv, a magyar kultúra és erkölcs terjesztésének egyik fő eszköze volt a színház – támogatása pedig hazafias cselekedet. Ennek a korszaknak vált jelképévé Déryné, s ezért is tiszteleg művészete előtt a magyar színházszerető közönség.

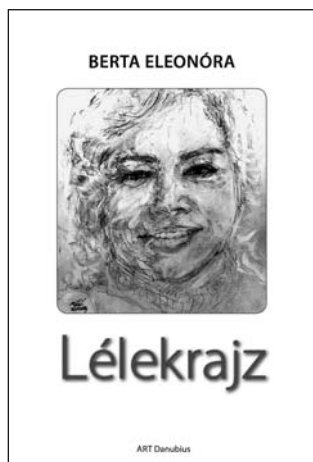
DR. MOLNÁR ERZSÉBET

Recenzió Berta Eleonóra könyveiről

Berta Eleonóra Miskolcon élő író. Az utóbbi években tűnt fel a város irodalmi életében. Eddig négy könyve jelent meg, mind a négy különböző műfajú alkotás: napló, önéletrajz, fantázia regény, verseskötet. Meglepetésszerűen jelentek meg egymás után művei, ami azt mutatja, hogy régóta foglalkoztatják a kötetekben megjelenő témák. A szerző, bár teljesen más területen dolgozik és képezte magát, nagyon vonzódik a művészetekhez, elsősorban a festészethez, a zenéhez. Ez a vonzalom ébresztette benne az alkotói vágyat, az írói vénát.

Berta Eleonóra őszinte, mély érzelmekkel teli alkotó. Írásaiból sugárzik a tisztaság, az élet szeretete. Bár egyszerűen, mégis bonyolult, összetett dolgokat mesél el, mély érzésekről vall. Olyanokról, amelyeket az ember szemérmességéből nem mond el a másinak. Mélyen szántó gondolatok vannak elrejtve az írásaiban, különösen a tisztességről, a becsületről, a magyar föld és a haza iránti szeretetről, a társas kapcsolatról. Beavat az érzelmek világába, ugyanakkor kitekint és véleményt formál a világról és a politikáról.

Az első könyve, *Lélekrajz*, 2020-ban jelent meg, melynek tetszetős borítóját *Kamarás Máté* készítette. Egy nagyon szomorú és félelmetes időszakban íródott ez a könyv, Covid napló sok adattal, érdekességgel és történettel. Bár a kötet szörnyű helyzetről ad számot, mégsem a reménytelenséget, hanem az élet szépségeit, gazdagságát, a világ változását mutatja be. Érzelemgazdag, ugyanakkor realisztikus, tényyszerű írás. Olyannyira olvasmányos, hogy az olvasó azonnal szeretné tudni, hogy mi történik a következő nap. Feszültségben tartja az olvasót egyrészt a járványhelyzet alakulása, másrészt a történet folytatása miatt. A Covid jelentés mellett több történetet ismerhetünk meg a családról, a barátokról, különböző eseményekről. Az író bátran beszél az életről, annak érdekes fordulatairól, saját vágyairól, érzelmeiről, a mindennapi élet jelentős és apró történéseiről. Hisz magában és az emberekben, ugyanakkor látja a társadalom zavarait, azt az embertelen kemény világot, amely a pénz uralmára épül. A „megfelelési vakvágány” mókuskerekében zajlik az életünk. Feladatok, pénz, különórák, rohanás, felületesség, kérdések, amelyekre nem várjuk meg a választ, tiprás, tolako-

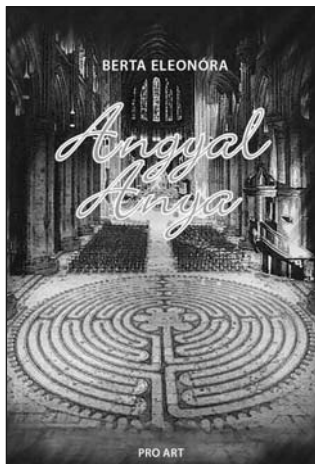
dás, előnyök keresése, pazarlás, büntetőfékezés, kapcsolati tőkeépítés, stb. A járvány azonban felmutatta a stop táblát. Ez így nem mehet tovább, megállást parancsol az emberiségre, és ennek a fájdalmas veszteségeivel szembe kell nézni. De látni kell azt is, hogy ebben a kegyetlen időben, a vírustól való félelemben a karanténban sok jó dolog is történt. Felfedeztük a családjunkat, az otthonunkat, rácsodálkoztunk a gyerekeink kreativitására, az ünnepek jelentőségére, alkotó munkát tudtunk végezni, gondolkozni a világ dolgairól, elmélyülni gondolatainkban, hitünkben, vallásunkban, átgondolni életünket, értékeinket, megkülönböztetni a fontos és kevésbé fontos dolgokat. Több síkon zajlanak az események. Egyrészt a járvány alakulását követi az országban és a világban, másrészt e mellett foglalkozik a családdal, társadalmi kérdésekkel, az érzelmek világa mellett a mai élet realitásával.

Berta Eleonóra második könyve, *Párhuzamos életek* 2021, önéletrajzi ihletésű, melynek borítóját *Almás László festőművész* gyönyörű festménye díszíti. A mesélő, aki egyben a főhős, Röné. Pillanatképeket, korszakokat láthatunk az életéből: születését, rácsodálkozását a felnőttek titkoktól terhelt világára, első szerelmét, nagylánnyá válását, majd felnőttkori életét, baráti kapcsolatait. Az események sodrásában egyre inkább megérti, hogy mi fontos az életben, miért fontosak a legszemélyesebb családi emlékek, hagyományok, szokások, baráti kötelékek. A szülői, nagyszülői háttér erős gyökeret, kötődést, szilárd alapot, értéket, értékrendet és érzelmi biztonságot ad számára; iránytűül szolgál egész életre. Röné megérti, ha az ember belső világában rend van, nem történhet nagy baj. Az ember lelki fejlődése, személyiségének kibontakozása s annak felismerése, „*hogy minden véges, és a pillanat erejét, üzenetét kell*” megélni, az összefüggések meglatása és a dolgok elfogadásának képessége egy egész életen át tartó folyamat. Ezen az úton követhetjük végig Rönét, aki „*magában hordta a nagyszülei, szülei, azok ősei lenyomatát*” s a gyerekeit is úgy neveli, hogy a hagyatékot, amit kaptak, méltó módon adják tovább a jövőbeli családjuknak. Röné elmélkedése az emberi kapcsolatokról, örök érvényű gondolatai és felismerései a barátságról az olvasót is ráébresztik arra, hogy milyennek kellene lennünk, hogy boldogabbak legyünk és tartalmasabb életet éljünk. Családi vagy baráti közösséghez, a közös múlthoz való kapcsolódásunk hozzásegít minket a magasabb megismerés lehetőségéhez és alkalmat adhatnak a tudattalannal való szembesülésre is. A könyv olvasása élményszerű, az olvasó izgatott érdeklődéssel követi az eseményeket. A személyes önéletrajzi elemek, a hiteles történetmesélés, a cselekmény sodrása, feszültsége és a kimunkált, részletes táj- és jellemábrázolás, az idősíkok váltakozása még érdekfeszítőbbé teszik a könyvet, fokozzák az olvasó kíváncsiságát. Mit ad útravalóul a könyv? „... a család ereje tud segíteni csakis

ebben a bizonytalan világban. ...Csak a szeretet erejébe kapaszkodhatunk... Szolgálunk születésünk óta, békében, alázattal, elfogadóan... és képviseljük azt az értéket, amit a családi neveltetésünk által és, amit a vérükben csörgedezve hordunk.”

Az író nő a harmadik könyvében más műfajhoz nyúlt. Az *Angyal Anya* című könyve a fantázia világba utaztatja el az olvasót. Kétségtelenül kell hozzá a fantáziánkon túl sok olyan élmény, hogy belső látásunkban kialakuljon valami „rendezés”-féle vízió. Egy földöntúli szerelem és fájdalom útjairól ír. Egy lélektársi találkozás által kiváltott lélekfejlődési út rejtelseibe pillanthat be az érdeklődő. A göröngyös út végén a főszereplő, Ameli, közelebb kerülhetett önmaga és az őt körülvevő titokzatos világnak és a saját sorsának a megismeréséhez. A kötet interaktív könyvként is szolgál. Az írás által nyújtott hullámzó érzéseket Jánosi Zsófia mandala és üvegfestő által rajzolt mandalák színezésével lehetősége van az olvasónak feldolgozni. Terápiaként is szolgálhat

ez a folyamat, mert a mandala készítése egy meditatív feladat, melynek során a készítőjét a saját belső központja felé vezeti. A rend, a harmónia, a szimmetria, az egység arányosság megtestesülése és minden kis részlete nagyon mély szimbolikával bír. A mandala rajzolása segít a lelki egyensúly megtartásában. Az elmélyült olvasó a könyv végéhez érve közelebb kerül saját belső világához és magáénak érzi a könyv mondanivalóját. *„Vannak az életben olyan tárgyak, helyek, emberek, amelyeket egyszerűen nem lehet feledni, törölni és a velük lévő kapcsolatot végérvényesen megszüntetni. Minden cselekedetünknek és tettünknek visszaható ereje van. Bármit cselekszünk, teszünk, annak lesz következménye, ami áldásként vagy teherként visszakerül hozzánk. Ez karmikus, amit vagy elfogadunk, vagy visszük magunkkal a további életünkbe, addig, míg a dolgunkat el nem rendezzük vele...”*

2022-ben a költészet napjára jelent meg az író nő verseskötete *Fagyöngy* címmel. Művészeti album is egyben, melyet Almási László Holló László-díjas festőművész válogatott munkái díszítik. *„Színei varázsa rímeimnek párja, Fagyöngykoszorú lett művészetünk násza”*-írja bevezetőjében a szerző, s így vall a címválasztásról: a fagyöngy *„az örök szerelem és az élet szimbóluma, ám a növény halálos mérget is rejt magában. Nyáron hervadó, a tél egyetlen virága, mely a fákon*

élősködik, ellenben gyógynövényként a testben burjánzó tumor elpusztítója is lehet. E kettősséggel bíró növény szimbolikája verseim soraiból is kitűnik.” Költészete formailag és színekben gazdag, olykor meglepően lágy, máskor szókimondó, szokatlan, meghökkentő, de ugyanakkor elragadtató, lebilincselő, magával ragadó. A versek témái széles skálán mozognak: táj, szerelem, hazaszeretet, barátság, elmúlás, magány, hűség, csalódás, fájdalom, lemondás, remény, életszeretet. Gyönyörű tájképei nemcsak egy-egy táj bemutatása, láttatása, hanem a tájhoz fűződő érzéseinek, a táj hatására keletkezett gondolatainak feltárása. Visszatérő témája a boldogító, mindent legyőző, örökké élő, reményt és erőt adó, a halálon is túl élő szerelem. Ez oly mély, szenvedélyes önfeltárulkozás, mellyel ritkán találkozunk írói alkotásokban. A szenvedés, a lelki fájdalom, a csalódás, az elmúlás szomorú érzete fölött a bizakodás, a biztató jövőbe vetett hit, az életigenlés diadalmaskodik. A hagyományos nyelvi és képi elemek mellett hangsúlyosabbak az egyéni, egyedi képek, életszerű, hangulatos, szokatlan jelzői szerkezetek, szemléletes tájleírás, dalszerűség. A kötet igen figyelemreméltó gyönyörű, igényes borítót kapott. Berta Eleonóra portréja díszíti, mely *Pallás Ferenc Holló László-díjas* festőművész alkotása. A könyvnek a szépség az elsődleges jellemzője. Kívül is, belül is.

Kevés olyan szerző van, akinek szinte minden könyve nyomot hagy az olvasó lelkében. Berta Eleonóra könyvei ilyenek. Minden kötete más-más módon, de nagyon megérinti az ember lelkét, olyan üzenetet közölnek, melyek belénk költöznek s gazdagítják a lelkünket.

ROSDY PÁL

Elhunyt az Aranybulla kutatója

Életének 78. esztendejében elhunyt dr. Érszegi Géza, a Magyar Országos Levéltár nyugalmazott főlevéltárosa, egyetemi tanár, a középkorkutatás jeles történésze, a történettudományok doktora, a Magyar Levéltárosok Egyesületének egykori alelnöke.

A valahai nyolcosztályos gimnázium Burián-szótár fölé hajló diákjai sokszor nem értették, miért kell egy „holt nyelv” szavait és grammatikáját tanulniuk? A titkos kommunista, magát „közismert politikai jellemtelenséggel” vádoló Ortutay Gyula 1945 utáni kultuszminisztersége idején – Kunszery Gyula korabeli rímfaragványa szerint – azért „szabadította meg” a diákokat a latin nyelvtől, mert piarista alma materében egyszer megbuktatták ebből a tárgyból.

A FŐLEVÉLTÁROS, KUTATÓ PROFESSZOR

Érszegi Géza azon kevesek közül való, akik már diákkorukban vonzódtak, sőt lelkesedtek a latin nyelv és forrásai iránt.

Miután az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán latin–levéltár szakon diplomát szerzett, mondhatni az árral szemben vált középkori történész-szé, a magyarországi pápai oklevelek, majd a Vatikáni Levéltár kutatójává.

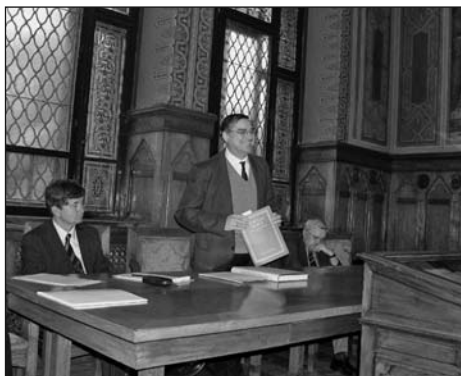
Kollégája, Sölch Miklós emlékezése szerint „A magyarországi oklevelekkel végzett gondos munkája mellett a Vatikáni Titkos Levéltárban is feltárt, jegyzékbe foglalt és ezzel a kutatás rendelkezésére bocsátott több száz magyar vonatkozású középkori oklevelet. A Magyarországon fennmaradt eredeti pápai oklevelek összegyűjtésével egy nemzetközi kutatásban is közreműködött. A magyar oklevelek teljes szövegű átirátát és pontos filológiai kommentálását végezte el.” 1991-ben a történettudományok doktora címet nyerte el a Vatikáni Titkos Levéltár (ma Apostoli Levéltár) középkori magyarországi okleveleit bemutató értekezésével.

Évtizedeken át tanított az ELTE-n, de más magyar és külföldi egyetemeken is. Számtalan előadást tartott tudományos konferenciákon, szemináriumokon és tanfolyamokon.

Középkori kéziratokhoz értő, azokat ismerő, segédanyagot készíteni tudó levéltárosok nemzedékeit nevelte.

Érszegi Géza
Szent Sír lovaggá avatása
(a családi képtárból)

Érszegi Géza előadást tart az Aranybulláról
(a családi képtárból)

borúskodásokról és követjárásokról, templomok és kolostorok alapításáról, hittérítő utakról, pogánylázadásról és politikai manőverekről olvashatunk. Megírta a középkori Tolna megye történetét a honfoglalástól a mohácsi csatáig.

A tihanyi bencés közösség hálásan emlékezik Érszegi professzor úrra, aki az apátság-nak újraindulása óta minden kulturális és emlékezetpedagógiai ügyében önzetlenül segített: konferenciák megszervezésében; sokszor adott elő és a „szent királyok” I. András király koráról, Szent Ányos püspök kultuszáról, az apátság történetéről; történeti kiállítások tervezésében és kiadványaink szerkesztésében szakértőként aktívan vett részt.

Egyik fő műve az Aranybulla eredeti szövegének rekonstruálása több tucat oklevél alapján.

Becsés történelmi dokumentumokat a róla írt könyvében így méltatja: Az uralkodó és a kiváltságos alattvalók egyezsége lett a későbbi századok „arany szabadságának” biztosítója, s utóbb jelképe egy józan társadalmi szerződésnek.

Tisztségei, kitüntetései jelzik életművének, sok évtizedes munkásságának jelentőségét. Szakmai elismerései közül kiemelhető az Országos

Levéltár főigazgatója által alapított Ember Győző-díj, amit elsőként kapott meg 2002-ben, valamint a nemzeti kulturális örökség minisztere által adományozott Pauler Gyula-díj (2005). Tudományos munkássága elismeréseként 2012-ben a Magyar Érdemrend tisztí kereszttel kitüntetés is elnyerte.

Páratlan tudásával önzetlenül segítette kollégáit, tudóstársait és doktorandusz hallgatóit. A tudomány olyan kiválóságainak lett munkatársa, mint Mezey László, Fekete Nagy Antal, Bónis György.

A burgenlandi levéltárak megnyílását követően Érszegi Géza kérték fel, hogy a Batthyány család levéltárának középkori anyaga alapján megírja Felsőőr középkori történetét. Elkészítette Sárvár, valamint a sárvári uradalom történetét is. Az Árpád-korban Magyarországon született szentek életrajzáinak gyűjteményét dolgozta fel és adta ki. *Árpád-kori legendák és intelmek* című kötetében há-

Az Aranybulláról írt könyvének borítója

(Az Országút című folyóiratból)

• SZERKESZTŐSÉGI ÜZENETEK •

A Miskolci Keresztény Szemle 70. számában több írás is jelentős személyiségek évfordulós alkalmaihoz kapcsolódik. Megemlékezünk – többek között – Kodály Zoltán és Hamvas Béla születésének 140., illetve 125. évfordulójáról, illetve Dobos Marianne 80. születésnapjáról.

Hitvallások rovatunkban dr. Pecsuk Ottó írása elemzi a 68. számban megjelent Féja Géza-írást, mely a Hegyi Beszédhez fűzött kommentárjait tartalmazta. Bartók Tibor SJ írása azt az előadást tartalmazza, mely a Fényi Gyula Jezsuita Gimnázium tanévkezdő tanári konferenciáján hangzott el a ünnepek és hétköznapi liturgiájáról. Az Egyház és történelem rovatban a II. Rákóczi Ferencről és a szirmai hősi emlékműről szóló írás közvetlen régiós kötődésük miatt kapott helyet.

Az Egyház és társadalom rovat foglalkozik az üldözött keresztények helyzetével, valamint a házasságrendezés kérdéseiről szólva hangsúlyozza a házasság intézményének társadalmi és vallási értékeit.

Az Egyház és kultúra rovat írásai közül dr. Ringer István múzeumigazgatóval folytatott beszélgetést, illetve a világháború során elhurcolt sárospataki könyvtár hazakerülésének történetét emelem ki, hiszen aktuális lapszámunk valamennyi írásának tételes felsorolására itt nincs lehetőség. Lapszámunk nyomtatott változatához továbbra is hozzájuthatnak a történelmi egyházak miskolci egyházközségein keresztül, az elektronikus változat letölthető az alábbi linkről, és szabadon terjeszthető:

<http://keresztenyszemle.hu/archivum/>.

Folyóiratunk megjelenését anyagilag is támogatták:

Antikvárium, Bacsa Tiborné, Berta Eleonóra, dr. Békefy Lajos, Bódig László és felesége, dr. Czibere Tibor és felesége, dr. Dobai József, dr. Elekné dr. Vörös Zsuzsa, dr. Gyulai Gergely, dr. Hevesi Attila, Holndonner Ferenc, dr. Kapros Tibor Endre és felesége, dr. Majorosné dr. Hortai Rita, Máger Ágnes, Nagyné Czibere Gizella, Német István József, dr. Papp Gyula, dr. Nyári Edit, Pfliegler Péter, Orosz István, Solymosi Róbert, dr. Szegő Szilvia Mária, dr. Várhelyi Krisztina, dr. Várhelyi Tamás.

Hálásan köszönjük a támogatást mindenkinek, aki önzetlen tevékenységgel segítette a lap tartalmának alakítását, megjelenését, terjesztését és előállítását!

Kabdebó Lóránt posztumusz kötete egyszerre szól a költői életműről és a saját elhívatottságáról, az életművel való foglalkozás hat évtizedes tapasztalatairól és az olvasó meghívásáról.

Az új szereplő a modernításban, Szabó Lőrinc Kalibán-erejű debütálása és az új szereplő a tudományos életben, Kabdebó pályakezdése egymásra olvashatók, így kapunk egy kettős szintézist: Szabó Lőrinc költészetéről és Kabdebó Lóránt monográfusi munkájáról.

Kabdebó Lóránt: Valami történt. Szabó Lőrinc átváltozásai.
Prae Kiadó, 2022.

E számunk szerzői

Aranyosi Zsuzsanna DLA textiltervező művész, Budapesti Metropolitan Egyetem tanszékvezető egyetemi docens

Bartók Tibor SJ jezsuita szerzetes, Fényi Gyula Jezsuita Gimnázium, Miskolc

B. Tóth Klára festő-restaurátor, képzőművész, költő, író

Dancs Rózsa tanár, író, Sepsiszentgyörgy

Dr. Grega Sára presbiter, jegyző, Pestújhelyi Református egyházközség

Dr. Illés György PhD irodalomtörténész, író

Hangóné Birtha Melinda lelkész, Miskolc-Avasi Református Gyülekezet

Hideg Ágnes ny. könyvtárvezető, Hermann Ottó Múzeum, Miskolc

Dr. Hortai Rita vezető, Versbarátok Köre

Jánossy István (1919- 2006) evangélikus lelkész, klasszika-filológus, költő és műfordító

Dr. Linczenbold Levente bírósági helynök

Mácsai Ágnes kulturális tanácsadó, www.kulturalisertekeles.hu

Mikita Gábor színháztörténész-muzeológus, Thália-Ház, Miskolc

Dr. Molnár Erzsébet egyetemi docens, Miskolci Egyetem BTK

Dr. habil. Pecsuk Ottó egyetemi docens, Károli Gáspár Református Egyetem HTK

Dr. Ringer István igazgató, Kazinczy Ferenc Múzeum, Sátoraljaújhely

P. Sajgó Szabolcs SJ jezsuita szerzetes

Tardy László akadémikus, Magyar Művészeti Akadémia

Prof. Thiel Katalin professzor emerita, Eszterházy Egyetem, Eger

Dr. Várhelyi Krisztina alapító, Éltető Lélek Alapítvány

A szerkesztőbizottság:
Alakszainé dr. Oláh Annamária,
Gróf Lajos, Papp András, Hangóné Birta Melinda,
Sasvári István, SzeleNGe Judit,
dr. Várhelyi Krisztina, dr. Zsugyel János (főszerkesztő)

Lapalapító: *Gróf Lajos*
Tipográfia: *Keglovics János*

ISSN 2676-8127

Kiadja: *az Éltető Lélek Alapítvány*

Támogatók:
MTA Miskolci Területi Bizottság

**Nemzeti
Együttműködési
Alap**

**Eszmék és Értékek
Alapítvány**

Felelős kiadó: *Holndonner Ferenc,*
Alakszainé dr. Oláh Annamária

Tipo-Top Nyomda, Miskolc
Felelős vezető: *Solymosi Róbert*

**Olvasóink a folyóirat megjelentetését
az Éltető Lélek Alapítvány CIB Banknál vezetett
10700086-68936099-51100005 számú számlájára
történő átutalással támogathatják.
HOZZÁJÁRULÁSUKAT KÖSZÖNJÜK!**